

E.M. Jumanov

SHAXMAT NAZARIYASI VA MITTELSHPIL

O'quv qollanma



394.1/0758/
822
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SPORT VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA
VA SPORT UNIVERSITETI

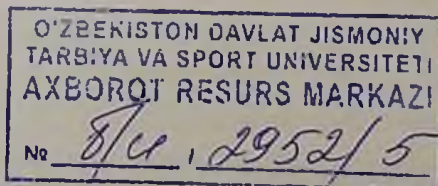
E.M. Jumanov

SHAXMAT NAZARIYASI VA
MITTELSHPIL

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
huzuridagi Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan 61010300-Sport
faoliyati (Shaxmat) bakalavriat ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan
talabalar uchun o'quv qollanma sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT

"EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI" - 2024



UO'K: 794.1(075.8)

KBK: 75.581ya73

Muallif:

Jumanov Elbek Mamatkul o'g'li – *"Sport psixologiyasi va pedagogika" kafedrası katta o'qituvchisi, FIDE ustasi.*

Taqrizchilar:

O'zDJTSU, "Sport psixologiyasi va pedagogika" kafedrası mudiri p.f.d. (DSc). Dotsent **J.M. Ishtayev**

O'zDJTSU, "Menejment va sport tadbirlarini tashkil etish" kafedrası dotsent v.b., p.f.b.f.d. (PhD). **A.U. Rashidov**

E.M. Jumanov. Shaxmat nazariyasi va mittelshpil / o'quv qo'llanma. T: - **"EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI"** 2024 - 204 bet

Mazkur o'quv qo'llanmada talabalarga shaxmat sport turining nazariy asoslarini, o'yinning mittelshpil bosqichi asoslari, o'yinning asosiy tushunchalarni, undagi qoidalar va qonuniyatlarini o'rgatish va ularni hayotda hamda amaliyotda tatbiq etish ko'nikmasini hosil qilish pedagogik mahoratini oshirish yo'llari ochib berilgan. O'quv qo'llanmada shaxmat nazariyasi va uslubiyati asoslari yoritilgan bo'lib, u 61010300 – Sport faoliyati "shaxmat" bakalavriat ta'lim yo'nalishining "Tanlangan sport turi bo'yicha mutaxassislikka kirish (shaxmat)" fanidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etiladi.

В учебном пособии приводятся материалы по теоретическим основам обучения шахматам, основам раздела игры миттельшпиль, основным концепциям игры, ее правилам и положениям, а также способам совершенствования своих педагогических навыков для применения их в жизни и на практике. Учебник охватывает основы теории и методологии шахмат и рекомендуется в качестве учебного пособия по предмету «Введение в специальность по избранному виду спорта (шахматы)» для студентов по направлению образования 61010300 – Спортивная деятельность (Шахматы).

The textbook provides materials on the theoretical foundations of teaching chess, basics of the middlegame section of the game, the basic concepts of the game, its rules and regulations, as well as ways to improve their teaching skills for their application in life and in practice. The textbook covers the basics of the theory and methodology of chess and is recommended as a textbook on the subject "Introduction to the specialty of the chosen sport (chess)" for students in the direction of education 61010300 - Sports (Chess).

ISBN: 978-9910-8854-3-3

© E.M. Jumanov, 2024

© "EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI", 2024

KIRISH

Respublikamizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar intellektual va mantiqiy sport turi-shaxmatni rivojlantirish va fan sifatida takomillashtirishni ob'ektiv tarzda talab qilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev boshchiligida 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi ishlab chiqildi. Bu strategiyaning yo'nalishlarida ijtimoiy va jismoniy tarbiya sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni faol rivojlantirish, jamiyatda sog'lom turmush tarzining foydasi va ustunligini keng targ'ib qilish, mamlakatda yaratilgan jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport infratuzilmasidan to'laqonli va samarali foydalanishni ta'minlash, shuningdek, yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 fevralda 118-sonli, ya'ni "2019-2023 yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontseptsiyasi" to'g'risidagi qarori qabul qilindi. Xalqimiz qadrlaydigan eng qadimiy sport turlaridan biri-shaxmat bo'yicha xalqaro maydonlarda munosib kurasha oladigan, har tomonlama yetuk va sog'lom avlodni voyaga yetkazish bugungi kun talabidir. Bu esa, oliy kasbiy ta'lim sohasida yangi, lekin ko'pgina ilg'or davlatlarda shakllanib borayotgan "Shaxmat nazariyasi va uslubiyati" fanini shakllantirish va rivojlantirishni talab etadi. Shu asosda sportchilar va trenerlar tayyorlashni yanada samarali tashkil etishni ta'minlash, sport ob'ektlari va maktablariga yetarli malakali kadrlar yetkazib berish va ular faoliyatini yanada takomillashtirib borishni taqozo qiladi. Sport

maktablarini shaxmatning zamonaviy metodikalari va texnologiyalarini egallagan malakali trener kadrlar va mutaxassislar bilan bosqichma-bosqich ta'minlab borish kelgusida nafaqat, kuchli sportchilarni tayyorlash, balki mantiqiy fikrlaydigan zamonaviy yoshlar avlodini voyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Bu borada "Shaxmat nazariyasi va uslubiyati" fani jismoniy tarbiya va intellektual o'yinlarni uyg'un rivojlantirish asosida insonning qobiliyat va tafakkur qirralarini ochishga, ta'lim-tarbiya mohiyatini tushunishda talabalarga zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollantiradi.

Shaxmat aql-zakovatning qadimiy ijod samarasi hisoblanadi. Qariyb ikki ming yildirki, insonlar bu o'yin sirlarini topishga intiladilar. Hozir yer yuzida yuz millionlab kishilar shaxmat o'ynaydi, uni fan sifatida o'rganib, mahoratlarini oshiradilar. Lekin yuz yillar avval bo'lgani kabi inson hamon shaxmat olamining bepoyon dengizida suzib yuribdi, o'yin sir-sinoatlari esa hanuz cheksiz-chegarasiz.

Matematik hisoblashlarga ko'ra, shaxmat taxtasidagi 32 dona joylashuv holatlari shunchalik ko'p ekanki, ularning sonini 52 xonali raqamlar bilan ifodalash mumkin ekan. Bu esa, koinotdagi barcha zarrachalardan ham ko'p...

Aslida inson shaxmatni oxirgi chegaralariga yetish uchun emas, balki tafakkur va qobiliyatini o'stirish, uning sirli va go'zal dunyosidan zavqlanish, bahra olish uchun o'ynaydi.

Shaxmatning yana bir o'ziga xos xususiyati bor. U o'zida sport, fan va san'atni mujassamlashtirgan.

Shaxmat nazariyasini mutolaa qilib uning yangi qirralarini kashf etish mumkin. Har qanday yaxshi shaxmatchi esa, chiroyli yurishlaru ajoyib o'yinlardan xuddi musiqa tinglagani, qiziqarli

himoya o'qigani kabi zavqlanadi, o'zi ham shunday "san'at asarlari"ni yaratishga intiladi.

Ushbu qo'llanma oliy ta'lim muassasalari sport faoliyati shaxmat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan. Mashg'ulotlar dars soatlariga taqsimlangan holda o'tiladi. Oliy ta'lim muassalarida o'qituvchilar ushbu qo'llanma asosida dars mashg'ulotlarini olib borishlari mumkin. Har bir mavzu oxirida o'quvchilar uchun mo'ljallangan savol va topshiriqlar berilgan.

I BOB. "SHAXMAT" O'YINI TARIXI. CHATURANGA. SHATRANJ TARIXI.

1.1 Shaxmatning kelib chiqishi va shakllanish tarixi haqida.

Shaxmat tarixi taxminan 1500 yil oldin boshlangan. Ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, o'yin Hindistonda milodiy V-VI asrlarda paydo bo'lgan. Shaxmatning ajdodi hindlarning chaturanga o'yini hisoblanadi. Ushbu o'yinning aniq qoidalari hozirgacha saqlanib qolmagan. Ammo chaturanganing zamonaviy shaxmat bilan aloqalarini to'liq tasdiqlaydigan ma'lumotlar mavjud: sipohlar hamda oq va qora xonalar bilan ajratilgan taxtadagi 16 ta sipohlar. Chaturangada 2 ta emas 4 ta o'yinchi o'ynagan.

Tarixchilarning fikriga ko'ra hind chaturanga o'yini keyinchalik arab xalqlari orasida ancha ommalashgan. Arablar o'yinni sezilarli darajada o'zgartirib o'yinni kuchaytirganlar. Birinchi o'zgarish bu nomga tegishli edi - chaturanga dan shatranjga aylandi. Keyinchalik o'yin forslar tomonidan "hukmdor mag'lub bo'ldi" deb tarjima qilinib "shaxmat" deb nomlashgan.

800-900 yillarda arablar Yevropa shaharlarini bosib olganlaridan so'ng shaxmat Yevropaga ham kirib bordi. Yevropada shaxmat rivojlanib, o'sha Yevropaliklarning madaniy hayotining bir qismiga aylandi. XV - XVI asrlarda zamonaviy shaxmatning asosiy qoidalari qat'iy qaror topdi.

Arab mamlakatlariga shaxmat Eron orqali kirib keldi. Yaqin va O'rta Sharqda o'yin "shatrang" (forscha) yoki "shatranj" (arabcha) nomlarini oldi. Fors tilidagi "Ardashir Papakanning yurishlari" masalida (mil. 600 y.) Uning qahramoni "to'p o'ynashda, ot minishda, shatrangda, ovda va boshqa musobaqalarda" katta mahorat ko'rsatgani aytiladi. Oksford

shaxmat bo'yicha qo'llanmasida (1984-yil) ushbu iqtibos "jahon adabiyotida shaxmat haqida birinchi eslatma" sifatida keltirilgan. Ammo boshqa manbalarda (masalan, G. Golombekning ma'lumotnomasida) VI asrda hind she'rlarida shaxmat haqida so'z yuritilgan, deb hisoblanadi.

X-XI asrlar oralig'ida yashagan fors shoiri Firdavsiy o'z asarlarida shaxmatni bir necha bor ta'riflagan va bir she'rida hind Rajaxi elchilarining Fors Shohi Xosrov I saroyiga sovg'alar bilan kelishi haqida gapirib bergan, ular orasida ikki qo'shin jangi tasvirlangan o'yin bor edi.

Hatto ular shaxmatni Troya qamalida qatnashgan yunon shohlaridan biri (taxminan miloddan avvalgi 1250 y.) Palamed ixtiro qilgan deb aytishadi. Shaxmat o'ynab, Palamed ritsari bilan raqib lageriga kirdi va aynan shu narsa uni urushda yunonlarga g'alaba keltirgan "troyan oti" g'oyasiga olib keldi. Biroq o'sha vaqtlarda Yunonistonda shaxmat haqida biron bir eslatma qoldirilmagan.

Shaxmat bo'yicha Oksford qo'llanmasida ularning kelib chiqishi haqida quyidagilar tasniflanadi:

1. Harbiy qamal paytida zerikishdan qutulish hamda o'qitish strategiyasi.

2. "Yupatish". Shoir Firdavsiy (940-1020) o'zining "Shohnoma" dostonida shaxmat tasalli berish va chalg'itish uchun bu o'yinni yaratgan hind donishmandlariga qarzdor deb yozgan.

3. "Raqobatbardosh".

4. "Tinchlik" (munozarali masalalarni hal qilishda).

Arablar zabt etishi bilan shaxmat Ispaniya va Italiyaga 8-9 asrlarda kirib keldi. Ispaniyadan shaxmat Frantsiyaga, Italiyadan Germaniyaga kirib bordi. Keyin Angliyaga ham yetib bordi. Ularning tez tarqalishi va ommalashib borishi ko'plab qadimgi

oilalar o'zlarining emblemalarini shaxmat donalari yoki shaxmat xonalari tasviri bilan bezatishni boshlaganlaridan dalolat beradi.

Ko'pincha, shaxmat tug'ilishi haqida gapirganda, quyidagi afsona aytiladi, garchi ba'zi olimlarning fikriga ko'ra u shaxmatdan sezilarli darajada qadimgi (miloddan avvalgi 1000 yil) va dastlab boshqa stol o'yiniga tegishli bo'lishi mumkin.

Xindiston podshohi Sheram, unga tortiq qilingan shaxmat o'yinining ajoyib xususiyatlari – har qanday vaziyatlarni vujudga vujudga keltirish imkoniyatlari cheksizligidan behad xursand bo'ladi. Bu o'yinni kashf qilgan kishi bilan shaxsan tanishmoq va unga mukofotlar bermoq maqsadida uni o'z huzuriga keltirishni buyuradi.

Kashfiyotchining ismi Seta bo'lib, u podshoh huzuriga kiradi bu oddiygina kiyingan, shogirdlaridan keladigan ozgina iona hisobiga kun kechirayotgan o'rta hol olim edi.

- Men shu ajoyib kashfiyoting uchun seni mukofatlamochiman – deydi podshoh – Seta ta'zim qiladi.

- Sening har qanday talabingni qondirish uchun boyligim yetarli, - deb davom etadi podshoh, - nimani xohlasang, shuni olishing mumkun. Seta indamaydi.

- Qo'rqma, - dedi shoh unga dalda berib. - Xohishingni ayt bajaraman.

- Ximmating baland, - dedi Seta. - Buyurginki, menga taxtaning bir katagi uchun bir dona, ikkinchi katagi uchun ikki dona, uchunchisi uchun to'rt dona, to'rtinchisi uchun sakkiz dona, beshinchisi uchun 16 dona ... bug'doy bersinlar.

- Men seni shu qadar telba odam ekanligingni bilmabman, - dedi shoh. - Sen barcha katak uchun, ya'ni har bir katak uchun, yani har bir katak uchun oldingi katakdagidan ko'ra ikki martta ko'proq bug'doy donasi olasan. Lekin shuni bilginki, sen mening himmatimni qadrlamading. Bor senga hozir bir qop bug'doy

keltirishadi. Seta kulib podshoh oldidan chiqadi va saroy darvozasi yonida kuta boshlaydi.

Tushki ovqat paytida podshohning esiga Seta keladi va shu zahotiyoq, Setaning bug'doy olib ketgan-ketmaganini surishtira boshladi.

- Podshohim buyrug'ing bajarilmoqda- dedi vazir. - Saroy matematiklari bug'doy donalarining hisobini chiqarmoqdalar. Kechki payt podshoh yana Setaning ketgan ketmagini so'raydi.

- Podshohim matematiklar beto'xtov hisob yuritmoqdalar, ertalabgacha hisoblab bo'lsalar kerak, - dedi saroy vaziri. Bu javobdab hayratda qolgan podshoh uyquga ketdi. Ertalab podshoh huzuriga bosh matematik keladi va podshohdan, qilingan hisoblar haqida so'zlash uchun ruxsat so'raydi. Ruxsatdan so'ng gapira boshlaydi.

- Hisobni tugatdik. Lekin shunday katta son chiqdiki.

- U son qanday katta bo'lmasin, hazinam kamayib qolmaydi, tezroq berib jo'nat dedi podshoh.

- Podshohim agar bilging kelsa, Seta so'ragan bug'doy birgina sening omboringda emas, Balki butun yer yuzida ham topilmaydi.

Hisob shuni ko'rsatgan ediki, Seta so'ragan bug'doy donalaring soni 18 446 744 073 709 551 615 ni tashkil qilar ekan.

Agar bu sondan iborat bug'doy donalarining qanchaligini yaxshiroq ko'z oldimizga keltirmoqchi bo'lsak, buning uchun eni 10 metr, balandligi 4 metr va uzunligi 300 000 000 km dan iborat omborning uzunligi, yer bilan quyosh o'rtasidagi masofadan ikki marta ziyodroq bo'lishini anglashimiz mumkin.

Shunga aqli yetgan Setaning kashfiyoti o'zining murakkabligi, chiroyliligi bilan kishilarni o'ziga maftun etmasligi mumkin emas edi.

Shaxmat tarixining xronologik jadvali

- 500 Hindistonning shimoli – g'arbiy qismida birinchi shaxmat turi - chaturanga paydo bo'ldi
- 550 Chaturangining yangi nomi bo'lgan shatranjning paydo bo'lishi
- 600 Shaxmat (shatrang) ning rassomga birinchi eslatmasi. adabiyotga oid - "Karamuk" fors qo'lyozmasi
- 820 Shaxmat Rossiyada paydo bo'ldi
- 847 Al-Adli tomonidan yozilgan birinchi shaxmat kitobi
- 1066 Shaxmat Buyuk Britaniyada paydo bo'ldi
- 1160 Era tomonidan yozilgan birinchi shaxmat she'ri
- 1173 Fransuz qo'lyozmasida birinchi marta algebraik yozuv ishlatilgan.
- 1283 Birinchi Yevropa shaxmat kitobi - Альфонса Мудрого risolasi.
- 1471 Zamonaviy shaxmatga bag'ishlangan birinchi ish - Göttingen qo'lyozmasi.
- 1490 Birinchi marta yo'lda urib olish qoidasi qo'llaniladi.
- 1497 Лусены ning kitobi shaxmat debyutlari bo'yicha birinchi Yevropa ishidir.
- 1512 Damiano tomonidan nashr etilgan Italiyada birinchi shaxmat kitobi.
- 1550 Italiyada birinchi shaxmat klubi tashkil etildi.
- 1561 Rui Lopez shaxmat bo'yicha birinchi to'liq darslik chop etdi. Unda mittelshpil, endshpil va debyutlar haqida ma'lumotlar kiritilgan edi. U birinchi marta "gambit" so'zini shaxmat qurboniga nisbatan ishlatgan.

- 1779 Amerikadagi birinchi shaxmat maqolasi: Benjamin Franklin "shaxmatning axloqiy qadriyatlari".
- 1791 Rossiyada birinchi shaxmat kitobi chop etildi.
- 1795 Nemis tilida shaxmat bo'yicha birinchi risola Algaeier.
- 1836 Parijdagi Laburdonne tomonidan chop etilgan "La Palamede" birinchi shaxmat jurnali.
- 1840 Ingliz tilidagi birinchi shaxmat jurnali "chess player's Chronicle".
- 1846 Nemis tilidagi birinchi shaxmat jurnali "Deutsche Schachzeitung" Ludvig Bledova.
- 1857 Birinchi shaxmat taxtasi Leventhal dizayni.
- 1867 Parijdagi turnirda mexanik shaxmat soatlaridan birinchi foydalanish (4-iyun).
- 1881 Britaniya shaxmat jurnali nashr etila boshlandi.
- 1925 Shaxmatga bag'ishlangan birinchi film – "Шахматная лихорадка" - Moskvada suratga olingan.
- 1927 Jurnalda algebraik figurali notatsiyadan birinchi foydalanish ("L'echiquier", Belgiya).
- 1947 Bolgariyada birinchi shaxmat markasi chiqarildi.
- 1947 A.Tyuringning birinchi kompyuter shaxmat dasturi.
- 1575 Madriddagi Qirollik saroyida o'tkazilgan birinchi shaxmat turniri.
- 1744 Birinchi bor Parijda Filidor tomonidan "seans" o'yini ikki o'yinchiga qarshi qaramasdan o'yin o'tkazdi.
- 1750 Birinchi marta "Legal" moti e'lon qilindi.

- 1851 Londonda bo'lib o'tgan birinchi xalqaro shaxmat turniri (7 may - 15 iyul).
- 1866 Buyuk Britaniyaning birinchi rasmiy chempionati S de Ver tomonidan champion bo'ldi.
- 1873 Tie-breyklar birinchi marta Venada sinovdan o'tkazildi (12 ishtirokchi davra tizimida o'ynadi, 3 ta o'yin, hisob 2: 0 bo'lganida, uchrashuvlar tugatildi)
- 1878 Birinchi shaxmat o'yini telefon orqali o'tkazildi.
- 1880 Yo'lda piyodani urib olish qoidasi barcha mamlakatlarda tan olingan.
- 1885 Britaniya shaxmat assotsiatsiyasining birinchi kongressi (15 iyun).
- 1886 Shaxmat bo'yicha Jahon chempionligi uchun birinchi rasmiy o'yin (Стейниц - Цукерторп).
- 1888 Xat yozish bo'yicha birinchi xalqaro turnir.
- 1889 Birinchi marta eng yaxshi o'yin uchun sovrin I. Gunsbergga J. Meyson ustidan qozonilgan g'alaba uchun topshirildi.
- 1895 Tsyurixda birinchi marta Shveytsariya turniri bo'lib o'tdi.
- 1897 Londonda o'tkazilgan ayollar o'rtasidagi birinchi xalqaro turnirda Mari Rudj g'olib bo'ldi.
- 1905 "Grossmeyster" unvoni birinchi marta Ostend turnirida ishlatilgan.
- 1920 A.Alexin birinchi Rossiya chempionligini qo'lga kiritdi.
- 1932 Birinchi marta Buxolts koeffitsientlari tizimi sinovdan o'tkazildi ("Shveytsarcha sestema" uchun).

- 1933 Xat yozish bo'yicha shaxmatchilar uchun raqamli reyting tizimining birinchi qo'llanilishi.
- 1935 Birinchi IFSB sirtqi shaxmat olimpiadasi.
- 1936 AQShning birinchi rasmiy chempionligini S. Reshevskiy qo'lga kiritdi.
- 1970 Barcha ishtirokchilar kompyuterlar bo'lgan birinchi shaxmat musobaqasi.
- 1974 Shaxmat dasturlari o'rtasidagi birinchi jahon chempionatida Rossiyaning "Kaissa" jamoasi g'olib bo'ldi.
- 1976 Birinchi marta yirik musobaqada chekish taqiqlandi.
- Birinchi marta kompyuter (Deep Blue) normal vaqt
- 1996 nazorati ostida jahon chempioniga qarshi o'yinda g'alaba qozondi.

Nazorat savollari:

1. Shaxmatning vatani qaysi?
2. Shaxmat dastlabki nomlanishi qanday atalgan?
3. Arablar qadimiy shaxmatga qanday o'zgartirish olib kirdi?

1.2 Hindistonda to'rt kishi o'ynaydigan chaturanganing kelib chiqishi. O'rta Osiyoda shatranjning rivojlanishi haqida ma'lumotlar.

Zamonaviy shaxmatning avlodi qadimiy hind o'yini chaturanga hisoblanadi. "Chaturanga" so'zi "4 qismdan iborat armiya" degan ma'noni anglatadi. Chaturanga taxtasi zamonaviy shaxmat singari, 64 xonadan iborat bo'lgan. Unda piyoda, otlar, fillar va ruxlardan iborat bo'lgan. Har bir burchakda 4 piyoda (piyoda askar), 1 ot, 1 fil, 1 rux va 1 shoh joylashgan. To'rt kishi o'ynaydi,

har birining o'ziga xos rangdagi armiyasi bor bo'lgan (qora, qizil, sariq, yashil).

O'yinning maqsadi raqibning barcha kuchlarini yo'q qilishdir. Chaturanga tarkibidagi sipohlarning harakati zar tashlash orqali aniqlangan. Chaturanga Hindistonda milodiy II-IV asrlarda paydo bo'lgan deb hisoblanadi. Hindistondan u Sharqning boshqa mamlakatlariga tarqaldi. Vaqt o'tishi bilan chaturanga sipohlari soni o'zgardi. Har bir tomonda 8 ta sipohdan iborat to'rtta qo'shin o'rniga 16 sipohlardan iborat ikkita qo'shin paydo bo'ldi.

O'sha ikki qo'shin birlashdi. Har bir qo'shinda ikkita qo'mondon bor edi, ulardan bittasi farzinga (maslahatchi) aylandi. O'yin qoidalari ham o'zgardi. Podshoh (shoh) endi o'ldirilishi mumkin emas, faqat mot qilish mumkin bo'lgan. Yana bir muhim o'zgarish shundaki zar tashlash orqali yurishni aniqlash o'yindan olib tashlangan.

Ushbu yangilangan versiya "shatranj" deb nomlangan. Chaturanga fotosuratiga e'tibor bering. U erda ushbu o'yin "Chatrang" deb nomlangan. Hatto nomlardan ham aynan shu o'yin ekanligi aniq: Chaturanga - Chatrang - Shatrang.

Hindistondan shaxmatning qadimgi Eronga (Forsga) kirib borishi Chosroi I Anushiravan davrida (531-579) Fors kitobida 650-750 yillarda tasvirlangan. Ushbu kitobda shaxmat terminologiyasi va turli shaxmat buyumlarining nomlari va harakatlari batafsil yoritilgan. Ushbu kitobdan oldin eramizning 6 asriga qadar adabiyotda shaxmat haqida yozma murojaatlar bo'lmaganligi sababli ko'plab tarixchilar bu davrni shaxmatning tug'ilgan davri deb bilishadi.

Shaxmat o'yini milodning 10-asrida yashagan fors shoiri Firdusiyning she'rlarida ham uchraydi. Bu she'rda Hindistonning Rajah elchilari tomonidan Fors shayxi Chosroy I Anushiravan saroyiga taqdim etgan sovg'alar tasvirlangan. Ushbu sovg'alar

orasida she'rga ko'ra, ikkita qo'shinning jangini tasvirlaydigan o'yin bor edi. Fors imperiyasi musulmon arablar tomonidan zabt etilgandan so'ng, shaxmat o'yini butun dunyoda tarqala boshladi.

Shatranj (9-15 asrlar) shakllarining atamaları va tartibini saqlab qoldi, ammo sipohlarning ko'rinishi o'zgardi. Islom dinining tirik mavjudotlar tasvirini taqiqlaganligi sababli, arablar miniatyura shaklidagi rasmlardan mayda silindr va konus shaklida foydalangan, bu esa ularni ishlab chiqarishni soddalashtirgan va o'yinning tarqalishiga hissa qo'shgan.

Shatranj asta-sekin odamlar orasida harbiy jangning ramzi sifatida qabul qilinmay qo'ydi va xalq orasida ommalashib ketdi. Bu shaxmat o'yinini risolalarda o'z aksini topdi (Umar Xayyom, Saadi, Nizomi).

O'rta asrlarda to'g'ridan-to'g'ri Yevropaning G'arbiy qismiga arablar tomonidan shatranj kiritildi. Bu yerda shaxmat X-XI asrlarda arablar Ispaniya va Sitsiliyani zabt etgandan keyin o'ynala boshlangan. O'yin aniq harbiy xarakterga ega edi shuning uchun o'rta asr Yevropasining ritsariy mamlakatlarida juda yaxshi qabul qilindi.

Shuningdek, Ispaniya va Sitsiliyadan shaxmat asta-sekin Italiya, Angliya, Skandinaviya va boshqa Yevropa mamlakatlariga kirib bordi. Garchi shaxmat Yevropada ilgari ma'lum bo'lgan. Ba'zi afsonalarga ko'ra, taniqli musulmon hukmdori Horun ar-Rashid tomonidan Karlosanga (8-9-asr) qimmatbaho shaxmat buyumlari to'plami taqdim etilgan.

Afsonaviy qirol Artur saroyida shaxmatning mavjudligi haqida bir she'r mavjud. Germaniyada shaxmat 10-11-asrlarda paydo bo'lgan adabiyotda eng birinchi eslatma rohib Frumun fon Tegermsee tomonidan 1030-1050 yillarda yozilgan. Unda aytilishicha, xorvatiyalik Svetoslav Shurin Dalmatian

har birining o'ziga xos rangdagi armiyasi bor bo'lgan (qora, qizil, sariq, yashil).

O'yinning maqsadi raqibning barcha kuchlarini yo'q qilishdir. Chaturanga tarkibidagi sipohlarning harakati zar tashlash orqali aniqlangan. Chaturanga Hindistonda milodiy II-IV asrlarda paydo bo'lgan deb hisoblanadi. Hindistondan u Sharqning boshqa mamlakatlariga tarqaldi. Vaqt o'tishi bilan chaturanga sipohlari soni o'zgardi. Har bir tomonda 8 ta sipohdan iborat to'rtta qo'shin o'rniga 16 sipohlardan iborat ikkita qo'shin paydo bo'ldi.

O'sha ikki qo'shin birlashdi. Har bir qo'shinda ikkita qo'mondon bor edi, ulardan bittasi farzinga (maslahatchi) aylandi. O'yin qoidalari ham o'zgardi. Podshoh (shoh) endi o'ldirilishi mumkin emas, faqat mot qilish mumkin bo'lgan. Yana bir muhim o'zgarish shundaki zar tashlash orqali yurishni aniqlash o'yindan olib tashlangan.

Ushbu yangilangan versiya "shatranj" deb nomlangan. Chaturanga fotosuratiga e'tibor bering. U erda ushbu o'yin "Chatrang" deb nomlangan. Hatto nomlardan ham aynan shu o'yin ekanligi aniq: Chaturanga - Chatrang - Shatrang.

Hindistondan shaxmatning qadimgi Eronga (Forsga) kirib borishi Chosroi I Anushiravan davrida (531-579) Fors kitobida 650-750 yillarda tasvirlangan. Ushbu kitobda shaxmat terminologiyasi va turli shaxmat buyumlarining nomlari va harakatlari batafsil yoritilgan. Ushbu kitobdan oldin eramizning 6 asriga qadar adabiyotda shaxmat haqida yozma murojaatlar bo'lmaganligi sababli ko'plab tarixchilar bu davrni shaxmatning tug'ilgan davri deb bilishadi.

Shaxmat o'yini milodning 10-asrida yashagan fors shoiri Firdusiyning she'rlarida ham uchraydi. Bu she'rda Hindistonning Rajah elchilari tomonidan Fors shayxi Chosroy I Anushiravan saroyiga taqdim etgan sovg'alar tasvirlangan. Ushbu sovg'alar

orasida she'rga ko'ra, ikkita qo'shinning jangini tasvirlaydigan o'yin bor edi. Fors imperiyasi musulmon arablar tomonidan zabt etilgandan so'ng, shaxmat o'yini butun dunyoda tarqala boshladi.

Shatranj (9-15 asrlar) shakllarining atamalari va tartibini saqlab qoldi, ammo sipohlarning ko'rinishi o'zgardi. Islom dinining tirik mavjudotlar tasvirini taqiqlaganligi sababli, arablar miniatyura shaklidagi rasmlardan mayda silindr va konus shaklida foydalangan, bu esa ularni ishlab chiqarishni soddalashtirgan va o'yinning tarqalishiga hissa qo'shgan.

Shatranj asta-sekin odamlar orasida harbiy jangning ramzi sifatida qabul qilinmay qo'ydi va xalq orasida ommalashib ketdi. Bu shaxmat o'yinini risolalarda o'z aksini topdi (Umar Xayyom, Saadi, Nizomi).

O'rta asrlarda to'g'ridan-to'g'ri Yevropaning G'arbiy qismiga arablar tomonidan shatranj kiritildi. Bu yerda shaxmat X-XI asrlarda arablar Ispaniya va Sitsiliyani zabt etgandan keyin o'ynala boshlangan. O'yin aniq harbiy xarakterga ega edi shuning uchun o'rta asr Yevropasining ritsariy mamlakatlarida juda yaxshi qabul qilindi.

Shuningdek, Ispaniya va Sitsiliyadan shaxmat asta-sekin Italiya, Angliya, Skandinaviya va boshqa Yevropa mamlakatlariga kirib bordi. Garchi shaxmat Yevropada ilgari ma'lum bo'lgan. Ba'zi afsonalarga ko'ra, taniqli musulmon hukmdori Horun ar-Rashid tomonidan Karlosanga (8-9-asr) qimmatbaho shaxmat buyumlari to'plami taqdim etilgan.

Afsonaviy qirol Artur saroyida shaxmatning mavjudligi haqida bir she'r mavjud. Germaniyada shaxmat 10-11-asrlarda paydo bo'lgan adabiyotda eng birinchi eslatma rohib Frumun fon Tegermsee tomonidan 1030-1050 yillarda yozilgan. Unda aytilishicha, xorvatiyalik Svetoslav Shurin Dalmatian

shaharlarini boshqarish huquqi uchun o'yinda venetsiyalik Dodge Peter II ni mag'lubiyatga uchratgan.

Dastlab musulmon va undan keyin xristian cherkovining shafqatsiz qarshiliklariga qaramay o'yinning tobora ommalashib ketishiga hech narsa to'sqinlik qila olmaydi buni ko'plab adabiy dalillar tasdiqlaydi. Shaxmatning ommaviyligi o'sishda davom etmoqda va tez orada butun dunyo qadimgi dunyoning eng mashhur o'yinini biladi va o'ynaydi.

Nazorat savollari:

1. Qadimiy Chaturangada o'yin qoidalar qanday edi?
2. Qadimiy Chaturanga va Shatranjning asosiy farqlari?
3. Qadimiy Shatranjning asosiy qoidalari?

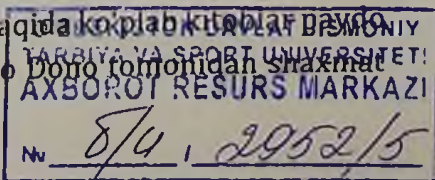
II BOB. SHAXMATNING YANADA TARAQQIY ETISHI. SHAXMATDA ZAMONAVIY O'YIN QOIDALARINING SHAKLLANISHI.

2.1 O'rta Osiyoda va Yevropa davlatlarida shatranjning zamonaviy o'yin qoidalari bo'yicha o'ynalishi. Shaxmatning shakllanishi va ommalashuvi. Hozirgi shaxmat qoidalarining qo'llanilishi.

Shatranj vaqt o'tishi bilan "shaxmat" ga aylandi va sipohlarning "nomlari" katta o'zgarishlarga duch kelmadi. Biroq zamonaviy o'yin qoidalari bilan shaxmatning rivojlanish tarixi ancha tezlik bilan ommalashdi. Faqat Yevropaliklar shaxmatni zamonaviy qoidalar bilan o'ynashni boshladilar.

8-9-asrlarda Ispaniyada doimiy urushlar bo'lib o'tdi. Arablar turli yo'llar bilan bosib olishga harakat qildilar. Bu yerda nayza va o'qlardan tashqari ular o'z madaniyatini olib kirishgan. Aynan Yevropada XV asrga kelib arab shatranjini bugungi kunda hamma biladigan qoidalariga ega o'yinga aylantirildi va shaxmatni yanada kuchli tarzda o'zgartirdi.

Bir muncha vaqt davomida o'zgarishlar muvofiqlashtirilmadi va shuning uchun ikki yoki uch asr davomida har bir mamlakat o'z o'yinlarini o'tkazdi. Ba'zida qoidalar juda g'alati edi. Masalan Italiyada oxirgi darajaga etgan piyodani faqat taxtadan olib tashlangan sipohga aylantirish mumkin edi. Raqib tomonidan urib olinmaguncha u oddiy garov bo'lib qolar edi. Italiyada shox va rux o'rtasida bo'ladigan rokirovka holati sekin ommalashib zamonaviy qoidalariga qo'shilgan. Shaxmat haqida kitoblar va ma'lumotnomalar nashr etila boshlangan. Yevropaga shaxmat kirib kelganidan so'ng, ushbu o'yin haqida ko'plab kitoblar yozildi. 1283-yilda Ispaniyalik Alfonso Dono tomonidan shaxmat



bo'yicha kitob yozildi. Ushbu kitobda eski va yangi Yevropa qoidalarini tavsiflangan. Ajoyib kitob asl fors chizmalariga asoslangan 150 ta rangli miniatyurani o'z ichiga oladi. Ushbu kitob arab adabiyotidan olingan endshpil (O'yin ohiri) to'plamini ham o'z ichiga oladi. Shaxmat ko'plab madaniyatlar tarixidan o'tgan va ularning ta'sirini boshdan kechirgan. Shaxmat o'yinining zamonaviy rasmiy qoidalari mukammal darajada saqlanib qolgan va 1430-yildan boshlab ishlatilgan qoidalardan deyarli farq qilmaydi.

Shaxmat madaniyatning haqiqiy ko'zgusidir. Davlatlar o'zgarar jamiyat o'zgarar edi – qoidalar ham shunga hamohang o'zgarib borar edi. O'yinning eski qoidalari qadimgi jamiyat kabi edi.

Shaxmat rus ziyolilari orasida keng tarqaldi. A. S. Pushkin kutubxonasida yarim asr ilgari Rossiyaning eng kuchli shaxmatchisi bo'lgan A.D.Petrovning 1824-yilda nashr etilgan kitobi saqlangan – “Shaxmat o'yini tizimli ravishda olib boorish” Pushkin 1836-yilda Parijda chiqa boshlagan birinchi shaxmat jurnaliga obuna bo'lgan.

Bizga ma'lum bo'lgan shaxmat XV-XVI asr oxirlarida shakllangan. shaxmat taxtasining to'q va och xonalarga bo'linishi XVI asrda keng qo'llanila boshlandi. Ilgari ular kvadrat kataklarga bo'lingan bitta rangli taxtada o'ynashgan. Uzoq Sharqda bitta rangli taxtadan hanuzgacha foydalanilmoqda. Arab shaxmatida fil diagonal ravishda yurar va sipoh ustidan sakrab o'tishi mumkin edi.

Yozilmagan nizomga binoan shaxmat minib yurish, suzish, nayza ushlash, qilichbozlik, ovchilik, bastakorlik va she'r o'qish san'ati bilan bir qatorda ettita “xislatli fazilatlar”dan bir sifatida kiritilgan.

O'rta asrlarning shaxmat bo'yicha eng mashhur asari - Yoqub Kessolisning lotin yozuvidagi risolasi. 13-asr oxirida yozilgan kitob axloqiy xususiyatga ega va unda shaxmatdan axloqiy, ijtimoiy, diniy va siyosiy qarashlar aks ettirilgan. Ushbu asar lotin, nemis, fransuz, chex va boshqa tillarda ko'plab nusxada chop etilgan. Yevropaning eng yirik kutubxonalarida ushbu kitobning bir nechta nusxalari mavjud (masalan, Pragada 9 ta nusxada).

Shaxmat musobaqalarining tarixi ko'p asrlarga borib taqaladi. Zamonaviy nemis tarixchisi Helmut Faustin Yevropadagi birinchi rasmiy shaxmat musobaqalaridan biri 1467-yilda Germaniyaning Heidelberg shahrida bo'lib o'tganligini hujjatlashtirgan. Heidelberg musobaqasi Germaniyada ushbu o'yinning tobora ommalashib borishiga hissa qo'shdi. Ammo keyinchalik shaxmat hayotining markazi Nurnbergga ko'chib o'tdi. 1477-yildan shaxmat musobaqalari muntazam o'tkazila boshlandi. Ikki toifadagi shaxmatchilar mavjud edi: usta va havaskor. Turnirlar 1618-1648-yillarda o'ttiz yillik urush boshlangunga qadar davom etdi. Shundan so'ng Germaniyada shaxmat hayoti tanazzulga yuz tutdi.

1815 yilda Kopengagendagi Daniya armiyasi harbiy akademiyasida shaxmat majburiy fan deb e'lon qilingan. Ushbu qarorni qo'llab-quvvatlash uchun akademiya rahbari Harbiy vazirga "dastlabki ikki harakatni amalga oshirishning 72000 ga yaqin turli xil usullari mavjud bo'lgan o'yin kelajakdagi ofitserlar uchun tez o'zgaruvchan vaziyatga tezkor munosabatlarini rivojlantirish nuqtai nazaridan foydali bo'lishi mumkin" deb xabar bergan.

1873 yil 28 martda Buyuk Britaniyaning ikkita yirik universiteti - Oksford va Kembrij shaxmatchilari terma jamoalari

o'rtasida birinchi match bo'lib o'tdi. O'shandan buyun ular o'rtasida muntazam ravishda matchlar o'tkazib kelinmoqda.

Germaniyada shaxmat "Strebek" qishlog'ida juda keng ommalashgan. Uning tarixi va an'analari haqida ko'plab afsonalar mavjud. 1823-yilda mahalliy maktabda shaxmat o'qitish yo'lga qo'yilgan (3-sinfdan). Yana bir hikoya yigit turmush qurmoqchi bo'lgan qizning ota-onasi bilan shaxmat o'ynab g'alaba qozonishi kerak bo'lgan. O'yinni yutqazgan taqdirda, yigit nafaqat rad javobini olgan va jarima ham to'lagan.

Pyotr I yoshligida shaxmat o'yiniga qiziqqan. U sayohatlari vaqtida ko'proq shaxmatga qiziqish bildirgan. U nafaqat shaxmatga qo'yilgan taqiqni bekor qilibgina qolmay shaxmatni ommalashtirishga katta hissa qo'shgan. Pyotr I ning kundaligida uning bir vaqtlar o'z qo'llari bilan yog'ochdan yasalgan shaxmat haqida yozib o'tilgan.

18-asrdagi amerikalik siyosatchi va o'qituvchi. B.Franklin shaxmatga tarbiyaviy va axloqiy nuqtai nazardan qaragan. O'zining "Shaxmat axloqi" (Amerikadagi birinchi shaxmat kitobi) asarida u e'tiborni o'yinning xarakterini shakllantirish xususiyatlariga qaratadi: kelajakka qarash va hisoblash qobiliyatini rivojlantirish, ehtiyotkorlik va o'z qarorlari uchun javobgarlik tuyg'usini rivojlantirish. Shaxmat o'yinida aqlning inson hayotida zarur bo'lgan ba'zi juda qimmatli fazilatlar talab qilinadi va ular hayotning ko'p holatlarida foydali odat bo'lib xizmat qiladi deb takillagan. "Shaxmat o'ynab biz o'zimiz xohlagan holatga erishish va ijobiy o'zgarishlarga umid qilib, yangi imkoniyatlarni izlashda davom etamiz. O'yin kutilmagan o'zgarishlarga vaziyatlarga boyki, u yengib bo'lmaydigan ko'rinadigan qiyin vaziyatlardan chiqish yo'lini topish qobiliyatini rivojlantiradi. Shaxmat o'yinida biz kamtarona muvaffaqiyat va o'ziga bo'lgan ishonchni qanday oshirish

mumkinligiga e'tibor beramiz va beparvolikni yo'qotamiz" deb takillagan.

Ko'plab shaxmat ixlosmandlari kimyogar Mendeleyevning uyida to'planishar edi. U kuchli shaxmatchi bo'lgan va nazariyaga qiziqqan holda o'ynagan o'yinlarini tahlil qilib yozib borgan. Kechqurun kech o'ynab u charchamas aksincha shaxmat taxtasida ruhiy tirishqoqlikdan tetiklanib, tungi ilmiy ishini boshlar edi.

To'rtinchi jahon chempioni A.Alexin (1892-1946) shaxmat haqida shunday degan edi: "Shaxmat orqali men o'z xarakterimni tarbiyaladim. Shaxmat avvalambor sizni ob'ektiv bo'lishga o'rgatadi. Shaxmatda faqat o'z xato va kamchiliklaringni anglab yetish orqali mohir o'yinchi bo'lish mumkin xuddi hayotdagi kabi".

Nazorat savollari:

1. Zamonaviy shaxmat qoidalarini nechanchi asrdan foydalina boshlandi?

2. Qayerda hozirgi shaxmat qoidalarini birinchilardan bo'lib foydalanilgan?

3. Birinchi shaxmat kitobi qachon yozilgan?

III BOB. AMIR TEMUR DAVRIDA SHAXMATNING TARAQQIYOTI.

3.1 Amir Temur saroyida shatranjning rivojlanishi. oliylar - shatranj ustalari. Tarixiy ma'lumotlar va rivoyatlar. Amir Temurning yurtimizda shaxmatni rivojiga qo'shgan hissasi.

Sohibqiron Amir Temur shatranj (shaxmat)ga shunchaki ermak yoki vaqtini xush o'tkazish uchungina emas, balki hozirgi zamon tili bilan aytganda, taktik nazariy bilimlarni mustahkamlash vositasi sifatida ham qaragani manbalarda keltirilgan. Sarkarda shaxmat o'ynashni zinhor kanda qilmagan, atrofidagilarni ham shunga undagan, o'rgatgan. Temuriylar saroyidagi bu an'ana yillar o'tib uning avlodlari hayotiga ko'chgan.

Aslida ham shaxmat o'yinining taraqqiy etishida Markaziy Osiyo xalqlari muhim o'rin tutgan. Masalan, Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston", Abdurazzoq Samarqandiyning "Matlai Sa'dayn va majmai bahrayn", Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois", "Lison ut-tayr", Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma"si va boshqa tarixiy asarlarda shaxmatga doir qimmatli ma'lumotlar keltirilgan. Amir Temur davrida esa kuchli shatranjchilar ro'yi zamin sayqali — Samarqandda jamlangan, bir-birlari bilan dona surgan. Temur tashkil etgan musobaqalarda ko'p bor g'oliblikni qo'lga kiritgan tabrizlik ash-Shatranjiy (Oloviddin at-Tabriziy) shatranj haqida kitob yozib, unda o'zi hamda XIV asrgacha Markaziy Osiyoda yashagan ko'plab oliya (grossmeyster)lar haqida ma'lumot bergan. U hattoki Sohobqironning o'zi bilan ham shatranj o'ynab turgan. Ikki yilcha avval Fransiyada nashr etiladigan "Le Figaro" kundalik gazetasida "Jahon tarixidagi buyuk sarkardalar. Amir Temur"

sarlavhali maqola e'lon qilindi. Unda maqola muallifi — fransiyalik tarixshunos olim Arno Blin davlatchilik qurilishi, ilm-fan, ma'rifat va madaniyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan buyuk sarkarda va davlat arbobi to'g'risida diqqatga sazovor fikrlarni bayon qiladi. Jumladan, maqolada shaxmat o'yinining mohir ustasi bo'lgan Amir Temur harbiy yurishlari chog'ida, jang jarayonini to'laqonli va aniq idrok eta olish, murakkab vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgani aytiladi. Darhaqiqat, Amir Temur shaxmat o'yinining ishqibozi bo'lgan, uni juda qadrlagan. U muhim masalalarni shaxmat taxtasi atrofida hal etgan. Tarixiy manbalarning shohidlik berishicha, buyuk sarkarda haddan ziyod band bo'lishiga qaramay, doimo shaxmat uchun vaqt ajrata olgan. Misol uchun, davlat ishlari, oila tashvishlari bilan band bo'lganida ham yoki olis mamlakatlarga safarlari, ayovsiz janglar oralig'ida ham shaxmat bilan hamnafas bo'lgan. Chunki shaxmat bilan mashg'ul bo'lgan vaqtlari o'zida ruhiy xotirjamlik va ishonchni his qilgan, qolaversa, bo'lajak taktik yurishlari reja hamda g'oyasi ayni shu onlarda tug'ilgan ekan. Manbalarda aytilishicha, Sohibqiron umrining so'nggi kunlariga qadar deyarli har kuni shaxmatga vaqt ajratgan.

Shaxmatga mehr unda yoshlikdan boshlangan. Dastavval "aql charxi"ning qonun-qoidalarini otasidan, keyinchalik ustozi shayx Shamsiddin Kuloldan qunt bilan o'rganadi. Temurning kuchli xotirasi uning qisqa vaqt ichida shaxmatning mohir ustasi bo'lishida muhim o'rin tutadi. U usullarni, qaysi raqib bilan qanday o'ynash kerakligi va shaxmat psixologiyasini kuchli o'zlashtiradi. Shamsiddin Kulol yosh shogirdiga shaxmat orqali uzoqni ko'ra olish, rejali, mulohazakor va tadbirkorlik bilan ish yuritish, shaxmat o'yini va haqiqiy hayot o'rtasidagi masofani ajrata olish va o'z navbatida, ulardagi o'zaro o'xshash jihatlarni

payqashni o'rgatadi. Shu bois uning tarixiy g'alabalarida shaxmatning o'rni yuqori, deyish mumkin.

Sohibqiron shaxmatda muhim yurish oldidan odatiga ko'ra, quyuq soqolini o'ychan siypalardi, bu odat unga kerakli kombinatsiyani tanlash, bor imkoniyatlarni chamalash va hisoblab chiqishda yordam bergan. E'tiborlisi, u har doim qora donalarda o'ynagan. Sababi u "qora"larda o'ziga xoslik va chuqur teranlikni his qilgan. Ma'lumki, Amir Temur biror dushmanga hujum qilish oldidan o'sha yurt hukmdori bilan diplomatik munosabatlar o'rnatishga, ziddiyatni tinchlik yo'li bilan hal qilishga uringan. Chunki shaxmatda ham o'yinni "qora"lar emas, aksincha, "oq"lar boshlaydi. Oq donalar tashabbus va imtiyozga ega bo'ladi, "qora"lar esa ularning zarbasiga qarshi javob qaytaradi. Temurni bu holat qanoatlantirgan. Shu bois u ko'pincha oq dona surgan raqibiga hujum qilishiga, maqsadi va niyatini ochiq-oydin ko'rsatishiga imkoniyat bergan. Sarkarda agarda qora donalar orqali mustahkam mudofaa yo'lga qo'yilsa, "oq"larning har qanday hujumi muvaffaqiyatsizlikka uchraydi, deb hisoblagan.

Buyuk sarkardaning "piyoda"lari. Ayrim muarrixlarning yozishicha, harb ilmi va shatranjda tengsiz Sohibqiron Amir Temur odatdagi shaxmatning qonun-qoidalarini isloh qilib, murakkab shaxmat turini yaratgan va unga "Shatranji komil" yoki "Shatranj al-kabir", deb nom bergan. Bu o'yin Sohibqiron hukmronligi davrida Forsda, O'rta Sharqda aholi orasida keng tarqalgan. Bu qanchalik haqiqatligi ma'lum emas. Biroq ishonchli manbalarda mazkur shaxmat turi hozirga qadar Temur nomi bilan bog'lanadi.

Ma'lumki, 1360 yildan boshlab temuriylar imperiyasi va Oltin O'rda o'rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar yuzaga kela boshlagan. Amir Temur To'xtamishxon qo'shiniga qarshi bir qancha yurish

qilib, g'alabaga erishgan. Ammo To'xtamishxon har safar yana bosh ko'taraveradi. Nihoyat, 1395 yili u batamom mag'lub etildi. Eng qizig'i, manbalarda aytilishicha, aynan shu yillar mobaynida Mo'g'ulistonda "Amir Temur shaxmati" xalq orasida juda ommalashib ketgan.

Bir kuni Amir Temur o'zi yaratgan 112 katakli shaxmat taxtasida mulozimlari bilan dona surib o'tirganida, choparlar unga ikkita quvonchli xabar keltirishadi. Birinchi xabar, u o'g'il farzand ko'rgani, ikkinchisi esa uning amri bilan Sayxun bo'yida barpo qildirilayotgan shahar bitgani haqida edi. Sarkarda bu ikki xushxabarni shaxmatda raqibiga endigina rux bilan shoh bergan payti eshitgani uchun o'g'liga Shohrux, shaharga esa Shohruxiya deb nom beradi. Bu haqda Georgiy Aleksandrovich va Yefim Stolyarning shaxmat tarixiga oid yozilgan "Ko'pqirrali Kaissa" to'plamida ham aytib o'tilgan.

Xo'sh, buyuk sarkarda yaratgan shaxmat o'yini zamonaviy shaxmatdan nimasi bilan farqlanadi? Avvalo, "Temur shaxmati" taxtasi bir xil rangda bo'lib, o'n qator, o'n bir ustun va 112 katakdan iborat (zamonaviy shaxmat esa 64 katak va 8 ustun hamda qatorga bo'lingan). E'tiborlisi, shaxmat doskasiga ikkita qo'shimcha katak ham qo'shilgan. Ulardan biri chapdagi o'ninchi qatorda, ikkinchisi esa o'ngdagi ikkinchi qatorda. Bu qo'shimcha ikkita katak o'yin davomida suyanch "qo'rg'oncha" vazifasini o'tashi ko'zda tutilgan va u mazkur shaxmat turida juda muhim o'rin tutgan. Boshqacha qilib aytganda, "qo'rg'oncha" "shoh" uchun boshpana yoki chekinish yo'li funksiyasini bajargan. "Shoh"dan tashqari, boshqa sipohlar "qo'rg'oncha"ga kirish huquqiga ega bo'lmagan. Ahamiyatlisi, o'yin davomida qaysidir shaxmatchi o'z "shoh"ini raqibning "qo'rg'oncha"sig a joylashtirsa, o'yin durang natija bilan yakuniga yetgan.

Ma'lumki, odatdagi shaxmatda "piyoda"larning imkoniyati ham, yurish qoidalari ham bir xil. "Amir Temur shaxmati"da esa "piyoda" sipohlar ham bir-biridan farq qiladi. Masalan, "piyoda-shoh", "piyoda-vazir", "piyoda-qo'mondon" kabi, shuningdek, "piyoda-piyoda" sipohi ham mavjud edi. Ammo mazkur shaxmat turi qaysidir davrda izsiz yo'qolib ketgan, bugun esa shaxmat ustalari va muxlislariga uning ayrim qonun-qoidalari ma'lum, xolos.

Hozirga qadar mazkur murakkab shaxmat turini buyuk sarkarda yaratgan yoki yaratmaganiga oid mavzu hamon bahsli. Ammo ko'plab ishonchli manbalarda bu shaxmatni aynan Sohibqiron o'ylab topgani aytiladi. Zero, Amir Temur o'z davrining yetuk sarkardasi bo'lishi bilan birga ko'pgina dunyoviy ilmlarni ham chuqur egallagan zukko shaxs bo'lgan. Shu boisdan mazkur gapga ishonsa bo'ladi. Negaki, bunga uning salohiyati ham, benazir aql-idroki ham yetarli edi.

Nazorat savollari:

1. Amir Temur davrida kuchli shatranj ustasi kim edi?
2. Amir Temur shaxmatining qanday asosiy qoidalari mavjud edi?
3. Sohibqiron Amir Temur dastlab shatranjni kimdan o'rgangan?

IV BOB. SHAXMAT TARAQQIYOTIDA CHEMPIONLARNING O'RN. NAZARIY BILIMLARNING SHAKLLANISHI.

4.1 Yevropada chempionlarning paydo bo'lishi. moddiy ustunlik, pozitsion ustunlik va shaxmat qonuniyatlarini shakllanishi.

1946-yilda jahon chempioni A.Alyoxin vafot etganidan so'ng FIDE (xalqaro shaxmat federatsiyasi) jahon chempionatini tashkil qilishni o'z zimmasiga oldi. Shaxmat bo'yicha birinchi FIDE rasmiy jahon chempionati 1948-yilda bo'lib o'tdi, g'olib sobiq sovet grossmeysteri Mixail Botvinnik bo'ldi. FIDE chempion unvoniga sazovor bo'lish uchun turnirlar tizimini joriy qildi: saralash bosqichi mintaqaviy musobaqalar va zonal musobaqalar g'oliblari zonalararo turnir va minataqaviy musobaqa g'oliblari nomzodlar turnirida qatnashgan. Bu musobaqa g'olibi amaldagi chempionga qarshi o'yinni o'tkazish kerak bo'lgan. Chempionlik matchining formulasi bir necha bor o'zgargan. Endi mintaqaviy turnirlarning g'oliblari dunyoning eng yaxshi (reytingi bo'yicha) o'yinchilari ishtirokidagi yagona turnirda qatnashmoqdalar g'olib jahon chempioniga aylanadi.

Sobiq sovet shaxmat maktabi shaxmat tarixida ayniqsa 20-asrning ikkinchi yarmida juda katta ro'l o'ynadi. Shaxmatning keng ommalashishi unda faol maqsadli mashg'ulotlar va bolalikdan qobiliyatli o'yinchilarni aniqlash sobiq sovet shaxmatchilarining yuqori darajadagi o'yinlariga hissa qo'shdi. Shaxmatga bo'lgan e'tibor eng yuqori darajada namoyish etildi. 1950-yildan 1990-yilgacha bo'lib o'tgan 21ta shaxmat olimpiadasidan sobiq Sovet jamoasi 18 ta g'oliblikni qo'lga kiritdi va yana bittasida kumush medal sohibi bo'ldi. shu davrda ayollar

o'rtasidagi 14 shaxmat olimpiadasidan 11 tasi g'olib bo'ldi va 2 ta "kumush" medali olindi.

1993 yilda o'sha paytda jahon chempioni bo'lgan Garri Kasparov va saralash bosqichi g'olibiga aylangan Nayjel Short federatsiya rahbariyatini professional bo'lmaganlik va korrupsiyada ayblab, FIDE homiyligida navbatdagi jahon chempionati o'yinini o'tkazishdan bosh tortishdi. Kasparov va Short yangi tashkilot - PCA tashkil etishdi va uning homiyligida o'yin o'tkazdilar.

Shaxmatda bo'linish yuz berdi. FIDE Kasparovni unvonidan mahrum qildi. O'sha paytda Kasparov va Shortdan keyin eng yuqori shaxmat reytingiga ega bo'lgan Anatoliy Karpov va Jan Timman FIDE jahon chempioni unvoni uchun kurashdilar. Shu bilan birga, Kasparov o'zini "haqiqiy" jahon chempioni deb hisoblashda davom etdi, chunki u qonuniy raqib - Short bilan o'yinda o'z unvonini himoya qildi va shaxmat jamoatchiligining bir qismi unga qo'shilishar edi. 1996-yilda homiyni yo'qotish natijasida PCA o'z faoliyatini to'xtatdi. Shundan so'ng PCA chempionlari "klassik shaxmat bo'yicha jahon chempioni" deb nomlandi. Kasparov chempionning o'zi da'vogarning chaqirig'ini qabul qilganida va u bilan o'yin o'tkazganida, unvonlarni uzatishning eski tizimini tikladi. Keyingi "klassik" chempion Vladimir Kramnik bo'lib, u 2000-yilda Kasparovga qarshi o'yinda g'alaba qozongan va 2004-yilda Pyotr Leko bilan o'yinda o'z unvonini himoya qilgan.

1998 yilgacha FIDE an'anaviy tarzda chempionlik musobaqalari tizimini davom ettirdi (Anatoliy Karpov bu davrda FIDE chempioni bo'lib qoldi), ammo 1999 yildan 2004 yilgacha chempionat formati keskin o'zgarib ketdi: raqib va chempion o'rtasidagi o'yin o'rniga unvon nokaut turnirida g'olibga berilar edi. Unda amaldagi chempion umumiy asosda qatnashishi kerak

edi. Natijada unvon doimo qo'ldan-qo'lga o'tib bordi va olti yil ichida beshta chempion o'zgardi.

Umuman olganda 1990-yillarda FIDE shaxmat bo'yicha musobaqalarni yanada dinamik va qiziqarli, shuning uchun potentsial homiylar uchun jozibali qilishga bir necha bor urinib ko'rdi. Avvalo, bu bir qator musobaqalarda Shveytsarcha yoki davra bo'yicha tizimdan nokaut tizimiga o'tishda (har bir raundda - uchta chiqarib yuborish o'yinlari) o'z ifodasini topdi. Nokaut tizimi raundning aniq natijasini talab qilayotganligi sababli, turnir reglamentida tezkor shaxmat va hattoki blits o'yinlarning qo'shimcha o'yinlari paydo bo'ldi: agar odatdagi vaqt nazorati bilan o'yinlarning asosiy seriyasi durang bilan tugasa, qisqa vaqt nazorati bilan qo'shimcha o'yin o'ynaladi. Vaqtni nazorat qilishning murakkab sxemalari, o'yinni cho'zilib ketmasligini oldini olish uchun ishlatila boshlandi. Xususan "Fisher soati" - har bir yurish uchun qo'shimcha vaqt qo'shilishi.

XX asrning so'nggi o'n yilligi shaxmatda yana bir muhim voqea bilan belgilandi - kompyuter shaxmat inson shaxmatchisidan oshib ketadigan darajada yuqori darajaga ko'tarildi. 1996-yilda Garri Kasparov birinchi marta kompyuterga o'yinda yutqazdi. 1997-yilda esa Deep Blue-ga bir ochko ustunligi bilan yutqazdi. Kompyuterning ishlashi va xotira hajmining ko'payishi va takomillashtirilgan algoritmlar bilan birgalikda 21-asrning boshlariga kelib, grossmeyster darajasida real vaqtda o'ynashi mumkin bo'lgan ochiq manbali dasturlar paydo bo'ldi. Ularga ilgari to'plangan asoslarini ulash imkoniyati mashina o'yin kuchini yanada oshiradi va ma'lum holatda xato qilish xavfini butunlay yo'q qiladi. Endi kompyuter hatto yuqori darajadagi musobaqalarda ham inson shaxmatchisini samarali ravishda mag'lub eta boshladi. Buning natijasida yuqori darajadagi musobaqalar formatida o'zgarishlar yuz berdi:

turnirlarda kompyuter foydalanmaslik ya'ni antichiterlikdan himoya qilish uchun maxsus choralar qo'llanilmoqda. Shuningdek o'yinlarni keyinga qoldirish amaliyotidan butunlay voz kechildi. O'yin uchun ajratilgan vaqt ham qisqargan: agar 20-asr o'rtalarida 40 ta yurish uchun norma 2,5 soatni tashkil etgan bo'lsa, asrning oxiriga kelib u 40 ta harakatga 2 soatgacha (boshqa hollarda, hatto 100 daqiqagacha) kamaydi.

2006 yilda o'tkazilgan Kramnik - Topalov o'yinlaridan so'ng FIDE tomonidan jahon chempionatini o'tkazish va shaxmat bo'yicha jahon chempioni unvonini berish bo'yicha monopoliya tiklandi. Birinchi "birlashgan" jahon chempioni bu uchrashuvda g'alaba qozongan Vladimir Kramnik (Rossiya) jahon chempioni bo'ldi.

Vishvanatan Anand 2007- yildan 2013 yilgacha jahon chempionligini o'zida saqlab qoldi. 2008 yilda Anand va Kramnik o'rtasida revansh jang bo'lib o'tdi, Anand o'z unvonini saqlab qoldi. 2010 yilda yana bir uchrashuv bo'lib o'tdi, unda Anand va Veselin Topalovlar ishtirok etishdi. Anand yana chempionlik unvonini himoya qildi. 2012 yilda Anand va Gelfand ishtirok etgan o'yin bo'lib o'tdi; Anand tay-brekda chempionlik unvonini himoya qildi. 2013 yilda Anand jahon chempioni unvonini Magnus Karlsenga boy berdi uchrashuvda muddatidan oldin $6\frac{1}{2}$: $3\frac{1}{2}$ hisobida Magnus Karlsen g'olib bo'ldi.

Chempionat formulasini FIDE yangiliklar kiritmoqda. So'nggi chempionatda chempion to'rtta nomzodlar turnirining g'oliblari va eng yuqori reytingga ega bo'lgan uchta shaxsan tanlangan shaxmatchilar ishtirokidagi turnirda ushbu unvon o'ynaldi. Biroq FIDE chempion va chempionlikka davogar o'rtasida shaxsiy uchrashuvlarni o'tkazish an'anasini saqlab qoldi. Amaldagi qoidalarga ko'ra reytingi 2700 va undan yuqori bo'lgan grossmeyster chempionni bellashuvga da'vo qilish huquqiga ega

(champion rad eta olmaydi) o'yin olti oydan kechiktirmasdan tugashi kerak.

Yuqorida aytib o'tilgan kompyuter shaxmatining taraqqiyotiga hissa qo'shdi va klassik bo'lmagan shaxmat variantlarining tobora ommalashib borishiga sabab bo'ldi. 2000 yildan buyon Fischer shaxmat bo'yicha musobaqalar o'tkazilib kelinmoqda. Unda donalarning dastlabki joylashuvi o'yin oldidan 960 ta variantdan tasodifiy tanlangan. Bunday sharoitda shaxmat nazariyasi tomonidan to'plangan debyut variantlarining katta qismi foydasiz bo'lib qoladi bu ko'pchilik o'ylaganidek o'yinning ijodiy qismiga ijobiy ta'sir qiladi va kompuyuterga qarshi o'ynaganda o'yinning debyut bosqichida kompyuterning ustunligini sezilarli darajada cheklaydi.

Nazorat savollari:

1. FIDE qanday tashkilot?
2. Amaldagi jahon chempioni kim?
3. Birinchi bor kompuyuterga mag'lub bo'lgan jahon chempioni?

4.2 Jahon chempionlarining nazariyani shakllanishidagi hissasi.

Vaqt o'tishi bilan shaxmatda ko'p narsa o'zgardi. Hattoki o'yin qoidalari ham o'zgarishga duch keldi. Shu sababli shaxmat bo'yicha jahon chempioni turli asrlarda har xil aniqlangan. Steynits davrida shunday vaziyatlar bo'lganki jahon chempionati uchun bahs birdaniga uchta shaharda bo'lib o'tgan.

Endi bizning zamonamizda sharoitlar tubdan o'zgardi. Turli xil saralash bosqichlari o'tkaziladi va eng kuchli ikki kishi o'zaro match orqali champion aniqlanadi.

2006-yilda FIDE jahon chempionatini o'tkazish va shaxmat bo'yicha jahon chempioni unvonini berish bo'yicha monopoliyasini tikladi.

Vasiliy Smislov (1921-2010) – sobiq sovet shaxmatchisi, sobiq SSSR grossmeysteri (1941), xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1948), xalqaro grossmeyster (1950), 1957-1958-yillarda shaxmat bo'yicha yettinchi jahon chempioni. Sobiq SSSR chempioni (1949). 1948-yildagi jahon chempionati uchun match turniri qatnashchisi. 1952-1972-yillarda to'qqizta shaxmat olimpiadasida va 1957-1973 yillarda Yevropa chempionatida sobiq SSSR terma jamoasida o'ynagan. Smislov shaxmat bo'yicha bir nechta kitoblarning, shu jumladan debyut nazariyalarining muallifi: "Shaxmat o'yinchilarini boshlash uchun qo'llanma" (1951), "Ruxli o'yin oxirlari nazariyasi" (1985), "Shaxmat ijodining yilnomalari" (1993) va Mening Etyudlarim (2001).

Mixail Tal (1936-1992) - sobiq Sovet shaxmatchisi, shaxmat bo'yicha sakkizinchi jahon chempioni (1960-1961), xalqaro grossmeyster (1957), xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1960), sobiq SSSR olti karra chempioni (1957, 1958, 1967, 1972, 1974, 1978, 1978)), musobaqalar g'olibi: mintaqalararo (1958), talabgorlar (1959), xalqaro - Tsyurixda (Shveytsariya, 1959), Bled (Sloveniya, 1961), Xastings, (Buyuk Britaniya, 1964, 1974), Sarayevo va Palme (Ota Mallorca, 1966) Tallin (Estoniya (1971, 1973), Sochidagi Mixail Chigorin xotirasiga bag'ishlangan (1973) va boshqalar. 1960-1970 yillarda "Shaxmat" (Riga) jurnalining muharriri. 1988 yilda blitz bo'yicha birinchi norasmiy jahon chempionatida g'olib chiqqan.

Tigran Petrosyan (1929-1984) - xalqaro grossmeyster (1952), sobiq SSSRda xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1960), shaxmat bo'yicha to'qqizinchi jahon chempioni (1963-1969), falsafa fanlari nomzodi. Sobiq SSSR chempioni (1959, 1961, 1969,

1975). Har oylik shaxmat Moskva (1963-1966) muharriri, 64 haftalik nashriyot muharriri (1968-1977). 1987 yildan beri Moskvada Petrosyan xotirasiga bag'ishlangan jamoaviy yoshlar musobaqalari o'tkazib kelinmoqda. 1987 yilda "Spartak" shaxmat klubi va Armaniston jamoat tashkilotlari Tigran Petrosyan xotirasiga medal ta'sis etishdi.

Boris Spasskiy (1937 yilda tug'ilgan) – sobiq Sovet va Fransiya shaxmatchisi, xalqaro grossmeyster (1955), sobiq SSSRda xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1965), sobiq SSSR chempioni (1961, 1973), yoshlar o'rtasidagi jahon chempioni (1955), shaxmat bo'yicha o'ninchi jahon chempioni (1969). 20 dan ortiq yirik xalqaro musobaqalar g'olibi. Uning 1972 yilda amerikalik Robert Fisher bilan bo'lib o'tgan chempionati misli ko'rilmagan shov-shuvlarga sabab bo'ldi va sobiq sovet va g'arbiy dunyo o'rtasidagi qarama-qarshilik sifatida ko'rildi. Bu bir qator janjallar bilan ajralib turdi. Ammo baribir Fisherning g'alabasi bilan yakunlandi.

Robert Jeyms (Bobbi) Fisher (1943–2008) - amerikalik shaxmatchi, xalqaro grossmeyster (1958), shaxmat bo'yicha o'n birinchi jahon chempioni (1972-1975). AQShning ko'p karra chempioni (1957-1970), Argentina (1960), Monako va Yugoslaviya (1967), Isroil va Yugoslaviya (1968), Yugoslaviya va Argentina (1970), Shvetsiyadagi (1962) va mintaqalararo musobaqalar g'olibi. (1970). 1960, 1962, 1966, 1970 yillarda bo'lib o'tgan Jahon olimpiadalarida AQSh jamoasini boshqargan. Shu bilan birga, Fisher o'zining qiyin fe'l-atvori bilan mashhur edi. 1975 yilda, tashkilotchilar Fisher tomonidan qo'yilgan shartlardan birini bajarmaganidan so'ng, u Anatoliy Karpov bilan chempionlik unvoni uchun bahsda qatnashishdan bosh tortdi va xalqaro musobaqalarda qatnashishni to'xtatdi. FIDE 1975 yilda Fisherni jahon chempioni unvonidan mahrum qildi. 1992 yilda u

AQSh hukumatining taqiqiga qaramay, Yugoslaviyada Boris Spasskiy bilan tijorat o'yinida o'ynadi. Fisher 3,3 million dollar yutib oldi. Keyinchalik u Yaponiyaga doimiy ravishda ko'chib o'tdi. 2004 yil iyul oyida u Tokio xalqaro aeroportida AQSh rasmiylari tomonidan bekor qilingan Amerika pasporti bilan mamlakatdan chiqib ketmoqchi bo'lganida hibsga olingan. Yaponiya hukumati Fisher Amerika fuqaroligidan voz kechib, shaxmat juda mashhur bo'lgan Islandiya fuqaroligini olganidan keyin uni ozod qilishga rozi bo'ldi. Xalqaro shaxmat jurnali "Chess Informant" Fisherni "XX asrning eng yaxshi shaxmatchisi" deb tan oldi va uni Garri Kasparov va Aleksandr Alyoxindan yuqori qo'ydi.

Anatoliy Karpov (1951 yilda tug'ilgan) – sobiq Sovet va Rossiya shaxmatchisi, xalqaro grossmeyster (1970), xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1974), shaxmat bo'yicha o'n ikkinchi jahon chempioni (1975-1985), FIDEning uch karra jahon chempioni (1993, 1996, 1998), ikki karra sobiq SSSR milliy jamoasida jahon chempioni (1985, 1989), sobiq SSSR terma jamoasida olti karra shaxmat olimpiadasi g'olibi (1972, 1974, 1980, 1982, 1986, 1988), SSSR uch karra chempioni (1976, 1983, 1988). 1975 yilda FIDE Anatoliy Karpovni amaldagi jahon chempioni Robert Fisherning o'yinidan voz kechganligi sababli shaxmat bo'yicha jahon chempioni deb e'lon qildi. Karpov tarixdagi yagona jahon chempionati uchun bahs yoki turnir o'tkazmasdan chempionlikni qo'lga kiritgan chempiondir. 1994-yilda u tarixdagi yuzta shaxmat musobaqasida g'olib bo'lgan shaxmatchi sifatida rekord o'rnatdi (avvalgi rekord Aleksandr Alexinga tegishli edi - 78ta turnir g'olib bo'lgan). Rossiya Federatsiyasi Jurnalistlar Uyushmasining a'zosi Anatoliy Karpov 59 ta (ularning 56 tasi shaxmat fanlari bo'yicha) kitoblar, to'plamlar va darsliklar muallifi va dunyoning ko'plab tillariga

tarjima qilingan. 64 - Chess Review (1980-1992) va "Shaxmat" (1990) entsiklopedik lug'atining bosh muharriri bo'lgan.

Garri Kasparov (1963 yilda tug'ilgan) – sobiq Sovet va Rossiya shaxmatchisi, xalqaro grossmeyster (1980), SSSRda xizmat ko'rsatgan sport ustasi (1985), yoshlar o'rtasida jahon chempioni (1980), sobiq SSSR chempioni (1981, 1988), Rossiya chempioni (2004). Shaxmat bo'yicha o'n uchinchi jahon chempioni (1985-1993). U bir nechta shaxmat tashkilotlarining tashabbuskori va yaratuvchisi bo'lgan: Xalqaro grossmeysterlar assotsiatsiyasi (1988), Professional shaxmat uyushmasi (PCA, 1993). FIDE tomonidan olib borilayotgan siyosatga qarshi chiqqan, 1993 yil 27 fevralda Kasparov va Nigel Short o'z o'yinlarini FIDE ishtirokisiz va yangi tashkilot - Professional shaxmat assotsiatsiyasi (PCA) boshchiligida o'tkazishini e'lon qilishdi. Natijada FIDE Kasparovni reyting ro'yxatidan o'chirib tashladi va jahon chempionligini bekor qildi. PCA boshchiligida Garri Kasparov 1993 yilda Shortga qarshi o'yinda shaxmat bo'yicha jahon chempionatida g'olib chiqqan va 1995 yilda uni Vishvanatan Anandga qarshi himoya qilgan. 2000 yilda Kasparov Vladimir Kramnikga yutqazdi va shaxmat bo'yicha jahon chempioni unvonidan mahrum bo'ldi. 2005 yilda Kasparov ijtimoiy-siyosiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun professional shaxmatdan ketayotganini e'lon qildi.

Vladimir Kramnik (1975) - rossiyalik shaxmatchi, xalqaro grossmeyster (1991). PCA shaxmat bo'yicha jahon chempioni (2000-2006), mutloq jahon shaxmat chempioni (2006-2007). Rossiya jamoasi tarkibida jahon shaxmat olimpiadalari g'olibi (1992, 1994, 1996). Jamoaviy Yevropa chempionati (1992) va Jahon chempionati (2013) g'olibi. Bir necha yirik xalqaro musobaqalar va o'yinlarning g'olibi.

Aleksandr Xalifman (1966) - rossiyalik shaxmatchi, xalqaro grossmeyster (1990), FIDE jahon chempioni (1999-2000). Rossiya terma jamoasida Jahon shaxmat olimpiadasi g'olibi (1992, 2000, 2002), jamoaviy jahon chempionati g'olibi (1997), Rossiya chempioni (1996), o'smirlar o'rtasida Yevropa chempioni (1986). Bir necha o'nlab maqolalar va turli xil o'yinlar sharhlarining muallifi, jahon chempionlari haqidagi bir qator kitoblarning muallifi.

Ruslan Ponomaryov (1983) - ukrainalik shaxmatchi, grossmeyster (1998), Ukrainada xizmat ko'rsatgan sport ustasi, FIDE tomonidan 2002-2004 yillarda Jahon chempioni. Ukraina terma jamoasida shaxmat olimpiadasining ikki karra g'olibi, Millatlararo turnirlar va jamoaviy jahon chempionatlari g'olibi.

Rustam Qosimjonov (1979) - O'zbekistonlik shaxmatchi, grossmeyster (1997), FIDE bo'yicha jahon chempioni (2004-2005). Germaniyaning Essen shahrida (2001) va Ispaniyaning Pamplona shahrida o'tkazilgan xalqaro turnirlar g'olibi (2002).

Veselin Topalov (1975) - bolgariyalik shaxmatchi, grossmeyster (1992), FIDE (2005-2006) bo'yicha shaxmat bo'yicha jahon chempioni. 2005 yil Shaxmat Oskari g'olibi. 2008 yilda Topalov Bilbaoda (Ispaniya) o'tkazilgan super musobaqada g'alaba qozondi va FIDE reyting jadvalida 1-pog'onaga chiqqan. 2009 yil fevral oyida Topalov Gata Kamskiyga qarshi 2009 yilgi Jahon kubogi bahsida g'alaba qozongan va jahon chempioni Vishvanatan Anand bilan shaxmat toji uchun kurashish huquqini qo'lga kiritgan. Topalov so'nggi o'yinda mag'lubiyatga uchragan holda minimal hisobda yutqazdi. 2014 va 2016 yillarda talabgorlar musobaqasida qatnashgan. U intervyusida 2016 yilgi nomzodlar musobaqasi uning karerasidagi seriyasining so'nggi musobaqasi ekanligini aytdi.

Vishvanatan (Vishi) Anand (1969) - hind shaxmatchisi, grossmeyster (1988), FIDE jahon chempioni (2000-2002), 15-jahon chempioni (2007-2013). 2007 yil apreldan 2008 yil iyulgacha Anand FIDEning reyting ro'yxatini boshqargan. 1997, 1998, 2003, 2004, 2007 va 2008 yillarda shaxmat bo'yicha Oskar g'olibiga aylandi. Vladimir Kramnik (2008), Veselin Topalov (2010) va isroillik Boris Gelfandni (2012) ketma-ket mag'lubiyatga uchratgan Anand o'z chempionligini uch marta himoya qildi. 2013 yilda Magnus Karlsenga yutqazdi bir yil o'tib u chempionlikni qo'lga kiritish uchun yana Magnus bilan matchda yutqazdi.

Magnus Karlsen (1990) - Norvegiyalik shaxmatchi, dunyodagi eng yosh grossmeysterlaridan biri (2004), tarixdagi birinchi mutloq jahon chempioni (uch toifada). 2009 yilda u 19 yoshida FIDE rasmiy reytingini boshqargan eng yosh shaxmatchi bo'ldi. 2013 yil fevral oyidan beri - butun tarixidagi eng yuqori Elo reytingi egasi.

Jahon shaxmat chempionlari:

Klassik

Vilgelm Steynits (Avstriya) 1886-1894 yillar

Emmanuel Lasker (Germaniya) 1894-1921

Xose Raul Kapablanka (Kuba) 1921-1927

Aleksandr Alyoxin (Frantsiya) 1927-1935, 1937-1946

Maks Eyve (Gollandiya) 1935-1937

Mixail Botvinnik (sobiq SSSR) 1948-1957, 1958-1960, 1961-1963

Vasiliy Smislov (sobiq SSSR) 1957-1958

Mixail Tal (sobiq SSSR) 1960-1961

Tigran Petrosyan (sobiq SSSR) 1963-1969

Boris Spasskiy (sobiq SSSR) 1969-1972

Robert Fisher AQSh) 1972-1975 yillar
Anatoliy Karpov (sobiq SSSR) 1975-1985
Garri Kasparov (sobiq SSSR / Rossiya) 1985-2000
Vladimir Kramnik (Rossiya) 2000-2006

FIDEga ko'ra

Anatoliy Karpov (Rossiya) 1993-1999
Aleksandr Xalifman (Rossiya) 1999-2000
Vishvanatan Anand (Hindiston) 2000-2002
Ruslan Ponamoryov (Ukraina) 2002-2004 yillar
Rustam Qosimjonov (O'zbekiston) 2004-2005
Veselin Topalov (Bolgariya) 2005-2006

Birlashgan chempion

Vladimir Kramnik (Rossiya) 2006-2007
Vishvanatan Anand (Hindiston) 2007-2013
Magnus Karlsen (Norvegiya) 2013 yildan 2023-yilgacha.

Nazorat savollari:

1. Ilk jahon chempioni?
2. O'n birinchi jahon chempioni?
3. Hindistonlik jahon chempioni kim?

V BOB. YEVROPADA SHAXMATNING TARAQQIYOT. JAHON CHEMPIONLARI.

5.1 Yevropada shaxmatning taraqqiyoti. Jahon chempionlari. Nazariyadagi moddiy ustunlik, pozitsion ustunlik va shaxmat qonuniyatlaridagi qarashlarning o'zgarib borishi va shakllanishi.

1475-yil avval diagonali bo'ylab faqat bitta maydonga ko'chib o'tgan Farzin endilikda yo'nalishlari va imkoniyatlari ancha kuchaydi va eng kuchli sipohga aylandi. Filning harakati diagonal bo'ylab har qanday xonalarga yurish imkoniyati berildi. Ushbu yangiliklar o'yinni tubdan o'zgartirdi. O'yin boshidagi noto'g'ri o'yin tezkor hujum va mag'lubiyatga olib kelishi mumkin edi. Bu esa debyutlarni o'rganishga turtki berdi. Agar ilgari piyoda zaif shaklga aylangan bo'lsa, endilikda kuch muvozanatini butunlay o'zgartirdi ya'ni piyodaning partiyada ro'li ham o'zgardi. Chunki endilikda bir dona piyoda kamligi ham mag'lubiyatga sabab bo'lar edi.

XVI asrning boshlarida shaxmat yangi qoidalar bilan Ispaniya va Italiyada qo'llana boshlandi asrning o'rtalariga kelib ular Yevropaning ko'p qismiga tarqaldi. Angliyada o'yinning yangi qoidalari allaqachon Genri Xovard (1516-1547) tomonidan tanilgan edi. Batafsil yozma manbalar yo'qligi sababli yangi qoidalar Rossiyaga qaysi vaqtda kiritilganligi aniq emas. Rossiyada o'yinning mashhurligini qayd etgan xorijiy sayohatchilarning hech biri eskirgan qoidalar bilan o'ynalganini aytishmaydi. 17-asr oxiri va 20-asr boshlarida Islandiya adabiyotida yangi adabiyot paydo bo'ldi.

Yevropada shaxmat qoidalari bir xil emas edi XVI—XVII asrlarda har bir mintaqa o'ziga xos xususiyatlarga ega edi:

Ispaniyada raqibni pot qilgan o'yinchi g'alaba qozongan hisoblanar edi (boshqa mamlakatlarda pot allaqachon durang deb tan olingan). Ba'zi mintaqaviy farqlar asrlar davomida saqlanib qolgan. Italiyada rokirovka XVI asrning oxiriga kelib qo'llana boshlangan. Ammo uzoq vaqt davomida (ba'zi joylarda — XIX asrning oxiriga qadar rokirovka ma'lum emas edi). Angliyada piyoda farzinga chiqolmasligi haqida tortishuvlar XIX asrga qadar davom etgan. Germaniyada XVIII asrda qoidalar faqat ikkita chekka va ikkita markaziy piyodani ikkita xonaga o'tkazishga va kichik rokirovka qilinganda piyodani h3 ga ko'chirishga ruxsat berilgan. Rossiyada XIX asrda partiyani bir emas, balki bir nechta harakatlar bilan boshlash amaliyoti ma'lum bo'lgan yoki farzinda mavjud bo'lgan harakatlarga qo'shimcha ravishda otning yurishi bilan ham yurishga imkon berilgan.

1561-yilda Rui Lopez De Segura muallifligidagi shaxmat darsligi Ispaniyada chop etildi. Uning t'rtta bo'limining ikkinchi qismi debyutlarga bag'ishlangan va birinchi marta shox gambiti batafsil tasvirlangan — Lopez De Segura 1e4 e5 2. Of3 Oc6 ga javob berishni tavsiya qilgan ispan partiyasi.

Bir necha o'n yillar davomida Yevropaning birinchi shaxmatchisi sifatida e'tirof etilgan Francois-Andre Filidor shaxmat haqidagi g'oyalarni sezilarli darajada o'zgartirgan nazariyachi. Filidor 23 yoshida "shaxmat o'yinini tahlil qilish" nomli risola yozgan o'z vaqtida inqilobiy bo'lgan va keyinchalik o'nlab marta qayta nashr etilgan. Filidor pozitsion o'yinning asosiy usullarini tasvirlab berdi: blokadalar, profilaktika, pozitsion qurbonlik. Filidorning shon-shuhrati birinchi navbatda uning darsliklarining pozitsion o'yinning ustunliklarini ko'rsatib bergan. Filidor piyodalarning ahamiyatini e'tirof etish va "Piyodalar — shaxmatning ruhi" degan so'zlar bilan mashhur.

Piyodalar faqat hujum va mudofa yaratadilar, piyodalarning yaxshi yoki yomon joylashuvi butunlay g'alaba yoki mag'lubiyatga bog'liq. 1740-yil oxiridan boshlab Filidor Yevropada juda ko'p sayohat qildi. Va ko'plab musobaqalarda g'olib bo'ldi.

Lasker shaxmatni professional sportga aylantirishga eng katta hissa qo'shgan shaxsiy misollardan biri hisoblanadi. U muayyan o'yin uslubiga tegishli emas edi. Himoya qilish uchun ko'p qirrali o'yinchiga aylandi va maqsadli ravishda o'ziga xos xususiyatlarini kuchli va zaif tomonlarini hisobga olgan holda muayyan raqiblarga tayyorgarlik ko'rgan. Vaqt o'tishi bilan shaxmat Laskerning asosiy daromad manbaiga aylandi va u musobaqalarda ishtirok etish uchun unga yuqori miqdorda mablag' to'lashar edi. Bundan tashqari o'ziga xos mavqega ega bo'lgan jahon chempioni Lasker o'z partiyalari uchun alohida shartlarni tan olishni talab qildi. Lasker jahon chempioni unvoni — yigirma yetti yil (1896-1921) o'zida saqlab turib rekord o'rnatgan. 1900-yil boshida u bir nechta nomzodlarning o'yinlarida g'alaba qozondi: amerikalik Frank Marshall (1904 yilgi Kembrij Springs turnirida g'alaba qozonganidan keyin munosib davogar sifatida ko'rilgan, ammo Laskerga qarshi o'yinda hech qanday partiyani yuta olmagan), uning hamkasbi Zigbert Tarrash va Rossiyalik Devid Yanovskiy. Tarrash 1890-yilning o'rtasidan beri bir vaqtning o'zida eng barqaror turnir ishtirokchilaridan biri va pozitsion o'yinning nufuzli nazariyachisi bo'lgan. Lasker va Tarrash o'yinlari Tarrash o'z cho'qqisiga chiqqanda sodir bo'ldi. Lasker va Tarrash matchi moliyalashtirish etishmasligi tufayli faqat o'n partiya o'ynaldi va Lasker so'nggi partiyasini qo'lga kiritgandan so'ng match durang bilan yakunlandi.

Nazorat savollari:

1. Filidor shaxmat rivojiga qo'shgan hissasi?
2. Birinchi bo'lib shoh gambit haqida ma'lumot qaysi kitobda nashr etilgan?
3. 2 – jahon chempioni Lasker necha yil jahon chempionligini o'zida saqlab turgan?

5.2 Staunton, A.Andersen, P.Morfi kabi birinchi chempionlarining paydo bo'lishi va ularning ijodi.

Govard Staunton 1810-yil tug'ilgan ingliz shaxmatchisi va shaxmat tarixchisi. XIX asrning 40-yillarida dunyoda eng kuchli shaxmatchisi, adabiyotshunos, Shekspir ijodining tadqiqotchisi. 1851-yilda Londonning Sankt-Jorj klubida bo'lib o'tgan birinchi xalqaro turnirning tashkilotchisi va ishtirokchisi. 1830-yilda muxbir bo'lib ishlaganida shaxmat bilan tanishgan. Londonning turli klublarida juda ko'plab o'yinlar o'tkazgan. 1830-yillarning oxiriga kelib shaxmat bilan jiddiy shug'ullanishni boshlagan. 1840-yillarda dunyoning eng kuchli shaxmatchilarini mag'lub etdi. "Shaxmat o'yinlari xronikalari" shaxmat jurnalining yaratuvchisi va bosh muharriri (1844-1854). Shaxmat bo'yicha dastlabki qo'llanma muallifi. 1849-yilda Stounton nomi bilan atalgan shaxmat to'plamini chiqarishga rozi bo'ldi va uning reklamasida ishtirok etdi. Hozirgi vaqtda Stuntonning shaxmat to'plami rasmiy musobaqalar uchun standart hisoblanadi.

Adolf Andersen (1818-1879)

Karl Ernest Adolf Anderssen - nemis shaxmatchisi. 1818-yilda Breslau shahrida tug'ilgan. Andersenning hayoti haqida juda kam narsa ma'lum. Andersen falsafa va matematikani yaxshi bilgan. U tug'ilgan shahrida gimnaziya o'qituvchisi bo'lib ishlagan.

Ko'pgina taniqli shaxmatchilarning fikriga ko'ra masalan Richard Reti "butun dunyodagi kombinatsiyalar kuchini kashf etgan Andersen edi" deb aytgan. Andersen pozitsion o'yinning asoschilaridan biri hisoblanadi. Shunisi e'tiborga loyiqki Andersen haqida 1851-yilgacha shaxmatchilar orasida juda kam odam bilar edi. 1851-yil Londonda Adolf Andresen g'alaba qozongan birinchi xalqaro shaxmat turniri bo'lib o'tdi. Ushbu g'alabani yirik shaxmat turnirlarida Londonda (1862 yil) va Bodom-Baden (1870 yil) davom ettirdi.

1851-yil turnirida g'alaba qozonganidan so'ng Andersen dunyodagi eng yaxshi shaxmatchi "noma'lum champion" deb topildi. Bir muncha vaqtdan so'ng unvon 1858-yilda Andersendan keyin Morfiga o'tdi. Katta shaxmatdan Morfi ketgach Andersen 1862-yil (London) ikkinchi xalqaro shaxmat turnirida g'alaba qozonganidan keyin yana chempion bo'ldi. Shu paytdan boshlab Adolf Andersen 1866-yilda Vilgelm Staynitsga mag'lub bo'lguncha sayyoramizning eng kuchli shaxmatchisi deb topildi. Birinchi to'rtta xalqaro turnirdan u uchta g'alaba qozondi (shu turnirlarning birida bandligi sababli ishtirok eta olmadi). Andersen eng chiroyli shaxmat partiyalarining ham muallifi bo'lib, bu partiyalar kombinatsion o'yin asarlari sifatida tarixga kirdi.

Mashhur Chex shaxmatchisi Richard Reti "shaxmat o'yinining zamonaviy darsligi" nomli kitobida shunday deb yozgan edi: "Biz shaxmat san'atini o'rganayotgan har bir kishiga Andersenning bir nechta partiyasini o'rganishni tavsiya qilamiz, chunki bu partiyalar shaxmatchiga katta zavq bag'ishlaydi. Biz Reti tavsiyasiga amal qilamiz va o'quvchilarimizga Adolf Andersen tomonidan ijro etilgan bir nechta partiyalarni ko'rib chiqishni taklif qilamiz.

Pol Charlz Morfi (Pol Charlz Morphy, 22.06.1837-10.07.1884) - amerikalik shaxmatchi. 19-asrning o'rtalarida dunyodagi eng kuchli shaxmatchisi.

Morfi Nyu-Orlean (Luiziana shtati)da yaxshi mavqega ega bo'lgan boy oilada tug'ilgan. Uning otasi Alonzo Maykl morfi Portugaliya, Irlandiya va ispaniyalik edi. Onasi Luiza Le Carpentier mashhur frantsuz oilasidan edi. Pol morfining oila a'zolari yakshanba kunlari musiqa va shaxmat uchun vaqt ajratishar edi. Morfi shu vaqtda shaxmat bilan birinchi bor tanishdi. Alonzo morfining uyida barcha erkaklar shaxmat o'ynashardi. Amakisi esa Nyu-Orleanning eng kuchli shaxmatchilaridan biri hisoblanadi. Uning amakisi Enrest Morfining so'zlariga ko'ra hech kim kichik Morfiga o'yin qoidalarini o'rgatmagan. Bola kattalarni tomosha qilib o'yinni mustaqil ravishda o'rgangan. Ernest bir necha soat davomida Polning amakisi va otasining o'yinini tomosha qilganini va partiya tugaganidan so'ng amakisiga bu partiyada g'alaba qozonishi mumkin bo'lganini aytdi va taxtada pozitsiyani qaytadan terib qanday qilib g'alaba qozonish mumkinligini ko'rsatdi. Kattalar juda hayron qolishdi chunki ular Morfi o'yin qoidalarini bilmaydi deb o'ylashar edi. Ushbu hodisadan so'ng Pol Morfi yakshanba kunlari muntazam ravishda shaxmat o'ynashni boshladi. Mahalliy shaxmatchilar bilan raqobatlashdi.

10 yoshida u Nyu-Orleandagi eng yaxshi shaxmatchilaridan biri hisoblanar edi. 12 yoshida E. Rousseau - mamlakat chempioniga qarshi o'yinda ishtirok etgan. Yosh shaxmatchining o'yinlari nafaqat ixtirochilik va yaxshi hisob - kitoblar, ko'plab yosh iste'dodlarga xos bo'lgan fazilatlar bilan ajralib turardi. Morfining shaxmatdagi o'z rejalarini amalga oshirgan ketma - ketligiga e'tibor qaratish kerak. Strategik jihatdan ustalarning rejalaridan ko'ra ancha yetuk edi.

Birinchi AQSh musobaqasi 1857-yilning kuzida bo'lib o'tdi va AQShning eng yaxshi shaxmatchilari yig'ildi. Jami 16 ishtirokchi bor edi. Kuchli shaxmatchilar orasida Stanley, Louis Paulsen va Teodor Lixtenegein bor edi. Birinchi Amerika shaxmat musobaqasida Pol Morfining shaxmat karierasini boshlanishi bo'ldi. Osonlik bilan barcha raqiblarini mag'lub etib, 20 yoshli Morfi AQSh shaxmatchilarining yetakchisiga aylandi. Musobaqada vaqt nazotari cheklanmagan edi. Finalda Morfi ko'p vaqt sarflamadi. Paulsen juda ko'p vaqt sarfladi. Ikkinchi partiya 15 soat davom etdi. Bu o'yinda Morfi 3 soat vaqt sarfladi. Paulsen esa 12 soat vaqt sarflagan edi.

1858-yilda Morfi Xovard Staunton (Howard Staunton) matchga chaqirildi. Angliyaga kelgan Morfining Staunton bilan match tashkil etishga urinishlari muvaffaqiyatsizlikka uchradi. Stountonning obro'si Morfiga qaraganda ancha baland edi. Stountonning Morfi bilan uchrashuvi qanday yakunlanishi haqida hech qanday shubha yo'q edi. 50 yoshda bo'lgan Stounton buni juda yaxshi bilardi, shuning uchun u match o'ynashdan bosh tortdi. Shunday qilib, 21 yoshli Pol Charlz Morfi dunyodagi eng kuchli o'yinchiga aylandi.

1858-yil dekabrda Adolf Andersen Morfi bilan uchrashish uchun Parijga keldi. Morfining ishonchli g'alabasi bilan yakunlangan o'yin o'sha davrdagi eng kuchli shaxmatchi kimligiga aniqlik kiritib berdi.

Birinchi rus shaxmat ustasi A.D.Petrov "Morfi o'yinni boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan noyob kuch. Uning partiyalarini diqqat bilan ko'rib chiqing. Ularning aksariyati ehtiyotkorlik bilan hisob-kitoblar va g'ayri oddiy fikrlash bilan ajralib turadi" deb fikr bildirgan.

AQShda Morfi murosasiz uchrashuv kutmoqda edi. Morfiga ziyofatlar va tabriklar ko'paydi. Morfini Amerika ilm-fan va

madaniyatning taniqli shaxslari tabrikladi. Birinchi marta shaxmatdagi g'alaba milliy miqyosdagi katta voqea sifatida baholandi.

Morfining ajoyib g'alabalari shaxmat dunyosida amerikalik shaxmat ustasiga munosib raqiblari yo'qligiga ishontirdi. "Morfi mag'lubiyatsiz sirga ega" deb yozadi 19-asrning o'rtalaridagi gazetalar Leventhal, Garrvits, Andersen bilan uchrashuvlarning natijalarini sharhlab. Morfining kuchli raqiblari bilan g'alaba qozongan ulushi juda yuqori edi.

Agar siz Elo tizimidagi o'yinchilarning zamonaviy reytingi bilan taqqoslasangiz, o'sha paytdagi eng kuchli shaxmatchilar ro'yxati (o'yin kuchiga qaragan holda) shunday edi: 1. Morfi. 2. Andersen. 3. Steynits.

Morfining raqiblari shaxmatda to'g'ri yo'lni izlashda aqlidrokdan foydalanib son-sanoqsiz variantlarni qidirib topishgan bo'lsa, Morfi esa o'z pozitsiyasini his qilib, ortiqcha narsalarga e'tibor bermay asosiy narsaga e'tibor qaratgan holda shaxmatdagi eng yaxshi yurishlarni topa olardi.

1860-yillarning o'rtasidan boshlab, Morfi jiddiy ruhiy kasallikdan azob chekdi va uning shaxmat karerasini yakunlandi.

Shaxmat ustalari Morfining ajoyib kombinatsion yutuqlarini tahlil qilishdi. Morfi - Andersen (o'sha vaqtning eng kuchli shaxmatchilari) o'yinining partiyalarida Morfining ustunligi asosan strategiyada namoyon bo'lganligini ko'rsatadi. Kombinatsiyon o'yinda esa Andersen Morfidan qolishmas edi.

Morfining asosiy vazifasi kuchlarni safarbar qilish va rivojlanishdagi ustunlikka erishish edi. Tempni yo'qotmaslik va raqibning kuchini rivojlantirishda qiyinchiliklar yaratish uchun Morfi qurbonlarga murojaat qilar edi. Oq donalarda o'ynaganda Morfi dastlabki hujumni temp yo'qotmagan holda yaratdi va qoralarning tashabbusga erishishiga yo'l qo'ymaslikka harakat

qilgan. Morfi piyoda orqali markazni egallashga muhim ahamiyat bergan. Rivojlanish va markazda ustunlikka erishish uchun odatda 1 yoki 2 piyodaning qurboni bilan amalga oshirgan. Morfining ko'plab partiyalari raqib shohiga kombinatsion hujum bilan yakunlandi. Shu bilan birga Morfi yuqori texnik mahorat ko'rsatdi. Morfining kuchi "asosan agressiv xarakterga ega bo'lgan chuqur o'ylangan pozitsion o'yin" (Aleksandr Alekhine) edi.

Adabiy shaxmat merosini qoldirgan Morfi shaxmat ijodkorligi bilan ochiq pozitsiyalar strategiyasining tamoyillarini ilgari surdi. "Bugungi kunga qadar Morfi ochiq o'yinlarning eng yaxshi ustasi. Uning ahamiyati juda katta Morfidan keyin bu sohada sezilarli darajada yangi narsa yaratilmagan. Har bir shaxmatchi boshlang'ich o'rganish davomida Morfi o'yinlarini o'rganish kerak" (Mixail Botvinnik).

Nazorat savollari:

1. Staunton shaxmati haqida nimalarni bilasiz?
2. Reti Andersenga qanday ta'rif bergan?
3. Morfi qanday pozitsiyalar ustasi hisoblangan?

VI BOB. O'ZBEKISTONDA SHAXMATNING RIVOJLANISHI. XALQ HAYOTIDA SHAXMATNING TUTGAN O'RNI. ILK CHEMPIONATLAR.

6.1 O'zbekistonda shaxmatning xalq orasida ommaviylashuvi. Ommaviy musobaqalar o'tkazilishi.

Azmiddin Xodjayev (1882-1946-yil). O'zbekistonning birinchi chempioni (1930-yil) shaxmatni rivojlantirish va targ'ib qilishga katta hissa qo'shdi. Uning tashabbusi bilan Toshkent va viloyat markazlarida shaxmat to'garaklari ochildi. Shaxmat mashhur va xalq o'yiniga aylandi. Aholi o'rtasida turli musobaqalar o'tkazildi.

Samarqand shahrida shaxmat bo'yicha birinchi O'zbekiston chempionati bo'lib o'tdi. Ishtirokchilar orasida ushbu chinakam milliy o'yinning qizg'in targ'ibotchisi ham bor edi. Bu yerda Azmiddin Xodjaev o'sib kelayotgan shaxmat avlodini tarbiyalashga ko'p vaqt sarflab, o'zi ham shaxmat bilan doimiy ravishda shug'ullandi va O'zbekistonda eng kuchli shaxmatchiga aylandi.

Bir yil o'tib Azmiddin Xodjayev sobiq SSSR chempionatining yarim finalida o'sha davrdagi eng kuchli ustalardan biri B. Blumenfeld, yosh iste'dodli A. Konstantinopol va boshqa mashhur shaxmatchilarni mag'lubiyatga uchratdi.

Uning ismi qo'shni respublikalar va sobiq SSSRning shaxmatchilari orasida mashhur bo'lib kelmoqda. Uning shogirdlari orasida Po'latxon Saidxonov, Sarvarov, Xayrulla Abdullayev, Georgiy Shohzad, Ayrapetov kabi shaxmatchilar bor edi.

Mamajon Muxitdinov tarix fanlari nomzodi, sobiq O'zSSRda xizmat ko'rsatgan murabbiy (1965-yil), xalqaro arbitr (1987-yil).

O'zbek shaxmat adabiyoti asoschisi. 1961-1982-yillarda O'zbekiston shaxmat federatsiyasiga rahbarlik qilgan. 1983-yildan O'zbekiston shaxmat federatsiyasi o'rinbosari lavozimida ishlagan. Mamajon Muxitdinov 1927-yil 5-mayda Namangan shahrida tug'ilgan. 1956-yilda O'zbek shaxmatchilari orasida birinchi sport ustasi unvoniga sazovar bo'lgan. To'rt karra O'zbekiston chempioni (1952,1954,1957,1965-yil) va qishloq shaxmatchilari o'rtasida sobiq SSSR chempioni (1960,1962,1968-yil). Sobiq SSSRning 2 va 4- spartakiadasi ishtirokchisi (1959-1967-yil). Osiyo mamlakatlari xalqaro turnirlarida Toshkent (1959) va Ashxobod (1961-yil) 2-o'rinni egalladi. O'rta Osiyoda shaxmat tarixi va o'zbek tilida shaxmat bo'yicha ko'plab kitoblar muallifi.

Birinchi grossmeyster Georgiy Tadjiyevich Agzamov 1954-yil 6 sentyabrda Toshkent viloyatining Olmaliq shahrida, shifokor-jarroh Tojixon Agzamov oilasida tug'ilgan. Oila qora va oq xonalarlardagi o'yinni juda qadrlashar edi. Otasi Georgiyga yoshligidan shaxmat qoidalarini o'rgatdi. 11 yoshida Georgiy kattalar orasida Olmaliq chempioni bo'ldi.

1973-yil u ikki marotaba (1976 va 1981-yil) g'olib bo'lgan O'zbekiston kattalar chempionatida birinchi marta ishtirok etdi. Shaxmat ustaligi 19 yoshida yosh yigitga bo'ysundi va tez orada uning aka-ukalari Valeriy va Vyacheslav tomonidan ham ustalik normalari bajarildi. Georgiy Agzamov institutni (chet tillar va adabiyot bo'limi) bitirgan, keyin shaxmatga e'tibor qaratgan. Agzamov sobiq SSSR (1981) chempionatining finaliga chiqdi va Aleksandr Belyavskiy bilan oltinchi o'rinni egallab, juda kuchli turnirda o'zini tanitdi.

Georgiyning kuchli shaxmatchilar bilan o'yinlari sobiq SSSRning Spartakiadasida 1981-yilda O'zbekiston terma jamoasining birinchi o'tkazgan o'yinlarida bo'ldi. Tigran

Petrosyan, Boris Spassky, Lev Polugaevskiy, Mark Taymanov, Viktor Kupreychik va Mixail Talga Georgiy Agzamov noqulay raqib bo'ldi va o'yinlar murosasiz davom etdi.

Georgiy Agzamov doimiy ravishda Belgrad (1982-yil), Vrshats (1983-yil), Sochi (1984-yil) da katta va kuchli oltita xalqaro turnirni qo'lga kiritgan. Sochi Chigorin xotira turnirida g'alaba qozonganidan so'ng unga xalqaro grossmeyster unvoni berildi. Agzamov O'rta Osiyoning ilk grossmeysteri bo'ldi. 1985-yil 1-yanvarda uning reytingi 2590 ball bo'lib, sobiq SSSRda eng yuqori ko'rsatkichlardan biri hisoblanardi. 1986-yilda Agzamov ishonchli tarzda Hindistonda bo'lib o'tgan turnirda g'alaba qozondi. Shuningdek o'zbek grossmeysteri Belyavskiy, Psaxis, Gulko, Gligorich va boshqa ko'plab kuchli shaxmatchilar ustidan g'alaba qozongan.

Agzamov 1986-yil 27-avgustda 31 yoshda hayotdan erta ko'z yumdi. O'zbekiston shaxmat federatsiyasi 1986-yildan buyon grossmeyster Georgiy Agzamov xotirasiga bag'ishlangan turnirlar o'tkazib kelmoqda.

Borisenko Georgiy Konstantinovich Xarkov viloyati Chuguyev shahrida 1922-yil 25-mayda tug'ilgan. Shaxmat nazariyachisi. 1950-yildan sport ustasi va 1965-yildan buyon grossmeyster IKCHF (sirtqi shaxmat). Georgiy Konstantinovich Borisenko O'zbekistonda uzoq vaqt yashab respublika shaxmatini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. 1950-1960-yillarda yozishmalar bo'yicha musobaqalarda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Sobiq SSSR chempionatlarida (1955-1957-yil va 1960-1962-yil) 1-2-o'rin jahon chempionatida (1962-1965-yil) 2-o'rin. Sobiq SSSR jamoasi tarkibida sirtqi olimpiadalar g'olibi (1958-1961-yil va 1961-1964-yil). U shaxmat nazariyasini farzin gambiti, eski hind himoyasi, Nimtsovich himoyasi, ispancha partiya, Sitsiliyancha himoya

debyutlarning rivojiga katta hissa qo'shdi. 2012-yil 3-dekabr kuni Toshkent shahrida 91 yoshida vafot etgan.

Nazorat savollari:

1. Birinchi o'zbek grossmeysteri?
2. O'zbek shaxmat adabiyoti asoschisi?
3. Birinchi O'zbekiston chempionati qayerda o'tkazilgan va unda kim g'olib bo'lgan?

6.2 O'rta Osiyo shaxmatchilari ishtirokida birinchi xalqaro turnirning o'tkazilishi.

1930 yilda birinchi O'zbekiston chempionatining o'tkazilishi. Samarqandda Azmiddin Xo'jayev-birinchi chempion, P.Saidxonov, A. Rudnev, G.Shaxzoda kabi shaxmat ustalari. Shaxmat bo'yicha O'zbekiston chempionati (1930-yildan beri o'tkaziladi)

1927-yilda Toshkentda birinchi O'rta Osiyo turniri bo'lib o'tdi unda N. Rudnev g'olib bo'ldi. 1930-yilda esa birinchi marta O'zbekiston chempionati bo'lib o'tdi. G'alaba qozongan shaxmatchi 1931-yilgi sobiq SSSR chempionatining yarim finaliga chiqish huquqini qo'lga kiritgan Azmiddin Xo'jayev 1930-yil o'tkazilgan musobaqada sobiq O'zSSR chempionligini qo'lga kiritdi.

Keyinchalik O'zbekiston chempionatlari muntazam ravishda o'tkazildi. 1940-1960-yillarda. tanlovdan tashqarida o'tkazilgan musobaqalarda sobiq SSSRdagi eng kuchli shaxmatchilar ishtirok etishdi. Odatda taklif etilgan sportchilar 1-o'rinni respublika chempionatlarida egallashdi shuning uchun chempionlik unvoni mahalliy shaxmatchilarga topshirildi. Mehmondan keyingi o'rnini egallashga muvaffaq bo'lgan champion bo'lardi (masalan,

1948 yilda A. Ayrapetov 3-o'rinni egallagan sobiq O'zSSR chempioni bo'lgan). Chempionatda eng ko'p g'alaba qozongan sport ustasi va murabbiy A.V.Grushevskiy 9 karra g'alaba qozongan. Besh marta chempion Sergey Freyman to'rt marta Mamajon Muxitdinov edi.

Jahon chempioni Qosimjonov Rustam Mashkurovich. 2004-yilda FIDE versiyasiga ko'ra jahon chempioni. Shaxmat bo'yicha Osiyo chempioni, jahon chempionati mintaqaviy musobaqalari g'olibi, jahon shaxmat olimpiadasining shaxsiy birinchiligidan bronza medali sovrindori. Xalqaro grossmeyster. "O'zbekiston belgisi" ko'krak nishoni bilan taqdirlangan. Unga "O'zbekiston iftixori" faxriy unvoni sohibi. "Amir Temur" ordeni bilan taqdirlangan.

Bo'lajak jahon chempioni 1979-yil 5-dekabrda Toshkentda tug'ilgan. Katta akasi Xurshid olti yoshli Rustamni mahalliy sport maktabiga olib bordi va tez orada butun O'zbekiston Rustam haqida bila boshladi. 1994-yil yoshlar o'rtasida Osiyo chempioni bo'ldi. 1997-yildan buyon grossmeyster. Shu yili O'zbekiston chempioni bo'ldi. 1998-yili Weik-An-Zee turnirida g'olib chiqdi. 1999-yil Yerevan shahridagi yoshlar o'rtasidagi jahon chempionatida ikkinchi o'rinni egalladi. 2002-yilda Hindistonning Haydarobod shahrida o'tkazilgan nufuzli turnirda Qosimjonov ikkinchi o'rinni egalladi.

O'zbek grossmeysteri 1999, 2000 va 2001-yillarda FIDE nokaut-chempionatlarida ishtirok etgan. 2004-yilda shu musobaqada champion bo'ldi. Nokaut Jahon chempionati Liviya poytaxti Tripoli shahrida bo'lib o'tdi. Chempionat davomida Qosimjonov Vasiliy Ivanchuk (1,5:0,5), Zoltana Almashi (2:0), Aleksandr Grishchuk (2:0) va Veselina Topalovni (2:0) ketma-ket mag'lubiyatga uchratdi. Final uchrashuvida Qosimjonov ingliz grossmeysteri Maykl Adamsni 4,5:3,5 hisobida mag'lubiyatga

uchratdi. (Asosiy o'yin oltita o'yindan iborat bo'lib, durang bilan yakunlandi). Tezkor shaxmat bo'yicha qo'shimcha ikkita o'yin natijasiga ko'ra Rustam g'olib bo'ldi. Qosimjonov FIDE versiyasiga ko'ra shaxmat olamining shohi bo'ldi. Rustam o'zbek shaxmat maktabi yetakchisi sifatida Osiyo chempionitida O'zbekiston terma jamoasi tarkibida faol ishtirok etib g'olib bo'lgan. Ko'plab shaxmat olimpiadalari va 2001-yilgi jahon chempionatida ishtirok etdi. 2010-yilda Rapid bo'yicha Osiyo o'yinlari g'olibi.

Rustam Qosimjonov o'zini yaxshi nazariya murabbiysi sifatida ko'rsatdi. Vishi Anandga va keyingi yillarda u Sergey Karyakinning murabbiylar shtabida faoliyat olib bordi. Magnus Karlsen bilan o'yinda Fabiano Karuanaga murabbiy sifatida yordam berdi.

Ko'pgina shaxmatchilarning fikriga ko'ra uning o'yinlari juda barqaror. U kamdan-kam hollarda xato qiladi. O'yinni yaxshi his qilib o'ynaydi. Lekin ko'pincha g'alaba qozonish uchun yetarli emas edi. Magnus Karlsenning fikriga ko'ra Rustamga qarshi o'ynash juda qiyin. 2015-yil may oyida eng baland ko'rsatkichga 2715 reyting natijaga erishdi.

O'zbekiston terma jamoasi-xalqaro 1992-yil shaxmat Olimpiadasining kumush medali sovrindori. Mustaqillik yillarida O'zbekiston terma jamoasi 1992-yil 7-20-iyun kunlari Filippin poytaxti Manila shahrida bo'lib o'tgan o'ttizinchi jahon shaxmat olimpiadasida alohida jamoa sifatida ishtirok etdi. Musobaqada 102 jamoa ishtirok etdi. Turnirda 617 nafar shaxmatchi, jumladan, 117 nafar grossmeyster va 146 nafar xalqaro sport ustalari ishtirok etdi. Olimpiada qoidalariga ko'ra, har bir jamoa safida to'rt nafar shaxmatchi o'ynagan. O'zbekiston terma jamoasi safida Valeriy Loginov, Grigoriy Serper, Aleksandr Nenashev, Sergey Zagrebelniy, Mixail Saltaev va Saidali

Yuldashevlar ishtirok etishdi. Ularning hammasi grossmeysterga aylandi. Bizning shaxmatchilarimiz Angliya, Armaniston, Germaniya, Gruziya va boshqa kuchli jamoalarni magʻlub etdi. Isroil terma jamoasini magʻlubiyatga uchratib (3:1) Oʻzbekiston terma jamoasi 2-oʻrinni (35 ball) qoʻlga kiritdi. Oltin medallar Rossiya terma jamoasiga (39), Armaniston terma jamoasi (34,5) yarim ochko bilan jamoamizdan ortda qoldi. Olimpiadada oʻzbek shaxmatchilari mustaqillik yillarida sportchilarimizning ilk yorqin gʻalabalaridan birini qoʻlga kiritishgan.

Nazorat savollari:

1. Eng koʻp chempionlik qoʻlga kiritgan chempionlar?
2. Rustam Qosimjonov nechinchi yil jahon chempioniga aylangan?
3. Rustam Qosimjonov murabbiylik sifatida qanday ishlar olib borgan?

VII BOB. DEBYUTDA STRATEGIK G'OYALARNING SHAKLLANISHI. RIVOJLANISH VA TASHABBUS TUSHUNCHASI.

7.1 Shaxmat nazariyasi: O'yinning fan sifatida rivojlanishi.

Shaxmat o'yini bosqichlari. Nazariyada shaxmat o'yini uch bosqichga bo'linadi: debyut, mittelshpil va endshpil.

Debyut — partiyaning dastlabki bosqichi, birinchi 10-15 harakatni davom etadi. Debyutda o'yinchilarning asosiy vazifasi o'z sipohlarini rivojlantirish, to'g'ridan-to'g'ri o'yinga sipohlarni tayyorlashdir. O'yinning dastlabki bosqichi nazariyada eng ko'p o'rganilgan hisoblanadi.

Mittelshpil o'yinning o'rtasidir. Debyut bosqichdan keyin boshlanadigan bosqich hisoblanadi. Odatda bu qismda shaxmat o'yinining asosiy voqealari sodir bo'ladi. O'yinda ko'plab sipohlar faol harakatlar bilan ajralib turadi, hujumlar va qarshi hujumlar, asosiy xonalar uchun raqobat birinchi navbatda markaz uchun. Partiya bu bosqichda tugallanishi mumkin. Odatda tomonlardan kombinatsiya amalga oshrish orqali g'alaba qozonishi mumkin. Ko'proq sipohlarni almashinuvidan so'ng, partiyada endshpil o'yin ohiri boshlanadi.

Endshpil final bosqichi oz sipohlar qolgani bilan farqlanadi. Endshpilda piyodalar va shohning ahamiyati va imkoniyati ko'payadi. Ko'pincha endshipilda o'yindagi asosiy ishni piyodalar amalga oshiradi. Endshipil tomonlarning birining g'alabasi yoki durang bilan tugaydi.

Sipohlarning o'zaro ta'siri. Shaxmatda sipohlarning o'zaro ta'siri muhim rol o'ynaydi: mot faqat sipohlarning o'zaro bog'liqligi tufayli raqib shohiga qarshi sipohlar harakati orqali erishiladi. Sipohlarning o'zaro ta'sirida ikkitadan oshiq sipoh

ham ishtirok etishi mumkin. Tomonlarda bazan o'z sipohlari yordam bermaydi, balki o'z shohining harakatchanligini cheklaydi yoki boshqa sipohlariga halaqit beradi.

Sipohlarning taktik o'zaro ta'sirining 4 ta elementarlari mavjud:

1. Hujum - bu sipohlar raqibning sipohiga hujum qilishi;
2. Cheklov - bu sipohning harakat zonasini, harakat radiusini, o'z-o'zidan yoki raqib sipohlarini cheklash;
3. Qo'llab quvvatlash - bu sipoh boshqa sipohni himoya qilashi;
4. Yo'lini yopish.

Elementar shakllarning taktik o'zaro ta'sirining yanada murakkab shakllari paydo bo'ladi. Hujumning asosiy vositalari bular qo'shma hujum yoki ikki yoqlama hujum. Raqibning har qanday sipohiga qarshi qaratilgan sipohlarning taktik o'zaro ta'siridan ajralib turadi. Donalarning strategik o'zaro ta'siri (rivojlanish va tartibga solishning dastlabki bosqichida amalga oshiriladi sipohlar va piyodalar bitta reja asosida hujum uyushtiradi).

Shaxmatda eng yaxshi strategiya orqali o'yinni davom ettirgan tomon g'alaba qozonish yoki durangga erishadi kafolatlaydi. Harakatlar va mumkin bo'lgan pozitsiyalarning ko'p sonli variantlari mavjudligi uchun o'yin natijasi oldindan aytib bo'lmaydi.

Nazorat savollari:

1. Debyut nima?
2. Shaxmat necha bosqichga bo'linadi?
3. Debyutdan keying bosqich qaysi?

7.2 O'yinning boshlang'ich qismida donalarni rivojlantirish va shaxmatda markazning ahamiyati, markaz uchun kurash.

O'yinni qanday boshlash kerak?

Jangni boshlab berdi jasur piyoda,
Safarbar etildi fillar bir yonda.
Shoh qanotdan panoh topgani zamon
Uchqur ot talpindi markazga tomon.
Jangda inoq bo'lib lashkarning bari
Zo'r qadam qo'ydilar g'alaba sari.

O'yinning boshlang'ich qismi-debyut deb ataladi. O'yinni to'g'ri boshlash uchun quyidagi debyutning uch asosiy qoidasiga amal qilish lozim:

1) Markaziy xonalar uchun kurash. e4, d4, e5 va d5-xonalari bu markaziy xonalardir. O'yinni boshlashda donalarni markaziy xonalarga joylashtirish kerak. Markazda joylashdan donalar taxtaning chetki qismiga nisbatan ko'proq xonalarga yura oladi.



1-diagramma.

Oq piyoda  Qora piyoda 

2) Donalarni tezroq o'yinga olib chiqish. O'yinda oldin "yengil" donalar-fil va otni, keyin esa "og'ir" donalar-farzin va ruhni rivojlantirish ya'ni o'yinga olib chiqish kerak.



2-diagramma.

Ushbu holatda oqlar uchta "yengil" donalarni, qoralar esa, faqat "og'ir" donalarini rivojlantirdilar. Kuchli donalarni barvaqt o'yinga chiqarish debyut qoidalariga zid. Ko'p hollarda ular zarba ostida qoladi va himoyalaniish uchun og'ir donalar bilan ko'p yurishlar qilishga to'g'ri keladi. Misol uchun, d2 xonasidagi piyodani d3 xonasiga yurib, fil bilan ruxga xujum qilamiz. Rux yana yurish yo'qotadi.

3) Shohni o'z vaqtida qal'aga olib kiring. Quyidagi holatni ko'rib chiqaylik. Oqlar debyut qoidalariga mos holda, barcha donalarini o'yinga chiqarishdi va oxirgi yurishi bilan, shohni havfsiz joy-qal'aga kiritishdi. Qora donalar esa, piyodalar bilan bir necha keraksiz yurishni amalga oshirdilar. Faqatgina birgina ot o'yinga olib chiqilgan. Shoh markazda qolib ketdi. Bu esa-havflidir. Ba'zi o'yinchilar o'z vaqtida shohni qal'aga olib kirmaydilar va tez mag'lubiyatga uchraydilar.



3-diagramma.

Oqlar

Qoralar

Debyutda quyidagilar tavsiya etilmaydi

- 1) Piyodalar bilan bekorchi yurish qilmaslik;
- 2) Bir dona bilan bir necha marta yurish qilmaslik;
- 3) Donalari bilan o'zining boshqa donalari harakatlanishini xalaqit bermasligi lozim;

Eslab qoling! Agar raqibga qisqa yurishlarda mot qo'yish yoki donalarini tekinga urib olish imkoniyati bo'lsa, debyut qoidalarini chetlab o'tish mumkin. Faqat bu holatda o'zining donalariga zarar yetmasligiga e'tibor berish lozim.

Nazorat savollari:

1. Debyutning asosiy qoidalari?
2. Debyutda tavsiya etilmaydigan harakatlar?
3. Debyutni xato boshlash qanday oqibatlarga olib keladi?

VII BOB. DEBYUTDAGI STRATEGIK G'OYALAR

8.1. Debyutdagi beshta strategik g'oyalar: donalarni rivojlantirish, markaz uchun kurash, temp yutish, reja tuzish.

Debyut ya'ni birinchi 10-15 yurishlar shaxmat o'yinining juda muhim bosqichidir. Muvaffaqiyatli boshlanish-g'alaba garovi va aksincha. Tennis Sport bilan taqqoslashingiz mumkin. Yaxshi birinchi zarba sizga nuqta chizig'ida tashabbusni qo'lga kiritish yoki hatto darhol g'alaba qozonish imkonini beradi. Tajribali tennischi kuchli zarba bilan to'pni o'yinga kiritish g'oyasi bilan o'ynaydi.

Biz qanday o'ynash va partiyaning boshida nima qilish kerakligi haqida asosiy printsiplarni shakllantiramiz.

1) Markaz uchun kurash.

Markazda joylashgan sipoh taxtaning har qanday qismiga eng qisqa yo'l bilan yetib boroladi. Markazga kim egalik qilgan tomon ustunlikka ega bo'ladi. Markaziy xonalar c3, c6, f6, f3 kvadratidagi sipohlar va piyodalarning joylashuvi va ayniqsa e4, e5, d4, d5 markaziy maydonlarni nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Ba'zi debyutlarda tomonlardan biri birinchi navbatda ixtiyoriy ravishda markazni raqibga topshiradi. Misol qilib eski hind himoyasini ko'rsatishimiz mumkin. Bu debyutda vaqtinchalik qoralar markazga topshirib keyin markazga hujumga o'tadi.

2) Barcha sipohlarni rivojlantirish. Bir sipoh bilan ikki marta yurish qilmang.

Debyutning oxirida barcha sipohlar mukammal tarzda faol pozitsiyalarda jangga tayyor bo'lishi kerak. Grossmeyster va o'tmishning nazariyachisi Zigbert Tarrash aytganidek hatto bitta sipoh ham yomon bo'lsa, unda butun partiya yomon. Shu sababli

siz bir sipohni bir necha marta debyutda yurmasligingiz kerak. Chunki faqat bir sipoh o'ynasa, qolganlari rivojlanishdan orqada qolib ketadi va debyutdagi asosiy kerakli bo'lgan temp sur'at yo'qotiladi. Bundan tashqari haddan tashqari piyodalarni yutib olishga harakat qilinmang. Ularni olish uchun sarflangan vaqt evaziga qolgan sipohlar rivojlanmay qolib ketadi. Rivojlanishdagi ustunlikka ega bo'lgan raqibning tashabbusi juda muhim bo'lishi mumkin. Rivojlanishda ustunlikka erishgan raqib keyinchalik kuchliroq bo'lgan moddiy ustillikka erishishi tayin bu shaxmat o'yinida ko'p bora isbotlangan.

3) Birinchi navbatda yengil sipohlarni keyin esa og'ir sipohlarni rivojlantiring.

Birinchi bo'lib otlarni va fillarni keyin esa Rux va Farzinni rivojlantirish maquldir. Qimmatbaho bo'lgan og'ir sipohlar debyutda erta o'yinga chiqishi hech qanday foyda keltirmaydi. Faqat raqibning yengil sipohlari zarbalari ostida orqaga chekinishga majbur bo'ladi.

4) Rokirovka qilish (Shohni yashirish).

Rokirovka shohni nisbatan xavfsiz joyda yashirish imkonini beradi. Bundan tashqari rux o'yinga kiritiladi. Agar shoh markazda ushlab turilsa har doim raqibning hujumiga duchor bo'ladi.

Debyutni qanday ijro etish haqida aniq algoritm yo'q. Lekin yangi boshlanuvchilar uchun bu oddiy qoidalarga rioya qilish va velosipedni ixtiro qilishga urinmaslik yaxshiroqdir.

Keling ushbu tamoyillarni Italiyancha partiya misolida qanday amalga oshirayotganini ko'rib chiqaylik.

1. e4

Oqlar markaziy piyodani ikki xona oldinga surib darhol markazni egallab olishadi. Bundan tashqari diagonallar f1 fil va d1 Farzin uchun ochiladi.

1. ... e5

Qoralar bir xil sabablarga ko'ra nosimmetrik tarzda javob beradi.

2. Of3

Oq bir vaqtning o'zida e5 piyodaga hujum qilib otni rivojlantiradi.

2. ...Oc6

Qoralar piyodani himoya qilib otini rivojlantiradi.

3. Fc4 Fc5

Oq va qora fillarni shohlar tomonidan himoyalangan f7 va f2 nuqtalariga qaratilgan faol markazga olib borildi.



4-diagramma

O'yinda Italiyancha partiya deb ataladigan debyut pozitsiyasi paydo bo'ldi.

4. c3.

Oqlar markazni d4 yurib egallashni istaydi. Birdaniga d4 foydasiz, chunki d4 (ot, fil va piyoda) xonasiga qoralarning 3 sipohi hujumi va oqlarning faqat ikkitasi (Farzin va ot) bor shuning uchun d4 yurish piyoda yo'qotish bilan tugaydi. d4 yurishga qurbon bilan ham erishish harakati ham mavjud b4!? - Evans gambiti.

4. ...Of6

Qoralar oq ot endi c3ga yurolmasligi sababli e4 piyodasiga hujum qiladi.

5. d4

Oqlar filga hujum qilish bilan markazni qo'lga olish rejasini davom ettirmoqdalar.

5. ... ed

6. cd Fb4+!

Qora filni tezlik bilan olib qochiladi. Agar siz xotirjam o'ynasangiz Cb6 keyin Kc3 dan so'ng oqlar markazda hukmronlik qiladi va e5 va d5 da piyodalar harakati bilan tahdid qiladi.

7. Fd2 F: d2+

8. Ob:d2 d5!

Qora markaz uchun kurashda davom etmoqda. Shu bilan birga fil c8 uchun diagonal ochiladi.

9. ed O:d5

10. 0-0 0-0



5-diagramma.

Har ikki tomon ham shohlarni yashirib yengil sipohlarni yaratdi. Debyut tugadi. O'yin taxminan teng.

Nazorat savollari:

1. Debyutda birinchi bo'lib qaysi sipohlarni rivojlantirish kerak?

2. Qanday debyutlarni bilasiz?

3. Debyutda markazning ahamiyatini ayting?

IX BOB. OCHIQ DEBYUTLAR.

9.1 Ochiq debyutlar: Italyancha, Ispancha, Ruscha partiyalar.

Ochiq debyutlar – shaxmatdagi katta guruhi ochiq debyutlar hisoblanadi.

1-yurish e4-e5 bo'lganda ochiq debyut hisoblanadi.

1 e4 e5



6-diagramma.

Ayniqsa ochiq debyutlarni o'ynash yoki o'ynamaslikni tanlash qora rangga tegishli. Savol quyidagicha: 1 yurishga qanday javob berish kerak. Ya'ni 1.e4 ga?

Tarix va amaliyot bizga quyidagilarni ko'ratadi: Eng ko'p tanlanadigan eng mashhur harakatlar 1...c5 va 1...e5.

Sitsiliyancha himoya (1...c5) juda o'ziga xos, ikki tomonlama o'yinga olib keladi.

1...e5 harakati yanada xotirjam va ishonchli. Ayniqsa boshlang'ich shaxmatchilar uchun.

1e4 ga javoban 1...e5 barcha jahon chempionlari tomonidan qo'llanilgan.

Eng mashhur ochiq debyutlar

2.Of3 qilmasdan

Shoh gambiti (Королевский гамбит)

1 e4 e5

2 f4



7-diagramma.

"O'lmas" gambit. O'tmishda juda mashhur bo'lgan chunki u kombinatsiyon o'yinga va hujum qilish uchun boy imkoniyatlar yaratadi. To'g'ri o'yin bilan qoralar oqlarning hujumlarini oldini olish uchun nisbatan xavfsiz imkoniyatga ega.

Vencha partiya (Венская партия)

1 e4 e5

2 Oc3



8-diagramma.

Oq dastlab farzin qanotidagi otini rivojlantiradi f4 yurish imkoniyatini saqlagan holda.

Fil debyuti (Дебют слона)

1 e4 e5

2 Fc4



9-diagramma.

Markaziy debyuti (Центральный дебют)

1 e4 e5

2 d4 exd4

3 Fzxd4



10-diagramma.

Hozirgi vaqtda vencha partiyasi, fil debyuti va markaziy debyutlari jiddiy musobaqalarda o'ynalmaydi. Chunki qora donada o'ynayotgan kishilar ushbu debyutlarda teng o'yinni osonlik bilan qo'lga kiritadilar.

2. Of3, 2...Oc6 yurmasdan

Ruscha partiya (Русская партия)

1 e4 e5

2 Of3 Of6



11-diagramma.

Yoki Petrov himoyasi (rus shaxmatchisi) - bu debyutning ikkinchi nomi. Bugungi kunda qaytadan ommalashgan debyutdir. Qora darhol e4 piyodasiga qarshi hujum qiladi. Bu juda ishonchli debyut sifatida shuhrat qozongan.

Filidor himoyasi debyuti (Защита Филидора)

1 e4 e5

2 Of3 d6



12-diagramma.

18-asrda dunyodagi eng kuchli shaxmatchilardan biri bo'lgan frantsuz shaxmatchisi Filidor nomi bilan nomlangan. Filidorning himoyasi mustahkam, ammo passiv debyut bo'lishiga qaramay ko'p o'ynaladi.

Partiya namunasi:

Тарраш – Шварцхаупт 1:0

1 e4 e5 2 Of3 d6 3 d4 exd4 4 Fzxd4 Oc6 5 Fb5 Fd7 6 Fxc6 Fxc6 7 Oc3 Of6 8 Fg5 Fe7 9 O-O-O 0-0 10 Rhe1 h6 11 Fh4 Fzd7 12 e5

Fxf3 13 exf6 Fxf6 14 Fxf6 Fxd1 15 Rxd1 gxf6 16 Od5 Fzd8 17 Rd3 Shh8 18 Fzh4 Shh7 19 Rh3 Qoralar taslim bo'ldi

2 ...Oc6 yurishi bilan boshlanuvchi

Italiyancha partiya (Итальянская партия)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6 3 Fc4 Fc5



13-diagramma.

So'nggi paytlarda ushbu debют yana etakchi grossmeysterlarning partiyalarida paydo bo'ldi. Oqlar markazda ustunlik uchun kurashish istagini birlashtiradi va f7 nuqtasiga bosim o'tkazadi.

Boshlang'ich shaxmatchilar orasida italiyancha partiya mashhur bo'lib, bu debютni yanada yaxshiroq o'rganish zarur.

Partiya namunasi:

Стейниц – Барделебен 1:0

1 e4 e5 2 Of3 Oc6 3 Fc4 Fc5 4 c3 Of6 5 d4 exd4 6 cxd4 Fb4+ 7 Oc3 d5 8 exd5 Oxd5 9 O-O Fe6 10 Fg5 Fe7 11 Fxd5 Fxd5 12 Oxd5 Fzxd5 13 Fxe7 Oxe7 14 Re1 f6 15 Fze2 Fzd7 16 Rac1 c6 17 d5 cxd5 18 Od4 Shf7 19 Oe6 Rhc8 20 Fzg4 g6 21 Og5+ She8 22 Rxe7+ Shf8 23 Rf7+ Shg8 24 Rg7+ Shh8 25 Rxh7+

Evans Gambiti (Гамбит Эванса)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 Fc4 Fc5

4 b4 Fxb4

5 c3



14-diagramma.

Italiyancha partiyadagi tinch o'yinni buzishning ajoyib usuli bu tashabbus uchun piyodani qurbon qilishdir. Ular kuchli piyodalar markazini yaratish uchun sur'atni qo'lga kiritadilar. Bundan tashqari fil uchun c1-a3 diagonalini ochiladi.

Evans gambiti 200 yil davomida yashab kelmoqda. Bu gambit boshlang'ich shaxmatchilar uchun o'rganish lozim bo'lgan debyutlarga kiradi.

Shotlandcha partiya (Шотландская партия)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 d4



15-diagramma.

Shotlandiya partiyaning g'oyasi uning ochilishi va figuralarning faolligi tufayli markazda ustunlikka erishishdir. Odatda qoralar osonlik bilan o'yinni tenglashtiradi.

Shotlandiya gambit (Шотландский гамбит)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 d4 exd4

4 Fc4



16-diagramma.

Shotlandiya gambiti tashabbus uchun piyoda qurbonining odatiy namunasidir. Oqlar rivojlanishdagi ustunlikdan foydalanib hujumkor o'yinlarga intilishadi.

To'rt otning debyuti (Дебют четырех коней)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 Oc3 Of6



17-diagramma.

Eng qadimgi debyutlardan biri. 16 asrga oid qo'lyozmalarda bu haqda eslatib o'tiladi. To'rt otning debyuti vaqt o'tishi bilan

eski mashhurligini yo'qotdi, lekin vaqti-vaqti bilan hatto yetakchi ustalarning partiyalarida ham uchraydi.

Ispaniya partiyasi (Испанская партия)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 Fb5



18-diagramma.

Eng ko'p o'rganiladigan va eng ko'p o'ynaladigan debyut hisoblanadi. Murakkab debyutlar qatoriga kiradigan ispacha partiyasi shaxmatni o'rganish va shaxmatchining mahoratini oshirish uchun kerakli debyutdir. Ispancha partiya turli xil variantlarga bo'linadi.

Berlin himoyasi (Берлинская защита)

1 e4 e5

2 Of3 Oc6

3 Fb5 Of6



19-diagramma.

Berlin himoyasi - Ispancha partiya o'ynovchilar uchun qarshi kurashishning eng samarali usullaridan biri. Tashqi ko'rinishdagi sodda variant 21-asrning boshlarida qaytadan ommalashida jahon chempionlaridan biri Vladimir Kramnikning sa'y-harakatlari katta.

Muhimi shundaki, asosan, oqlar foydasiga baholanadigan variant qoralar o'yinni tenglashtirib endshipilga o'tishi mumkin.

- 1 e4 e5
- 2 Of3 Oc6
- 3 Fb5 Of6
- 4 O-O Oxe4
- 5 d4 Od6
- 6 Fxc6 dxc6
- 7 dxe5 Of5
- 8 Fzxd8+ Shxd8



20-diagramma.

So'nggi yillarda bu pozitsiyani baholash sezilarli darajada o'zgardi. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, qora juda yaxshi o'yinga ega bo'ladi.

Hatto bunday yarim hazil ham bor: Ispanchada qora rangda qanday qilib yutish mumkin? Berlin endshipiliga borib!

Qaysi debyutlarni tanlash kerak?

Eng yaxshi debyut siz yaxshi bilgan va o'ynashni yaxshi ko'radigan debyutingizdir. Agar siz yoqtirmagan, "moda"

variantlarini o'ynashga harakat qilmang. O'zingizga yoqmagan debyut bilan ilhom bilan o'ynay olmaysiz. Sizning birinchi repertuaringiz optimal darajada keng bo'lishi kerak. Eng muhimi, barcha debyutlarni o'ynash shart emas. Va bu mumkin emas. Ko'p debyutlarni o'rganish asosiy debyutlaringiz yuzaki bo'lishiga olib keladi.

Yana bir ekstremal-juda tor debyut repertuaridir. Turli debyutlar boshqa debyutlarni ham o'ynab o'rganish kerak. Bitta debyutni doimo ishlatib, siz o'zingizning sevimli debyutingizni boshqa variantlardan g'oyalar bilan boyitish imkoniyatidan mahrum bo'lasiz. Bundan tashqari, tor debyut repertuari sizning raqibingiz sizga qarshi o'yinga tayyorgarlik ko'rishini osonlashtiradi.

Shuni esda tutingki, ta'lim birinchi navbatda umumiy fanlarni o'rgatadi. Misol uchun, universitetda dastlabki ikki kurs deyarli butunlay umumiy fanlardan iborat. Va faqat uchinchi kursdan mutaxassislik boshlanadi.

Avval italyan partiyasini, Shotlandiyani sinab ko'ring. Keyin Ispancha debyutga borib, gambitlarni sinab ko'ring. Ham oq, ham qora uchun.

O'zingiz yoqtirgan va yaxshi o'ynash uchun olingan variantlarni tanlang. Ularni chuqurroq o'rganing va tez-tez o'ynang.

Nazorat savollari:

1. Ochiq debyutlar qaysi yurishlar bilan boshlanadi?
2. Eng mashxur ochiq debyut?
3. Italyancha partiyaning asosiy g'oyasi?

X BOB. YARIM OCHIQ DEBYUTLAR.

10.1 Yarim ochiq debyutlar: Fransuzcha, Karo-Kann himoyasi, Sitsiliancha himoya, Alyohin himoyasi, Skandinavcha himoya, Pirtsa-Ufimseva himoyasi debyutlarining asosiy g'oyalari.

Yarim ochiq debyutlar.

Yarim ochiq debyutlar deb: Oqlar 1.e4 yurishiga javoban 1...e5 dan boshqa barcha yurishlar bilan boshlanuvchi debyutlarni o'z ichiga oladi.

Misol uchun:

1 e4 c6



21-diagramma.

Taxtada mashhur yarim ochiq debyutlardan biri bo'lgan Karo-Kann himoyasi. Debyutda ko'pincha tashabbus uchun kurash markaziy maydonlarga ega bo'lish va ularni nazorat qilish atrofida bo'ladi.

Ochiq debyutlarda sipohlarlar ko'pincha faol tarzda joylashtirilgan. Bunday vaziyatlarda pozitsion vaziyat katta ahamiyatga ega. Qora doimo o'zlarini himoya qilishlari kerak, ular "ikkinchi raqam"da o'ynashadi.

Yarim ochiq debyutlarning g'oyasi partiyaning boshidan qarshi hujumga asoslangan. Markaz uchun kurash strategiyasi ochiq debyut bilan solishtirganda farq qiladi: qora markazni

egallashga urinmaydi, balki unga hujum qilishni xohlaydi. Oq figuralarning o'zaro bog'liqligini buzish.

Debyutdagi qoralarning vazifasi mittelshpilga o'tishda teng o'yinni olishdir. Oqlar tashabbus bilan debyutdan chiqishga intiladi. Yarim ochiq debyutlarda eng yaxshi yo'l faol qarshi o'yindir. Yarim ochiq debyutlar qarshi o'yin uchun ajoyib vosita.

Eng mashhur yarim ochiq debyutlar.

Nimtsovich debyuti (Дебют Нимцовича)

1 e4 Oc6



22-diagramma.

Nimtsovich debyuti g'oyasi Alyohin himoyasiga o'xshaydi. Qoralar o'yin boshida markazni oqlarga topshirib, markazga sipohlar bilan hujumni boshlaydi. Biroq, bu tartibda ustunlikni olish oson emas. Shuning uchun Nimtsovich debyuti mashhurlik va mustahkam obro'ga ega bo'lgan debyutlar safiga kirmaydi.

Skandinaviyancha himoya (Скандинавская защита)

1 e4 d5



23-diagramma.

O'tgan asrning boshlarida shved va Daniya shaxmatchilarining izlanishlari tufayli mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan nisbatan yosh debyut. Skandinaviyancha himoya yetarlicha tuzoq bor va oqlar diqqat bilan o'ynashi kerak. Shuning uchun Skandinaviyancha himoya ko'pincha partiyalarda shu jumladan yuqori darajada topiladi.

Alyohin himoyasi (Защита Алехина)

1 e4 Of6



24-diagramma.

Alyohin himoyasining asosiy g'oyasi markazga hujum uyushtirishdir. Oq kuchli piyoda markazini shakllantirishga va keyin unga hujum qilish asosiy debyut g'oyasi. Markazni yarim ochiq debyutlarda nazorat qilish uchun kurashning bu asosiy strategiyasi — Alyohin himoyasida eng qulay tarzda namoyon bo'ladi.

Pirtsa-Ufimseva himoyasi (Защита Пирца-Уфимцева)

1 e4 d6

2 d4 Of6

3 Oc3 g6



25-diagramma.

Uning mafkurasiga ko'ra, bu debyut 1.d4 ishlatiladigan juda tez-tez uchraydigan eski hind himoyasiga o'xshaydi. Qoralar markazni oqlarga topshirib qora fil bilan markazga "bosim" boshlaydi. Odatda murakkab "asimetrik" o'yin boshlanadi.

Karo-Kann Himoyasi (Защита Каро-Канн)

1 e4 c6



26-diagramma.

Avstriyalik shaxmatchining ixtiroosi 19-asr Kann. Debyutda c6 qora piyoda e4 ga hujumni tayyorlaydi. 2.d4 d5 markazda piyoda kuchlanishi mavjud. Karo-kannni himoyasini frantsuz himoyasidan muhim farqi bu c8 dagi filni o'yinga kirish imkoniyatini saqlab qolganda o'ynash.

Partiya namunasi: Нимцович – Капабланка 1927. 0:1

1 e4 c6 2 d4 d5 3 e5 Ff5 4 Fd3 Fxd3 5 Fzxd3 e6 6 Oc3 Fzb6 7 Oge2 c5 8 dxc5 Fxc5 9 O-O Oe7 10 Oa4 Fzc6 11 Oxc5 Fzxc5 12 Fe3 Fzc7 13 f4 Of5 14 c3 Oc6 15 Rad1 g6 16 g4 Oxe3 17 Fzxe3 h5

18 g5 O-O 19 Od4 Fzb6 20 Rf2 Rfc8 21 a3 Rc7 22 Rd3 Oa5 23 Re2 Re8 24 Shg2 Oc6 25 Red2 Rec8 26 Re2 Oe7 27 Red2 Rc4 28 Fzh3 Shg7 29 Rf2 a5 30 Re2 Of5 31 Oxf5+ gxf5 32 Fzf3 Shg6 33 Red2 Re4 34 Rd4 Rc4 35 Fzf2 Fzb5 36 Shg3 Rcx4 37 cxd4 Fzc4 38 Shg2 b5 39 Shg1 b4 40 axb4 axb4 41 Shg2 Fzc1 42 Shg3 Fzh1 43 Rd3 Re1 44 Rf3 Rd1 45 b3 Rc1 46 Re3 Rf1 Oqlar taslim bo'ldi.

Fransuz himoyasi (**Французская защита**)

1 e4 e6



27-diagramma.

Fransuz himoyasi asosiy g'oyasi qarshi hujumga asoslangan bo'lib, oqlar beparvo o'ynash xavflidir.

Partiya namunasi: **Смыслов –Ботвинник 1944г. 0:1**

1 e4 e6 2 d4 d5 3 Oc3 Fb4 4 e5 c5 5 a3 Fxc3+ 6 bxc3 Oe7 7 a4 Obc6 8 Of3 Fza5 9 Fd2 c4 10 Og5 h6 11 Oh3 Og6 12 Fzf3 Fd7 13 Of4 Oxf4 14 Fzxf4 Oe7 15 h4 Fxa4 16 h5 Fzb5 17 Shd1 Rc8 18 Fc1 Rc6 19 Fe2 Ra6 20 Shd2 O-O 21 g4 f6 22 exf6 Rxf6 23 Fzc7 Rf7 24 Fzd8+ Shh7 25 f4 Fza5 26 Fzb8 Oc6 27 Fze8 Re7 28 Fzg6+ Shg8 29 Fa3 e5 30 fxe5 Oxd4 31 Fb4 Fzd8 32 Fzxa6 bxa6 33 cxd4 Rb7 34 Rxa4 Fzg5+ 35 Shd1 a5 36 Ff3 Rxb4 37 Fxd5+ Shf8 38 Rf1+ She8 39 Fc6+ She7 40 Rxb4 Fzxc4+ Oqlar taslim bo'ldi.

Siitsiliyancha himoya (**Сицилианская защита**)

1 e4 c5



28-diagramma.

Sitsiliyancha himoyaning asosiy variantlarining o'ziga xosligi quyidagicha: Oq markazda (e4–e5) yoki Shoh qanotida (f2-f4-f5 yoki g2-g4-g5) faol operatsiyalarni tayyorlaydi. Qora markazni e4 piyodani qarshi hujum qilishga harakat qiladi. Odatda, d6-d5 markazida yoki darhol d7-d5 markazni buzishga urunadi yoki farzin qanotidan hujumga o'tadi.

Partiya namunasi: **Ведберг – Де Фирмиан 1984 y. 0:1**

1 e4 c5 2 Of3 d6 3 d4 cxd4 4 Oxd4 Of6 5 Oc3 a6 6 Fg5 e6 7 f4 Fe7 8 Fzf3 Fzc7 9 O-O-O Obd7 10 g4 b5 11 Fxf6 Oxf6 12 g5 Od7 13 f5 Oc5 14 h4 b4 15 Oce2 e5 16 Ob3 Oxe4 17 Fg2 Fb7 18 Fze3 d5 19 Fxe4 dxe4 20 Og3 a5 21 f6 gxf6 22 gxf6 Rc8 23 Rh2 Ff8 24 Nxe4 Fxe4 25 Fzxe4 Fh6+ 26 Shb1 O-O 27 Rg1+ Shh8 28 Rhg2 Fzc6 29 Fzf5 Rfd8 30 Re2 Ff4 31 Oc1 Rg8 32 Rg7 Rxg7 33 fxg7+ Shg8 34 Od3 Rd8 35 a3 bxa3 36 Oxe5 a2+ Oqlar taslim bo'ldi.

Nazorat savollari:

1. Yarim ochiq debyutlar qaysi yurishlar bilan boshlanadi?
2. Eng mashxur yarim ochiq debyut?
3. Sitsilyancha himoyaning asosiy g'oyalari.

XI BOB. YOPIQ DEBYUTLAR. STRATEGIK G'OYALAR, REJA TUZISH.

11.1 Yopiq debyutlar. strategik g'oyalar, reja tuzish.
yopiq debyutlar: Farzin gambiti, Nimsovich himoyasi,
Eski hind himoyasi. ularda markaz uchun kurash va
rivojlanishning o'ziga xos g'oyalari.

Yopiq debyutlar:

Shaxmat tarixida qaysi debyutlar yopiq deb nomlanishini tushunish bir necha bor o'zgargan. Dastlab, yopiq debyutlar 1e4 e5 dan boshqa o'ynaladigan barcha yurishlar deb ataldi. Keyin oqlar d2-d4 uchun paydo bo'lgan barcha debyutlar yopiq debyutlar hisoblendi. Debyutlar nazariyasi hali ham kengaymoqda. Rivojlangan sayin yangi variantlar paydo bo'layapti.

1. Farzin gambiti

1 d4 d5

2 c4



29-diagramma.

Farzin gambiti bir nechta debyutlarga bo'linadi.

1.1. Qabul qilinmagan farzin gambiti

1 d4 d5

2 c4 e6



30-diagramma.

Qoralar c4 piyodani olishdan qochadi. Qabul qilinmagan farzin gambiti juda ishonchli debyut sifatida tanilgan. Avvaliga passiv bo'lishi mumkin.

1.1.1. Ortodoksalcha himoya (Ортодоксальная защита)

1 d4 d5

2 c4 e6

3 Oc3 Of6



31-diagramma.

Ortodoksalcha himoyasi yaxshi o'rganilgan. Qora uchun juda ishonchli obro'ga ega, garchi u biroz passiv bo'lsa ham.

1.1.2. Tarrash himoyasi (Защита Тарраша)

1 d4 d5

2 c4 e6

3 Oc3 c5



32-diagramma.

Tarrash himoyasi g'oyasi ko'plab versiyalarda paydo bo'lgan d5-dagi piyodani izolyatsiya qilish o'rniga faol figurali o'yindir. Tarrash mudofaasi turli davrlarni boshdan kechirdi, ammo keyinchalik — yetakchi grossmeysterlarning partiyalarida qayta o'ynala boshlandi, kutilmaganda, juda ommalashib ketdi.

1.1.3. Yanovskiy himoyasi (Защита Яновского)

1 d4 d5

2 c4 e6

3 Oc3 a6



33-diagramma.

Yanovskiy himoyasi g'oyasi d5:c4 va b7-b5 yurib c4 piyodasini saqlab qolib, b7 ga oq filni rivojlantirib o'yinni davom ettiradi. Biroq, oqlar qora rejalarini bartaraf etish uchun yetarli tanlovga ega. Misol uchun 4.c4: d5.

1.2. Qabul qilingan Farzin gambiti

Qoralar c4 dagi qurbon berilgan piyodani qabul qilib o'rib oladi. Lekin uni saqlab qolish uchun emas. c4 piyodasini qat'iyat bilan himoyalab olish tezda mag'lubiyatga olib kelishi mumkin.

1 d4 d5

2 c4 dxc4



34-diagramma.

Qabul qilingan farzin gambitida qoralar c4 piyodasini qaytarib berib, rivojlanishni tezroq bajarishga va oqlarning markaziga bosim o'tkazishga harakat qiladi. Bundan tashqari, ba'zan ular piyodani qurbon qilishadi.

Partiya namunasi: Fogelman-Bronshteyn 0:1

1 d4 d5 2 c4 dxc4 3 Of3 Of6 4 e3 Fg4 5 Fxc4 e6 6 Fzb3 Fxf3 7 gxf3 c5 8 Fzxb7 Obd7 9 dxc5 Fxc5 10 f4 O-O 11 O-O Od5 12 Rd1 Rb8 13 Fzc6 Fzh4 14 Oc3 Rb6 15 Fzxd7 Oxf4 16 Oc2 Oh3+ 17 Shg2 Oxf2 18 Rd4 Og4 19 Rf4 Fzxh2+ 20 Shf1 Fxe3 21 Fd5 Fxf4 Oqlar taslim bo'ldi.

Endi oq g'alaba misoli: Алехин-Бек 1:0

1 d4 d5 2 c4 dxc4 3 Of3 Of6 4 e3 e6 5 Fxc4 c5 6 O-O Oc6 7 Fze2 a6 8 Oc3 b5 9 Fb3 b4 10 d5 Oa5 11 Fa4+ f'd7 12 dxe6 fxe6 13 Rd1 bxc3 14 Rxd7 Oxd7 15 Oe5 Ra7 16 bxc3 She7 17 e4 Of6 18 Fg5 Fzc7 19 Ff4 Fzb6 20 Rd1 g6 21 Fg5 Fg7 22 Od7 Rxd7 23 Rxd7+ Shf8 24 Fxf6 Fxf6 25 e5 Qoralar taslim bo'ldi.

2. Kataloncha boshlanish (Каталонское начало)

1 d4 d5

2 c4 e6
 3 Of3 Of6
 4 g3



35-diagramma.

"Katalonka" - mustaqil debyut. Bu ko'plab boshqa debyutlardan o'tib kelishi mumkin. Kataloncha himoyada oqlar qora shoh qanotidan bosim o'tkazib, sipohlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, g2 fil va e4 piyodasi bilan markazni muvaffaqiyatli qo'llab-quvvatlashi mumkin.

3. Slavyancha himoya (Славянская защита)

1 d4 d5
 2 c4 c6



36-diagramma.

Slavyancha himoya g'oyasi Karo-kann mudofaasiga o'xshaydi. Qoralar oq rangli filning chiqishi uchun bo'sh diagonalni qoldiradi. Bundan tashqari, c6 harakati markazni mustahkamlaydi va b7-b5 orqali farzin qanotiga hujum qilish

uchun imkon yaratadi va qulay sharoitda c4 piyodani ushlab turadi.

Partiya namunasi: Фокин –Суэтин 0:1

1 d4 d5 2 c4 c6 3 Of3 Of6 4 Oc3 e6 5 e3 Obd7 6 Fd3 dxc4 7 Fxc4 b5 8 Fd3 a6 9 e4 c5 10 d5 c4 11 dxe6 fxe6 12 Fc2 Fzc7 13 Fg5 Fc5 14 Fze2 Fb7 15 O-O O-O 16 Rad1 Og1 7 h3 Ode5 18 Oxe5 Oxf2 19 Rd7 Fzxe5 20 Fe3 Oxx3+ Oqlar taslim bo'ldi.

Slavyan himoyasi kuchli va ayni paytda taktik jihatdan qiziqarli debyut bo'lib, ajoyib obro'ga ega.

4. Farzin debyuti (Дебют ферзевых пешек)

1 d4 d5

2 Of3



37-diagramma.

Oqlar 2-yurishdan voz kechadi. Of3, Ff4 yurishlari bilan o'yinni davom ettiradi. Ba'zan oqlar biroz vaqt o'tgach, c2-c4 yurishini amalga oshiradi. Ko'pincha bu debyut "havaskor"lar uchun.

Chigorin himoyasi

1 d4 d5

2 c4 Oc6



38-diagramma.

Chigorin himoyasi g'oyasi – bu figurali o'yin va markazga bosim o'tkazish. Ko'p variantlarda jangovar pozitsiyalarga olib keladi. Ularning aksariyati, zamonaviy boshlang'ich nazariyaga ko'ra oqlarning afzalligi bilan tugaydi.

Partiya namunasi: Teixman-Chigorin 0:1

1 d4 d5 2 c4 Oc6 3 Of3 Fg4 4 cxd5 Fxf3 5 dxc6 Fxc6 6 Oc3 e6
7 Ff4 Of6 8 e3 Fb4 9 Fzb3 Od5 10 Fg3 0-0 11 Fd3 Fzg5 12 Fzc2 f5
13 Fe5 Rf7 14 0-0-0 Fxc3 15 bxc3 b5 16 Rhg1 Fze7 17 Rdf1 Fza3+
18 Shd2 b4 19 c4 Fa4 20 Fzb1 Oc3 21 Fza1 Rd8 22 g3 Oe4+ 23
She2 Oc5 24 Fzb1 Oxd3 25 Fzxd3 Fzxa2+ 26 Of3 Fc2 Oqlar taslim
bo'ldi.

Nazorat savollari:

1. Yopiq debyutlar qaysi yurishlar bilan boshlanadi?
2. Eng mashhur yopiq debyutlar qaysilar?
3. Yopiq debyutlarda asosiy reja?

XII BOB. MITTELSHPIL - SHAXMAT O'YINIDA HUJUM.

12.1 MittelsHPil –shaxmat o'yinida hujumni tashkil etish.

Shaxmatning o'rta qismi mittelsHPil deb ataladi. MittelsHPil o'yinning eng muhim bosqichi hisoblanadi. MittelsHPilda shaxmatning eng muhim bosqichlari amalga oshiriladi. Hal qiluvchi hujumlar, taktik to'qnashuvlar, uzoq hisoblangan kombinatsiyalar, sipohlar bilan amalga oshiriluvchi manyovrlar, strategik rejalar amalga oshiriladi.

Albatta ayrim shaxmat o'yinlarining natijasi debyutdayoq hal bo'ladigan ko'plab partiyalar bor. Ayrim partiyalarda esa o'yinchilarning g'alabasi faqat yakuniy bosqichda – endsHPilda aniqlanadi. Ammo shunga o'xshash misollar nisbatan kam uchraydi. Lekin shaxmat partiyalarining ko'p qismi mittelsHPildagi motlar va g'alabalar bilan yakunlanadi.

MittelsHPilda reja va pozitsiyaga baho berishni ko'rib chiqamiz. Shaxmat o'yinida reja nima? Reja nimaga asoslangan bo'lishi kerak? Reja - bu strategik harakatlar to'plamidir. Reja tuzish uchun birinchi navbatda pozitsiyani analiz qilish va pozitsiyaga baholash orqali reja tuzuladi.

Ushbu sxema orqali reja tuzuladi:

Analiz ➡ *Baholash* ➡ *Reja tuzish*

Pozitsiyani baholash uchun, birinchi navbatda vaziyatning moddiy ustunlik va pozitsion tahlilini amalga oshirish zarur. Moddiy ustunlik tahlili - har ikki tomonning sipohlar kuchini taqqoslash.

Pozitsion tahlil - har ikkala tomonning sipohlarini joylashuvi va faolligini tahlil qilish. Bu piyodalarning joylashuvi (ayniqsa markaziy piyodalarning borligi), ochiq va yarim ochiq

yo'laklarning ekanligi, sipohlarning faolligi, kuchli va zaif xonalar, shohlarning xavfsizligi va boshqalar.

Ushbu pozitsion tahlil usullaridan foydalanish tavsiya qilinadi:

1. *Markaz va piyodalarning joylashuvi.*
2. *Sipohlarning faolligi.*
3. *Yo'lak va diagonallar.*
4. *Kuchli va kuchsiz xonalar.*
5. *Shohlarning joylashuvi.*

Ushbu omillarning har biri o'z ahamiyatiga qarab farq qilishi mumkin. Shuning uchun belgilangan tartibni bajarish shart emas. Ammo agar siz buni qilsangiz, bu ham yaxshi.

Pozitsiyani baholash odatda, bu kabi ifodalanadi: "yaxshi – yomon". Shaxmat adabiyotida siz allaqachon bunday tahlillarga duch kelgansiz (masalan: $+/-$ Oqlarning pozitsiyasi biroz yaxshiroq; $=/+$ Qoralarning pozitsiyasi biroz yaxshiroq va boshqalar)

Pozitsiyalarini tahlil qilish va baholashda sizning kuchli va zaif tomonlaringiz aniqlanadi. Atoqli shaxmat nazariyotchisi, grossmeyster Aron Nimtsovich shunday deb yozgan edi: "Pozitsiyaning barcha tamoyillarini baholash va ma'lum bir reja asosida hujum uyushtirish kerak. Rejasiz harakat qilish strategik chalkashlikdir".

Shaxmatda rejalar soni aniq emas. Ular oddiydan murakkabgacha bo'lishi mumkin. Endi misollar asosida pozitsiyani baholash texnikasi ko'rsatilgan partiyalarni ko'rib chiqamiz.

Karpov Anatoliy 2700 – Spassky Boris 2650

B83 Leningrad 1974-yil

O'yinning debyut qismini jahon chempionlari Sitsiliyancha himoya bilan boshlashdi.

1. e4 c5 2. Of3 e6 3. d4 cxd4 4. Oxd4 Of6 5. Oc3 d6 6. Fe2
Fe7 7. 0-0 0-0 8. f4 Oc6 9. Fe3 Fd7 10. Ob3



39-diagramma.

Oqlar markazda ustunlikka ega. Oqlarning sipohlari biroz faolroq joylashgan, hozirda ikkala tomonda ham zaif tomonlar yo'q va shohlar ancha xavfsiz. Bunday pozitsiyalardagi odatiy rejalar quyidagilar hisoblanadi: Oqlar shoh qanotidan hujum harakatlarini tayyorlaydi, qoralar esa farzin qanotidan yoki markazdan hujum uyushtiradi.

10...a5 11. a4



40-diagramma.

Oqlar qoralarning shoh qanotidagi harakatlarini to'xtatmoqda, shuning uchun asosiy harakatlar endi markazda yoki shoh qanotida sodir bo'ladi.

11...Ob4 12. Ff3 Fc6 13. Od4 g6



41-diagramma.

Qoralar e6-e5 yurishi uchun tayyorgarlik amalga oshirmoqda. Qoralar d4 xonasidagi otni egallashi mumkin bo'lgan f5 xonasini nazorat ostiga oldi.

14. Rf2 e5 15. Oxc6 bxc6 16. fxe5 dxe5



42-diagramma.

Markazdagi ba'zi almashinuvlardan so'ng pozitsiya barqarorlashdi. Keling, buni pozitsion omillar tahlili asosida baholashga harakat qilaylik.

1. Markaz va piyodalarning joylashuvi: taxtada moddiy tenglik. Ikkala tomonning piyodalari markazda bir xil miqdordagi xonalarni nazorat qilmoqda.

2. Sipohlarning faolligi: Oqlarning sipohlari biroz faolroq, chunki ular ko'proq xonalarni nazorat qilmoqda. Bundan tashqari oqlarda ikki filning ustunligi bor (ochiq pozitsiyalarda fillarning imkoniyatlari ancha yaxshi baholanadi). Qoralarining c6 piyodasi zaif. Oqlarning esa e4-piyodasi kechsiz piyoda.

3. Yo'laklar va diagonallar: Faqat bitta ochiq d-vertikali mavjud. D – vertikali har ikki tomondan ham nazorat ostida. Yarim ochiq vertikkalarda (b va f) oqlar afzalliklarga ega: oqlar uchun f-vertikali mavjud, qoralar uchun esa b-vertikal bo'ylab bosimni tashkil qilishi mumkun.

4. Kuchli va kuchsiz xonalar: oqlarning ham, qoralarning ham zaif tomonlari yo'q. Oqlarning c4 kuchli xonasi mavjud. Qoralar esa b4 xonasiga ega.

5. Shohlarning joylashuvi: oq shohning pozitsiyasi xavsizroq. Chunki qora shohning pozitsiyasi zaiflashgan. Oqlar qora shohning qal'asini yarim ochiq f- vertikali bo'ylab bosim uyushtirishda davom etmoqda. Shunday qilib oqlarning pozitsiyasi yaxshiroq degan xulosaga kelishimiz mumkin. Endi oqlar o'z ustunligini oshirish rejasini topishi kerak.

17. Fzf1!



43-diagramma.

Oqlar f7 - xonasiga a2-g8 diagonali va yarim ochiq f - vertikali orqali bosimni oshirmoqchi. Shu maqsadda oqlar o'z farzinini yaxshiroq bo'lgan c4 xonasiga o'tkazmoqda.

17...Fzc8 18. h3 Od7



44-diagramma.

(18...Fze6 yurishi oqlarning rejasiga qarshilik qilolmasdi 19.Rc1 Rad8 20.Fe2) va fil eng kerakli bo'lgan c4 xonasini egallaydi.



45-diagramma.

19. Fg4 h5 bu yurishdan keyin qoralarning shoh qanoti yanada zaiflashdi.

20. Fxd7 Oqlar c4 xonasini farzin bilan egallash uchun oq filni almashtirmoqda.

20...Fzxd7 21. Fzc4 Fh4 22. Rd2 Fze7 23. Rf1



46-diagramma

(23. Fc5 Fzg5 24. Rd7 Oxc2 25. Rf1 Oe3 faqat qoralar uchun qulay bo'lgan pozitsiyaga olib keladi.)

23...Rfd8 Oqlar o'z pozitsiyasini mustahkamlash rejasini amalga oshirdi: oqlar farzinini c4 xonasiga joylashtirdi, shu bilan birga f7 piyodasiga bosimni oshirdi. Endi nima qilish kerak? Yangi reja kerak! Pozitsiyani yana bir bor tahlil qilaylik. Markazdagi vaziyat o'zgarmadi. Qora piyodaning zaif tomonlari, ayniqsa f7-piyondasining zaifligi yanada kuchaygan. Oqlarning sipohlari Qoralarnikiga qaraganda faolroq (ayniqsa rux va farzin) va oqlarning shohi xavfsizroq joylashgan. Shuningdek qoralarning shoh qanoti zaiflashdi. Bu pozitsiyda ko'rinib turibdiki Oqning ustunligi kuchaygan va shoh qanotidan hujum harakatlarini davom ettirishi kerak. Asosiy maqsad hali ham f7 piyodasiga bosimni kuchtirish lozim.

24. Ob1



47-diagramma.

Oqlarning rejasi otini f3 ga o'tkazib, qora filni h4 xonasidan haydab chiqarish, f vertikalidagi kuchalarini ikki barobar oshirish va f7-f6 yurishini majburlashdir. Shundan so'ng, raqib hududida yana bir zaif xona paydo bo'ladi - e6. Bundan tashqari, c2-c3 yurishini amalga oshirish va qora otni passiv holatga chekintirish imkoniyati mavjud.

24...Fzb7



48-diagramma.

Qoralar c6 piyodasini himoya qilishi zarur, ot esa b4 xonasini tark etishga majbur bo'ladi.

25. Shh2



49-diagramma.

Qora filga g3 xonasiga o'tishga imkoniyat bermaslik uchun.

25...Shg7 26. c3 Oa6 27. Re2! Oqlarning ruxlari raqib hududiga kirish uchun ularni almashtirmasdan saqlab qolish foydalidir.

27...Rf8 28. Od2 Fd8 29. Of3 f6



50-diagramma.

Rejaning birinchi qismi amalga oshirildi. Endi Oqlar keyingi bosqichga o'tadi. Ularning vazifasi farzini bilan e6 - xonasiga bosim o'tkazish va Oxe5 xavfini tug'dirish va d - vertikal bo'ylab ruxlarning kirib borishi orqali rqaib shohiga hal qiluvchi hujumni amalga oshirmoqchi.

30. Rd2!



51-diagramma.

Rux yarim ochiq f – vertikalidagi o'z vazigasini yakunladi. Endi ular ochiq d - vertikal tomon yo'l olishmoqda.

30...Fe7 31. Fze6! Rad8 32. Rxd8! Fxd8 33. Rd1 Ob8 34. Fc5 Rh8 35. Rxd8!

Fe7 yurishiga qarshi himoya yo'q. Shuning uchun qora taslim bo'ldi. Oqlar o'zining rejalarini amalga oshirib qoralarni mag'ubiyatga uchratdi.

12.2 Mittelshpil –shaxmat o'yinida hujumni tashkil etishga doir partiya tahlili.

Sokolskiy Aleksey – Botvinnik Mikhail

Leningrad 1938-yil.

1. c4 Of6 2. Oc3 d5 3. d4 g6 4. Of3 Fg7 5. e3 0-0 6. Fe2 e6 7. 0-0 b6 8. cxd5 exd5 9. b3 Fb7 10.Fb2 Obd7 11. Fzc2 a6 12. Rac1 Rc8 13. Rfd1 Fze7 14. Fzb1 Rfd8 15. Ff1 c5 16. dxc5 bxc5



52-diagramma.

Debyut bosqichi nihoyasiga yetdi. Piyodalarning kuchli pozitsiyasi tufayli qoralar markazda ustunlikka ega. Ikkala tomon ham bir xil rivojlangan sipohlarga ega va shohlar xavfsizdir. Bundan tashqari zaifliklar yo'q. Pozitsiyasini teng deb baholashimiz mumkin. Keyingi kurash kim yaxshiroq o'ynashiga bog'liq.

17. Oe2

Oqlarning rejasi otni a4 xonasiga va filni a3 xonasiga joylashtirgan holda c5 piyodasiga bosim yaratish kerak edi. Ammo Sokolskiy aniq reja asosida bo'lmagan yurishlarni amalga oshirmoqda.

17...Fh6!



53-diagramma.

Qoralar reja asosida e3 piyodasiga bosim o'tkazmoqchi va d4 yurishi bilan markazni buzishga tayyorlamoqda.

18. Fa3 Og4 19. Fzd3 Ode5 20. Oxe5 Fzxe5



54-diagramma.

21. Og3?

Albatta ot o'z shohini himoya qiladi, lekin bu sohada uning istiqboli yo'q.

21...Fzf6



55-diagramma.

22. Oh1

Bunday yurishlar bilan uzoq vaqt qarshilik ko'rsatishning iloji yo'q.

22...d4!

Rejaga erishildi! Endi bir qator almashinuvlardan so'ng markaziy qora piyodalar hujum qiluvchi kuchga aylanadi.

23. Fze2 Oe5



56-diagramma.

24. exd4 cxd4 25. Rxc8 Fxc8 26. Re1 d3!



57-diagramma.

Qoralar markazda katta ustunlikka ega va sipohlari ancha faol. Kuchli oldi ochiq piyodaga ega. Keyinchalik qoralar o'z o'yinlarini faqat shu piyodaga bog'lagan holda tashkil etadi.

27. Fzd1

(27. Fzxe5 Fzxe5 28. Rxe5 d2 29. Fe2 d1Fz+ dan so'ng qoralar g'alaba qozonishdi.)

27...Fg4 28. Fza1 d2 29. Rxe5

Moddiy ustunlikdan so'ng mag'lubiyatdan qutilishning iloji yo'q.

29...d1Fz 30. Re8+ Rxe8 31. Fzxf6 Fe2 32. Og3 Fg7 33. Fzc6 Fb5 34. Fzc1 Fzxc1 35. Fxc1 Re1



58-diagramma.

**36. Fe3 Ra1 37. a4 Fd3 38. f4 Rb1 39. Shf2 Fxf1 40. Oxf1
Rxb3**

Oqlar taslim bo'ldi.

Nazorat savollari:

1. Shaxmatda o'yinida reja nima?
2. Reja nimaga asoslangan bo'lishi kerak?
3. Shaxmatda pozitsiyon tahlil usullari qanday?

XIII BOB. MITTELSPIL - HUJUMDA TASHABBUS VA SUR'ATNING AHAMIYATI.

13.1 Mittelshpil – Farzin qanotidan hujum tashkil etish.

Mittelshpilda farzin qanotidan hujum – moddiy ustunlikka erishish uchun amalga oshiriladi. Bunday pozitsiyalarda hujumning asosiy maqsadi zaif piyodalar yaratish hamda yutib olish hisoblanadi.



59-diagramma. Piyodaning qanotdagi ustunligi.



60-diagramma. c6 zaif piyodasiga hujum.

Farzin qanotidagidagi hujumda turli strategik vositalardan foydalanish mumkin (yarim ochiq vertikalidan bosim, forpost yaratish va undan foydalanish va h.k.). Eng tez-tez uchraydigan va samarali usul “oz bo’lgan piyodalar bilan hujum qilish”.

Karlsbad tuzilishi.

Eng muhim va ko’p uchraydigan piyodalar tuzulishi Karlsbad tuzulishidir. Bunday pozitsiyalarda ozchilik bo’lgan piyodalar hujumi bilan davom ettiriladi.



61-diagramma. Karlsbad piyodalar tuzulishi.

Farzin gambiti debyutidagi bu odatiy piyodalar strukturasining tarixi 1923-yilda Kembrijda o'tkazilgan xalqaro Karlsbad turnirida ushbu nomni olgan

Oz bo'lgan piyodalar bilan hujum qilish.

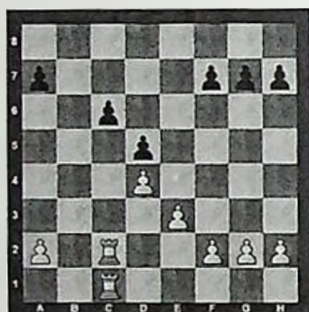
Ozchilik hujumining maqsadi c6 xonasida zaif piyoda hosil qilish uchun oqlar piyodalar va sipohlar bilan birgalikda hujum uyushtiradi. Asosiy rejani bajarish bosqichlari quyidagi diagrammalarda ko'rsatilgan:



62-diagramma. b piyodasining harakati.



63-diagramma. c6 xonasida almashinuv.



64-diagramma. c6 piyodasiga hujum.

Oqlar b4-b5 yurishini amalga oshirish vaqtida qoralarning c6-c5 yurishini oldini olish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun oqlar c vertikalani hamda c5 xonasini nazorat ostida saqlashi kerak.



65-diagramma.

Hujumchi uchun odatiy o'yin usullari.

1. Oqlarning b piyodasi bilan harakatlanishi b2-b4-b5 va almashinuvdan so'ng c6 xonasida zaif piyoda hosil qilinadi. c6 piyodasini qoralarning boshqa piyodalari himoya qila olmaydi.



66-diagramma. c6 xonasidagi zaif piyoda.

2. Qoralarning c6 xonasida zaif piyodasiga oqlar og'ir va yengil sipohlar bilan bosim uyushtiradi. Eng ko'p uchraydigan usul ruxlarning c vertikalida qavatlangan holda hujum uyushtirishi.



67-diagramma. Og'ir sipohlar c6 piyodasiga hujum qilmoqda.

3. c5 xonasida forpostdan foydalanish. Ko'p holatlarda c5 xonasini ot bilan egallanadi.



68-diagramma. Otning Oc3-a4-c5 orqali yo'nalishi.



69-diagramma. Otning Of3-d2-b3-c5 orqali yo'nalishi.

4. Qora piyodalarga qaratilgan o'yin. Bu pozitsiyalarda ko'pincha farzin va ruxlar c6 piyodasiga bir vaqtda hujum uyushtiradi. Chunki qoralar uchun bir vaqtning o'zida ikkita zaiflikni c6 va a7 piyodalarni himoya qilish qiyinchilik tug'diradi. Va natijada piyodalardan birini berishga majbur bo'ladi.



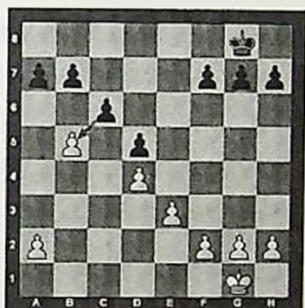
70-diagramma. a7 piyodasiga farzin bilan hujum.

5. b vertikalidan foydalangan holda 7-gorizontal yoki 6-gorizontal kirib borish va hujumni davom ettirish.



71-diagramma. Ruxning 7-gorizontalga kirib borishi.

6. d5 piyodasiga hujum uyushtirish. b4-b5 yurishidan keyin qoralar b5 ni c piyodasi bilan urib olganda paydo bo'lishi mumkun. Oqlarning o'yini nafaqat d5 piyodasiga qaratilgan va b7 piyodasiga ham vertikal orqali hujum uyushtiradi.



72-diagramma. b piyodasini yutib olish.



73-diagramma. d5 piyodasiga hujum.

Himoyachi tomon uchun odatiy o'yin usullari.

Agar himoyachi tomon o'zining faol rejaları bilan band bo'lmasa, u holda b4-b5 ga javoban samarali usullarni tayyorlashga harakat qilishi kerak. Bunday dastlabki chora-tadbirlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Qoralar piyodasini a7-a6 ga yurib b5 piyodasiga almashish qoralarning a7 xonasida ikkinchi zaiflik paydo bo'lishini oldini oladi.

2. b4-b5 ga javoban o'tni d7 va ruxni c8 xonasiga joylashtirib, qora piyodaning c vertikalidagi harakatiga tayyorgarlik ko'rish.

Albatta qoralar ham shoh qanotidan hujum uyushtirganda keskin kurash paydo bo'ladi. Bunday pozitsiyalarda kim tezroq va aniqroq hujum uyushtirsa o'sha tomonda ustunlikka ega bo'ladi.

Endi partiyalar misolida ko'rib chiqamiz.

13.2 Mittelshpil – Farzin qanotidan hujum tashkil etishga doir partiya tahlili.

Petrosiyan Tigran – Krogius Nikolay
Tbilisi. 1959-yil.

1.d4 Of6 2. Of3 g6 3. c4 Fg7 4. Oc3 d5 5. Fg5 Oe4 6. cxd5
Oxg5 7. Oxg5 e6 8. Of3 exd5 9. e3 0-0 10. Fd3 Oc6 11. 0-0 Oe7
12. b4



74-diagramma.

Oqlar debyutdayoq oz piyodalar bilan farzin qanotidan hujum boshladi.

12...Ff5?

Bu pozitsiyada oq rangdagi fillarning almashinuvi oqlarning ustunlikni olishini taminlaydi. (12...Fg4 yurushi yaxshroq edi).

13. Fxf5 Oxf5 14. b5



75-diagramma.

Bu pozitsiya shuni ko'rsatadiki 14. b5 va 15. Ob3 dan keyin qoralar c7-c6 yurishini qilolmaydi. Chunki c6 yurishidan so'ng qoralarning hududida zaif "Karlsbad" piyodasi yaratiladi. Qoralar doimo bu piyodalarni himoya qilgan holda o'ynashga majbur. Yana bir juda muhim pozitsiyon jihat g7 xonasidagi fil uzoq vaqt davomida faol o'yinga qo'shilolmaydi.

14...Fzd6 15. Fzb3 Oe7 16. Rfc1 Shh8? 17. Rc2 h6

Qora shoh h8 ga chekinganidan so'ng 17...h6 yurshini qilishga majbur. Chunki agar qoralar f8 xonasidagi ruxni farzin qanotiga yuradigan bo'lsa oqlarning e3-e4 yurishi orqali qarshi hujumga duch kelishadi.

18. Rac1 c6 19. Oa4

(Agar oqlar 19.bxc6 yurishi orqali o'yinni davom ettirganda. 19...bxc6 20. Oa4 Rab8 yurishi bilan qoralar qarshi imkoniyatlarga ega bo'lar edi. Shu sababli oqlar bir qator foydali yurishlarni amalga oshirib, o'z pozitsiyasini maksimal darajada mustahkamlaydi.)

19...Rab8

(Agar qoralar b5 piyodasini uradigan bo'lsa 19...cxb5 20. Fzxb5 yurishidan so'ng d5 xonasida zaif piyoda paydo bo'ladi.)



76-diagramma.

20. g3



77-diagramma.

Oqlar shoh uchun "zahira yo'lagi" yaratish va f7-f5-f4 hujumini oldini olish uchun "arra" (Nimsovich ixtiro qilgan atama) yaratmoqda.

20...Shh7 21. Oc5



78-diagramma.

21...Rfd8 22. bxc6 bxc6 23. Fza4



79-diagramma.

Qoralar c6 xonasidagi zaif piyodasiga qo'shimcha ravishda a7 xonasidagi yana bir zaif piyodaga ega. Bu c7-c6 yurushini b4-b5 yurushidan kech amalga oshirish natijasida vujudga kelgan.

23...Fzf6 24. Shg2

24. Oe5 Birdaniga ikkita piyodaga hujum qilishi ham mumkun edi.



80-diagramma.

24...Ra8 25. Ob7 Re8 26. Oa5



81-diagramma.

26...g5

Qoralarning c6 xonasidagi piyodani himoyalashning iloji yo'qligiga ishonch hosil qilgan qoralar endi shoh qanotida qarshi o'yin uchun harakat qilmoqda. Lekin juda kech.

27. h3 Fzf5 28. Oxc6 Fze4 29. Rc5 f5 30. Fzc2 Oxc6 31. Oxc6 f4 32. exf4 gxf4 33. g4 Fxd4 34. Fzd2 Fzg7 35. Re1 Fza4 36. Fzxd5 Rxe1 37. Oxe1 Rf8 38. Of3 Shh8

Ayni damda qoralar ixtiyorida birorta ham yaxshi yurish yo'q.

39.Rc7 a6 40. Fzb7



82-diagramma.

40...Rg8 41. Oh4

Qoralar taslim bo'ldi. Bu o'yin oz piyodalar bilan hujum qilishning klassik namunasidir. Yodda saqlash kerak bo'lgan asosiy xulosalar:

1. Oqlarning b piyodasi c6 xonasida qoralarning zaif piyodasini yaratish uchun hujum qiladi.

2. c6 xonasidagi piyodaga bosimni tashkil qilish uchun c vertikali bo'ylab ruxlarni qavatlashtirgan holda hujum qilish.

3. Nc3-a4-c5 manyoviri bilan c5 xonasidan forpost sifatida foydalanish.

4. a vertikalida yana bir zaif piyoda yaratish.

Keres Paul – Naydorf Miguel.

Margate. 1939-yil.

1.d4 Of6 2. c4 e6 3. Oc3 d5 4. Fg5 Fe7 5. e3 0-0 6. Of3 Obd7 7. cxd5 exd5 8. Fd3 c6 9. Fzc2 Re8 10. h3 Of8 11. 0-0 Oh5 12. Fxe7 Fzxe7 13. Rab1



83-diagramma.

13...Of6 14. b4



84-diagramma.

14...Fe6 15. Oa4



85-diagramma.

Oqlar b4-b5 yurishini amalga oshirishdan oldin qoralarning javoban c6-c5 yurishini oldini olishi kerak.

15...Oe4 16. Oc5 Od6 17. a4 f6 Passiv reja. (17...Rac8 yaxshiroq edi. Chunki farzin c2 xonasini tark etishi bilan qoralar Fe6-f5 yurishi bilan fillarni almashtirib, markaz orqali qarshi o'yinga ega bo'lishi mumkun edi.)

18. Rfc1 Ff7 19. Od2 g6 20. b5 cxb5



86-diagramma.

Qoralar d5 xonasidagi piyodasining zaiflashishiga rozi bo'lmoqda.

21. axb5 Rec8 22. Fzb3 Od7 23. Fzb4



87-diagramma.

Oqlar c5 xonasini nazorat qilgan holda b7 piyodasini urib olish xavfini solmoqda.

23...Oe4

Majburiy yo'qotish. Biroq qoralar boshqa yurishlardan keyin ham o'z pozitsiyasini deyarli himoya qila olmaydi.

24. Odxe4 dxe4 25. Fxe4 b6 26. Fxa8 bxc5 27. Rxc5 Oxc5 28. Fc6



88-diagramma.

28...a6 29.dxc5 axb5 30.Fzxb5 Qoralar taslim bo'ldi.

Djurich Stefan – Pfleger Helmut

Yugaslaviya, 1984-yil.

1.d4 Of6 2. c4 e6 3. Oc3 d5 4. cxd5 exd5 5. Fg5 Fe7 6. e3 c6 7. Fzc2 Obd7 8. Fd3 0-0 9. Of3 Re8 10. 0-0 Of8 11. h3 Oe4 12. Ff4 Og5 13. Fxg5 Fxg5 14. b4



89-diagramma.

14...Fe7 15. b5



90-diagramma.

Oqlar yana o'sha vazifasi c6 xonasida zaiflikni yaratishni amalga oshirmoqda.

15...Fd6 16. bxc6 bxc6 17. Ff5!



91-diagramma.

Oqlar c6 xonasida zaif piyodasi yaratdi. Endi oqlarning rejasi oq rangdagi fillarni almashtirish va ushbu almashinuvdan so'ng, qoralar c6 xonasidagi piyodani himoya qilishda ko'proq

qiyinchiliklarga duch keladi. Shuning uchun, bu almashinuv oqlar uchun foydalidir.

17...Fza5 (17...Fxf5 18. Fzxf5 Fa5 19. Rfc1 Oqlar baribir ustunlikka ega bo'lar edi.)

18. Fxc8 Raxc8 19. Rab1



92-diagramma.

Oqlarning pozitsiyasida yana bir ustun jihati b vertikal ustidan nazoratni qo'lga olish imkoniyati borligi.

19...Oe6

19...c5? 20. Rb5 Fza6 21. dxc5 Fxc5 22. Fzb3

20. Rb7 Rb8

Qoralarning 20...c5 yurishi oqlarga ustunlik olib kelar edi 21. Oxd5 cxd4 22. Fzf5 Fc7 23. Rxc7 Rxc7 24. Of6+



93-diagramma.

21. Rfb1 Rxb7 22. Rxb7 Rb8 23. Rxb8+ Fxb8

Qoralar b7 xonasidaga noxush "mehmon"dan xalos bo'ldi, Ammo ruxlar almashinuvidan so'ng qoralar uchun c6 piyodasini himoya qilish qiyin kechadi.

24. Oa4 Fzb5 25. Oc5 g6? 26. a4! Fzc4 27. Fzxc4 dxc4 28. Oxe6 fxe6 29. Shf1



94-diagramma.

O'yin natijasi deyarli aniq. Yana bir necha yurishlardan so'ng oqlar markazdagi va farzin qanotidagi piyodalarni yutib oladi.

29...d6 30. Oe5 c3 31. She2 c5 32. Shd3 cxd4 33. exd4 Shg7 34. Shxc3 Shf6 35. Oc6 a6 36. Ob4 a5 37. Oc6 Fc7 38. Shd3 Shf5 39. g3 h5 40. She3 g5 41. Shf3 g4+ 42. hxg4+ hxg4+ 43. She3 Fb6 44. Oe5 Fc7 45. Oc4 Od8 46. Shd3 Fc7 47. Oe3+ Shg5 48. She4 Fd6 49. Oc4 Fb4 50. She5 Fe1 51. Od6 Qoralar taslim bo'ldi.

Bu partiya c6 xonasidagi piyodani zaiflashtirish hamda uni yutib olish uchun amalga oshirilgan partiya edi! Oq rangda harakatlanuvchi fillarning almashinuvi hamda b vertikasi orqali ruxlarning kirib borishi o'yin natijasini hal qildi.

Nazorat savollari:

1. Farzin qanotidan hujum uyushtirishning asosiy g'oyalari?
2. "Karlsbad" tuzulishi qanday?
3. Oz bo'lgan piyodalar bilan hujum qilish qoidalari?

XIV BOB. MITTELSHPIL - HUJUM VA HIMOYA USULLARI.

14.1 Mittelspil – hujum va himoya usullarining turlari.

Himoya qilishning asosiy usullari: hech qachon raqibning xohishini amalga oshirmang. Hech qanday zaifliklar yaratmang toki raqib zaiflik vujudga keltirmaguncha. Ikki turdagi himoya mavjud: passiv va faol.

Passiv himoya

Passiv himoya - bu raqibning to'g'ridan-to'g'ri hujumlaridan to'g'ridan to'g'ri faqat himoyalaniş kiradi. Bu turdagi himoya hech qanday faol qarshi o'yinni o'z ichiga olmaydi.

Raqib hujumini qaytarishning samarali usuli raqibning hujumchi sipohlarini almashishdir. Farzinlarning almashinuvi himoyachi tomon uchun har doim foydali hisoblanadi.

Masalan quyidagi pozitsiyada (partiya Aronin - Simagin, Moskva, 1952-yil) oqlar shoh qanotiga hujum qilmoqda. Oqlarning xavfli hujumchi sipohlaridan biri d4 xonasidagi fil. Bu pozitsiyada qoralarning himoya strategiyasi d4 xonasidagi filni almashinuvini talab etadi. Fillar almashinuvi oqlarning hujumi sustlashishiga olib keladi. Bunga quyidagicha erishiladi:



95-diagramma. 1...Od7! 2.Rae1



96-diagramma. 2...Ff6!

Endi oqlar almashishi yoki chekinishi kerak. Ikki holatda ham oqlarning hujumi sustlashadi.

Faol himoya.

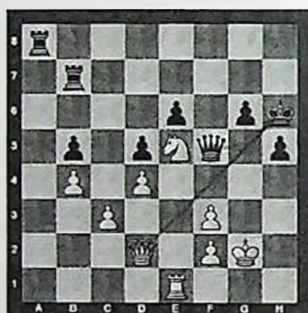
Faol himoya qarshi hujumga tayyorgarlik ko'rgan holda himoyalani. Faol himoyada raqib hujum qiladigan qanot yoki qarama-qarshi qanotdan va markazdan qarshi hujum uyushtirishi mumkin.

Markazdagi qarshi hujum eng samarali usul hisoblanadi. Quyidagi pozitsiyada qoralar oqlarning qanotdan hujumiga markazdan qarshi hujum bilan javob beradi.



97-diagramma

O'yin vaqtida juda yomon pozitsiyalarda an'anaviy himoya usullari bilan pozitsiyani qutqarib bo'lmaydi. Bunday pozitsiyalarda taktik vositalar kombinatsiyalar va tuzoqlar yordam berishi mumkin.



98-diagramma.

Qoralar 1...Fzg5+ yurishidan so'ng kutilmagan kombinatsiyon qarshi hujumni o'tkazib yubordi.



99-diagramma.

2.Og4+!! hxg4 3. Rh1+ va farzin ketadi.

Ba'zi chiroyli tuzoqlar deyarli juda kam uchraydi. Lekin har qanday qarshi hujumga tayyor bo'lish kerak.

Oldini olish (Profillaktika)

Raqibning bo'lajak hujumiga tayyor turish va uni oldini olish juda zarur hisoblanadi. Nimzovitsch bu turdagi himoyani "Profillaktika" deb nomlagan. Oldini olish g'oyasi kutulayotgan hujumning oldini olishdir. O'z pozitsiyangizni mustahkamlashingiz va raqibning hujumiga tayyorgarlik.

14.2 Mittelshpil – hujum va himoya usullariga doir partiya tahlili.

Pillsbury Harry Nelson – Steynits William

St.Petersburg. 1895-yil.

1.d4 d5 2.c4 e6 3. Oc3 Of6 4. Of3 dxc4 5. e3 c5 6. Fxc4 Oc6
7. 0-0 cxd4 8. exd4



100-diagramma.

8...Fe7 9. Ff4 0-0 10. Rc1 Fzb6 11. Fzd2 Rd8 12. Rfd1 Fd7
13. Fze2 Fe8 14. Fd3 Rac8 15. h3 Ob4 16. Fb1 Obd5 17. Fe5
Fc6 18. Og5



101-diagramma.

Oqlar shoh qanotidan hujum qilish tahdidini solmoqda.
Shuning uchun qoralar pozitsiyani soddalashtirish uchun
almashish operatsiyalarini amalga oshiradi.

18...h6 19. Oge4 Oxc3 20. bxc3 Oxe4 21. Fxe4 Fxe4 22.
Fzxe4

Bir qarashda oqlar uchun hammasi yaxshidek ko'rinadi. Oqlarning ixtiyorida bir nechta xavflar mavjud - Rb1, Rd3-g3. Ammo qoralar bu xavflarni osonlik bilan bartaraf qiladi. So'ngra oqlarning zaif piyodalariga qarshi hujumni boshlashi mumkin.

22...Fzc6 23. Fzg4

Oqlar farzinlarning almashuvidan qochgandan so'ng oqlarning hujum qilish imkoniyati kamaydi. Shuningdek markaziy piyodalari zaiflashdi.

23...Ff8 24. c4 f5 25. Fzg6 Fze8 26. Fzg3 b6



102-diagramma.

Qoralar zaif piyodalarining yanada oldinga siljishiga yo'l qo'ymaslik uchun "blokada halqasi" (e6+b6) o'rnatadi.

27. Fzb3 Fzc6 28. a4 a5!



103-diagramma.

Juda muhim profilaktik yurish: qoralar a vertikali bo'ylab qarshi hujumni oldini olmoqda.

29. Rc3 Fd6

Qoralar almashtirish strategiyasini amalga oshirishda davom etmoqda.

30. d5 Fzc7! 31. Fxd6 Fzxd6

Fillar almashinuvidan so'ng qora shoh o'zini yanada xavfsiz his qiladi. Ayni vaqtda e6-e5 yurishi xavf solmoqda va unga qarshi qoniqarli himoya yo'q.

32. Re3

(32.Rf3 g6 33.Rg3 Kh7)

32...e5 33. Rb1 e4 34. Rc3 Fze5 35. Rc2 Rd6 36. Rbc1 f4



104-diagramma.

Oqlar zaif piyodalari ishonchli tarzda to'xtatib qo'yilgan. Qora piyodalar esa harakatchan va kuchli piyodalar.

37. c5 bxc5 38. Rxc5 Rxc5 39. Rxc5 f3 40. Fzd1

(40. gxf3 Fza1+ 41. Shh2 Rg6-+; 40. Rc8+ Shh7 41. Fzb8 fxg2 42. Rh8+ Shg6 43. Fze8+ Fzxe8 44. Rxe8 Shf5 45. Shxg2 Rxd5 qoralarda ustunlik)

40...Rg6 41. g4 e3 42. Fze1 e2 43. Rc1 Fzxd5 44. Fzc3 Rc6!



105-diagramma.

O'yin oxirigacha aniqlik! Oqlar taslim bo'ldi. Qoralarning himoya usuli sifatida yengil sipohlarni almashinuvini qanday qo'llaganiga e'tibor bering.

**Browne Walter S – Keres Paul
Vancouver 1975-yil.**



106-diagramma.

**1...Og4 2. Fxe7 Oxe7 3. Oxc4 Fxb5 4. Oh4 Fd7 5. Re3 Shh7
6. Rg3 Og8 7. Of3 Fxg4 8. Rxg4 Of6 9. Rh4 Shg8 10. Rh3 d5!
11. Fze2 Fzd7 12. Oh4 dxe4 13. dxe4 Rad8 14. Of5 Fzd2 15.
Fzf3**

(15. Re3)

**15...Re6 16. Rg3 g6 17. Rf1 Fzf4! 18. Rd1 Ree8 19. Fze7+
Shg7 20. Od5 Fzxf3 21. Rxf3**

**(21. gxf3 Oh5 22. Rg4 c6 23. Oe3 Rxd1+ 24. Oxd1 Rd8 25. Oe3
Of4)**



107-diagramma.

**21...c6 22. Oe3 Rxd1+ 23. Oxd1 Rd8 24. Oe3 Oxe4 25. h3
Og5 26. Rg3 f5 27. Oxf5+ gxf5 28. h4 Shg6 29. hxg5 hxg5 30.
Rh3 f4 31. g3 Shf5 32. f3**

(32. Rh7 f3 33. Rxb7 Rd1+ 34. Shh2 Rf1)



108-diagramma

32...Rd1+ 0-1

Kapablanka Jose Raul – Lasker Emanuel.

Havana 1921-yil

1. d4 d5 2. Of3 e6 3. c4 Of6 4. Fg5 Fe7 5. e3 Obd7 6. Oc3 0-0 7. Rc1 b6 8. cxd5 exd5 9. Fb5 Fb7 10. Fza4 a6 11. Fxd7 Oxd7 12. Fxe7 Fzxe7 13. Fzb3 Fzd6 14. 0-0 Rfd8 15. Rfd1 Rab8 16. Oe1 Of6 17. Rc2 c5 18. dxc5 bxc5



109-diagramma.

Qoralar Og4 yurishi bilan shoh qanotidan hujum qilish xavfini solmoqda va markaziy piyodani d5-d4 xonasiga yurish orqali filning diagonalini ochmoqchi. Oqlarning vazifasi ikkala hujumga qarshi profilaktika choralarini topishdir.

19. Oe2!



110-diagramma.

Oqlar 19...d4 yurishini oldini olish va o'z otini g3 xonasiga o'tkazgan holda raqib shohiga hujum uyushtirmoqchi.

19...Oe4

(19...Og4



111-diagramma.

Yurishi bilan hujum qilishga urinish hech qanday ustunlik olib kelmaydi. 20. Og3 d4 21. Fza3 Fzh6 22. h3 Of6 23. Rxc5.)

20. Fza3



112-diagramma.

Oqlar 21. f3 yurishi orqali c5 piyonisini yutib olmoqchi.

20...Rbc8 21. Og3 Oxc3 22. hxg3 Fzb6

Qoralar shoh qanotida hujum uyushtira olmagandan so'ng d5-d4 yurishi orqali markazni buzmoqchi. Biroq bu reja hech qanday ustunlik olib kelmaydi. Chunki oqlarning pozitsiyasi juda mustahkam va oqlarning sipohlari ancha yaxshi joylashgan.

23. Rcd2

Oqlar uchun 23. Rdc1



113-diagramma.

Yurishi yaxshiroq edi. c5 xonasidagi piyodaga bosim uyushtirish uchun.

23...h6 24. Of3 d4

Oqlarning bunday mustahkam o'yinidan so'ng qoralar uchun o'yinni olib borish ancha qiyinlashadi.

25. exd4 Fxf3 26. Fzxf3

Oqlar raqibni a6 va c5 xonasidagi ikkita zaif piyodalar bilan qoldirmoqchi. (26.gxf3 g2 xonasida shoh uchun yaxshi xona tashkil etish maqsadida. Lekin u holda 26...Rxd4 27. Fze3 Rcd8 va 28...Fzd6 yurishidan so'ng qoralar d vertikalida oldi ochiq piyodaga erishar edi.



114-diagramma.

26...Rxd4 27. Rc2

Endi oqlarning pozitsiyasi yaxshiroq bo'ldi. Chunki oqlar rejasini amalga oshirib, qoralarning ikkita yakkalangan zaif piyodalarini olib qoldi. Ammo a6 va c5 xonasidagi piyodalarining zaifligidan foydalanish imkoniyati kam.

27...Rxd1+ 28. Fzxd1 Rd8 29. Fze2 Fzd6 30. Shh2 Fzd5 31. b3 Fzf5 32. g4 Fzg5 33. g3 Rd6 34. Shg2 g6 35. Fzc4 Re6 36. Fzxc5

Shunday qilib oqlar yaxshi pozitsiyali ruxli endshpilga erishdi. Lekin endi c5 xonasidagi zaif c5 piyodasi yo'q.

36...Fzxc5 37. f3 Fzg5 38. Fzxc5 hxc5 39. Shf2 Rd6 40. She3 Re6+ 41. Shd4 Rd6+ 42. She3 Re6+ 43. Shf2 Rd6 44. g4 Rd1

O'yin durangga qarab ketmoqda.

45. She2 Ra1 46. Shd3 Shg7 47. b4 Rf1 48. She3 Rb1 49. Rc6 Rxb4 50. Rxa6 Rb2

Durang. Markazni d5-d4 yurishi orqali ochish qoralarga hech qanday ustunlik olib kelmadi. Oqlar hujumning oldini olgan holda to'g'ri himoyalandi.

Nazorat savollari:

1. Passiv himoya bu?
2. Faol himoya usullari?
3. "Profillaktika" nima?

XV BOB: KUCHLI GROSSMEYSTERLARNING PARTIYALARI TAHLILI.

15.1 Kuchli grossmeysterlarning partiyalari tahlil qilish usullari.

Shaxmat partiralarini tahlil qilish shaxmatchining mahoratini oshirishning eng yaxshi usullaridan biridir. Shaxmat qoidalari va asosiy debyutlarni o'rgangandan so'ng kuchli grossmeysterlarning partiyalarini ko'rish tavsiya etiladi. Biron bir debyutni o'rganish uchun kuchli grossmeysterlarning partiya na'munalari orqali o'rganish ancha foydali hisoblanadi.

Agar siz shaxmatda katta muvaffaqiyatlarga erishmoqchi bo'lsangiz kuchli grossmeysterlarning o'yinlarini tahlil qilishingiz juda ham muhim. Bundan tashqari siz bir vaqtning o'zida o'yinning barcha qismlarida kuchliroq bo'lasiz.

Eng muhim voqealar odatda o'yin o'rtasida sodir bo'ladi. Shuning uchun har doim grossmeysterlar qanday aniq rejani ishlab chiqqanini, o'z kombinatsiyasini qanday tayyorlaganini, eng yomon pozitsiyani qanday himoya qila olganini tushunishga harakat qilish kerak. Albatta barcha o'yinlarni eslab qololmaysiz, lekin yaxshi o'tkazilgan tahlildan so'ng, asosiy g'oyalar albatta sizning xotirangizda qoladi. Bunday mashg'ulotlardan so'ng o'yinlarda kuchli yurishlarni qilishni boshlaysiz. Ya'ni grossmeysterlarning ilgari olingan g'oyalari va rejalarini avtomatik tarzda takrorlaysiz.

Shaxmat bo'yicha barcha jahon chempionlari va kuchli grossmeysterlar ajoyib o'yin texnikasiga ega bo'lgan holda yakuniy o'yinni mukammal o'ynashdi. Ular keraksiz sipohlardan qutilish va kichik ustunliklardan qanday foydalanishni bilishadi.

St. Petersburg 1914-yil.

1.d4 d5 2. Of3 c5 3. c4 e6 4. e3 Of6 5. Fd3 Oc6 6. 0-0 Fd6
7. b3 0-0 8. Fb2 b6 9. Obd2 Fb7 10. Rc1 Fze7 11. cxd5 exd5
12. Oh4 g6 13. Ohf3 Rad8 14. dxc5 bxc5



115-diagramma.

15. Fb5 Oe4 16. Fxc6 Fxc6 17. Fzc2 Oxd2 18. Oxd2

Ikki qora fil raqibning shoh qanotiga hujumga tayyor joylashgan va himoyachilarning yo'qligi sababli tezroq hujumni uyushtirishga imkon beradi.

18...d4!



116-diagramma.

Kuchli yurish c6 xonasidagi fil uchun a8-h1 diagonali ochilishi qoralarning hujumini yanada kuchaytiradi.

19. exd4?

Oqlar 19.e4 yurishini qilishi zarur edi. Chunki qoralarning c6 xonasidagi filni yo'lini yopish kerak edi.

19...Fxb2+!



117-diagramma.

Mana o'sha paytda butun dunyo bo'ylab shaxmat nashrlarida keltirilgan eng chiroyli kombinatsiyaning boshlanishi. Bu pozitsiyada qoralarning g'alabaga qisqaroq yo'li ham bor edi 19...Fxb2 20. Shxg2 (20. dxc5 dan keyin 20...Fzg5 bo'lardi) 20...Fzg5+ 21. Shf3 (yoki 21. Shh3 Fzh5+ 22. Shg2 Fzxh2+ 23. Shf3 Rfe8 24. Rh1 Fzf4+ 25. Shg2 Re2) 21...Rfe8! 22. Rg1 Shf4+ 23. Shg2 Re2 va Oqlar taslim bo'lar edi.

20. Shxh2 Fzh4+ 21. Shg1 Fxb2!



118-diagramma.

Yana bir fil jangga kiradi!

22.f3

Agar 22. Shxg2 Fzg4+ 23. Shh1 Rd5



119-diagramma.

24. Fzxc5 Rh5+ 25. Fzxh5 Fzxh5+ 26. Shg1 Fzg5+



120-diagramma.

qoralarning g'alabasi.

22...Rfe8!



121-diagramma.

23. Oe4 (Agar 23.Shxg2 ga 23...Re2+ 24.Shg1 Fzh2#)

23...Fzh1+ 24. Shf2 Fxf1

Qoralar moddiy ustunlikka erishdi.

25. d5



122-diagramma.

Oqlar a1-h8 diagonali bo'ylab qarshi hujum tashkil qilmoqchi. (25.Rxf1 yurib bo'lmaydi chunki 25...Fzh2+ 26.She1 Fzxc2 tufayli farzin ketadi.

25...f5! 26.Fzc3



123-diagramma.

26...Fzg2+ 27.She3 Rxe4+!



124-diagramma.

28.fxe4 f4+

Oq shoh raqib hududiga quvib borilmoqda. Qoralarda uch yurishda mot qilish imkoniyati bor edi. 28...Fzg3+! 29.Shd2 Fzf2+ 30.Shd1 Fze2#

29.Shxf4 Rf8+ 30. She5 Fzh2+ 31.She6 Re8+ 32.Shd7
Fb5#0-1



125-diagramma.

Oq shoh raqib hudida mot bo'ldi.

15.2 Jahon chempioni Boris Spasskiy partiyasi tahlili.

Hulak Krunoslav (2495) – Spasskiy Boris (2610)

Toluza 1982-yil.

1.d4 Of6 2.c4 e6 3.Oc3 d5 4.Fg5 Fe7 5.cxd5 exd5 6.e3 0-0
7.Fd3 Obd7 8.Fzc2 Re8 9.Oge2 c6 10.h3 Of8 11.0-0-0 a5!



126-diagramma.

Qoralar vaqt yo'qotmagan holda piyodalar bilan farzin
qanotidan shohga hujumni boshladi.

12.Shb1 b5!



127-diagramma.

Piyoda qurbonligi 12...a4?! yurishi ham e'tiborga loyiq yurish edi. Lekin 13.Oxa4 Fza5 14.Oac3 b5 15.Oc1 yurishlaridan so'ng a2 xonasini ishonchli himoya qilganligi sababli samarali emas edi.

13.g4 a4 14.Og3 a3



128-diagramma.

14...Fza5 yurishi ham e'tiborga loyiq edi.



129-diagramma.

15.b3 Fza5

Qoralar oqlarning farzin qanotini sezilarli darajada zaiflashtirdi.

16. Rhg1 Shh8 17.Oce2 Fd7 18.Of5 Fxf5 19.gxf5



130-diagramma.

Shunday qilib oqlar hujum uchun muhim g vertikal orqali hujumni tashkil qilayapti. Biroq bu pozitsiyada oqlar o'zining shohiga himoyani kuchaytirishi va c6-c5 yurishini oldini olish uchun 19.Fxf5 Ra6 20.Fxf6 Fxf6 21.g5 Fe7 22.h4



131-diagramma.

Yurishlarini amalga oshirish yaxshiroq edi. Keyingi reja Oe2-f4-d3 orqali c5 xonasini nazorat qilish kerak edi.

19...Rac8

Endi qoralar tashabbusni qo'lga kiritmoqda.

20.Of4 O8d7 21.Fze2 c5!



132-diagramma

22.dxc5

22.Fxb5? Oe4!



133-diagramma.

23.Oxd5 Ob6 24.Fze1 Fzxe1 25.Rdx1 Oxd5 26.Fxe8 Oxc5 va qoralarda yutuq bo'lar edi.

22...Oxc5 23.Fxf6

Piyoda qurbonini oqlar rad eta olmaydi. **23.Fze1** yurishiga qoralar **23...Oxb3 24.axb3 a2+ 25.Sha1 Fb4 26.Fze2 Fc3+** dan keyin ajoyib tarzda g'alaba qozongan bo'lardi!

23...Fxf6



134-diagramma.

24.Oxd5 Oa4!



135-diagramma.

Juda yaxshi zarba - qoralar a1-h8 diagonalini to'liq nazorat qilish imkoniyatini beradi. Ot qurbonini qabul qilinish mumkin emas, chunki 25.bxa4 bxa4 dan keyin oqlarning shohi himoyasiz bo'lib qoladi.

25.Rc1 Oc3+ 26.Oxc3

Sifat qurbonligidan keyin oqlar uchun bir nechta qarshi hujum imkoniyatlari paydo bo'lar edi: 26.Rxc3 Fxc3 27.f6

26...Rxc3 27.Rgd1 Fzb4 28.Fc2 Rcxe3!



136-diagramma.

29.Fzd2

29.fxe3 yurishiga 29...Fzc3 yurishi masalani hal qilar edi.

29...Rc3 30.Re1 Rxe1 31.Fzxe1 h6 32.Rd1 Shh7 33.Fze2 Rxh3 34.Fze1 Fzc5 35.Shc1 Rxb3 36.axb3 a2

Oqlar taslim bo'ldi.

Nazorat savollari:

1. Shaxmat partiyalarini tahlil qilishning foydali jihatlari qanday?
2. Kuchli grossmeysterlarning partiyalarini o'rganishning foydali jihatlari?
3. Nimsovich – Tarrash partiyasida Tarrashning hujum tashkil qilish texnakisi?

XVI BOB: MITTELSHPIL - ROKIROVKA QILINMAGAN SHOHGA HUJUM USULLARI.

16.1 Mittelshpil - markazdagi shohga hujum usullari.

Shoh shaxmatdagi eng qimmatli sipoh hisoblanadi. Shuning uchun shaxmatda o'yin boshidan shohning xavfsizligiga e'tibor berish kerak. Shoh uchun xavfsiz joy odatda rokirovkadan so'ng egallaydigan joyi hisoblanadi. Shoh rokirovka qilingandan so'ng piyodalar va yengil sipohlarning himoyasida bo'ladi. Shoh markazda doim xavf ostida bo'ladi va markazdagi shohga hujum uyushtirish ancha osonroq hisoblanadi.

Shunday qilib shohni xavsizligini taminlash uchun ertaroq debyutda shohni rokirovka qilishga harakat qilishimiz lozim. Shu maqsadda yengil sipohlar imkon qadar tezroq o'yinga olib chiqarish kerak.

Katta yoki kichik rokirovka qilishni tanlashda quyidagilarni yodda tuting:

Birinchi navbatda kichik rokirovka yoki katta rokirovka qilishni aniqlab olishimiz zarur. Agar siz kombinatsiyalar va qurbonliklar bilan hujum qilish va taktik o'yinlarni o'ynashni afzal ko'rsangiz, unda ikki tomonga qarama qarshi rokirovkani tanlashingiz mumkun.

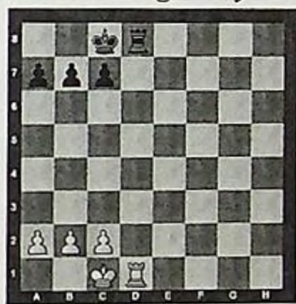


137-diagramma.

Agar siz pozitsiyon va strategik o'yinni yaxshi o'ynasangiz, unda bitta tomonga qilingan rokirovkani tanlaganiz yaxshiroq.



138-diagramma.



139-diagramma.

Shuni ta'kidlash kerakki katta rokirovka qilinganda shohning himoyasi biroz qiyinroq, chunki oxirgi a piyoda shoh tomonidan himoyalanganmagan va c piyodasi ham rux bilan himoyalanganmagan bo'ladi. Kichik rokirovkadan so'ng esa h-piyodasini shoh himoya qiladi va f piyodasi ham rux bilan himoyalangan bo'ladi.



140-diagramma.

Shunday qilib katta rokirovka qilinganda himoya chizig'i biroz kengayadi. Pozitsiyani to'g'irlash uchun oqlar shohni harakatga keltirish bitta temp talab qilinadi.

Agar sizning raqibingiz o'z shohini markazda qoldirib rokirovka qilishni kechiktirsa. Unda markaziy vertikallarni ochib, shohga hujumni tezroq tashkillashtirish kerak. Ko'pincha bunday pozitsiyalarda piyoda yoki sipoh qurbonini amalga oshirish ham juda samarali usul hisoblanadi.

Ayrim kam uchraydigan pozitsiyalarda siz raqib shohini markazda ushlab qolish uchun bir necha misollar mavjud:



141-diagramma.



142-diagramma.

Endi rokirovka qilinmagan shohga hujumning partiyalar misolida ko'rib chiqamiz:

Alyoxin A – Vasich A
1931-yil.

1.e4 e6 2.d4 d5 3.Oc3 Fb4



143-diagramma.

Qoralar fransuzcha himoya debyutini tanladi.

4.Fd3 Fxc3+

Qoralar uchun bu almashish shart emas edi. e4 xonasida almashish va sipohlarni tezroq rivojlantirish orqali davom ettirish yaxshiroq bo'lar edi.

5.bxc3 h6?



144-diagramma.

Qoralarning so'nggi yurishi vaqtni asossiz yo'qotish. Debyutda bunday vaqtni yo'qotuvchi yurishlar qilish tavsiya etilmaydi. Chunki sipohlarning revojlantirishga ulgurmay qolish mumkun. (5...dxe4 6.Fxe4 Of6 7.Fd3 c5 yurishlari bilan o'yinni davom ettirish yaxshiroq edi.)

6.Fa3



145-diagramma.

Oqlar raqibing qo'pol xatosidan foydalangan holda raqib shohini markazda saqlab qolmoqda.

6...Od7 7.Fze2



146-diagramma.

7...dxe4 8.Fxe4 Ogf6?

Qoralar bu pozitsiyaning xavfini sezmasdan xato yurish qilmoqda. 8...Oe7



147-diagramma.

yurishini qilib filni yo'lini to'sish va rokirovkani tayyorlash zarur edi.

9.Fd3 b6? Faqat 9...Ob6 yoki 9...c5 yurishi orqali hujumdan qochishi mumkin edi.

10.Fzxe6+! fxe6 11.Fg6#



148-diagramma.

Taxtada juda tez mot holati vujudga keldi. Bunga qoralarning rokirovkani kechiktirishi sabab bo'ldi. Shuning uchun shohni markazda qoldirish har doim xavfli hisoblanadi.

16.2 Mittelspiel - markazdagi shohga hujum usullariga doir partiyalar tahlili.

Lemann - Mueller

1950-yil.

Yana bir partiyaning tahlilini ko'rib chiqamiz. Unda oqlar raqibini rokirovka qilishga to'sqinlik qilib g'alaba qozonadi.

1.e4 e5 2.Of3 Oc6 3.Fc4 Fc5 4.b4



149-diagramma.

Taxtada Staunton gambit vujudga keldi. Gambit - bu markazni zabt etish va rivojlanishda tashabbusga ega bo'lish maqsadida bir tomon bir yoki bir nechta piyodalarni qurbon qiladigan debyut.

4...Fxb4 5.c3 Fa5 6.d4 exd4

Bu variantda 6...d6 yurishi eng yaxshi yurish hisoblanadi. Bu harakat ikkita muhim ahamiyatga ega: markazni himoya qilish va raqimning piyodalarini markazdagi harakatini to'xtatish.

7.0-0 Fb6

Debyut nazariyasida 7...Oge7 8.cxd4 d5 9.exd5 Oxd5 10.Fa3 Fe6 11.Fb5 Fb4 ni tavsiya qiladi! 7...dxc3 8.Fzb3 Fzf6 9.e5 Fzg6 10.Oxc3 Oge7 11.Fa3 0-0 12.Rad1+- qoralar uchun yomonroq.

8.cxd4 d6 9.Oc3



150-diagramma.

Qoralar piyoda yutib oldi, lekin faqat ikkita sipohni o'yinga olib chiqdi. Oqlarning sipohlari esa ajoyib joylashgan holda hujumga tayyor holatda.

9...Of6? Xato yurish. 9...Fg4 yaxshiroq edi.

10.e5!



151-diagramma.

Juda kuchli yurish! Yurishning maqsadi d6 xonasidagi piyodani a3-f8 diagonalidan olish va keyin qora shohning rokirovka qilishiga to'sqinlik qilish.

10...dxe5 11.Fa3!



152-diagramma.

Oqlar o'z maqsadiga erishdilar! Yaqin orada qoralar shohini rokirovka qila olmaydi. Endi oqlarning vazifasi vaziyatdan foydalanib, darhol shohga hujum uyushtirishdir.

11...Oa5 12.Oxe5 Oxc4 13.a4+ Bd7 14.Qxc4 Be6 15.d5!



153-diagramma.

Yana bir piyoda qurboni!

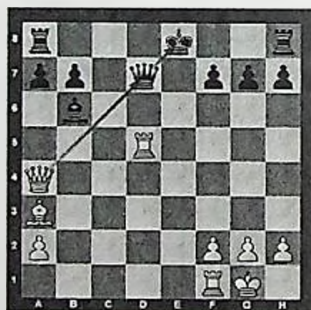
15...Fxd5 16.Fza4+ c6 17.Rad1!



154-diagramma.

Oqlarning d piyodasi qurbonidan so'ng, ikkala markaziy vertikal ruxlar uchun ochildi. Endi 18.Rfe1 yurishi xavf solmoqda.

17...Od7 18.Oxd7 Fzxd7 19.Oxd5 cxd5 20.Rxd5!



155-diagramma.

Qoralar taslim bo'ldi. 20...Fzxa4 yurishiga 21.Re1 yurishidan so'ng mot holati vujudga keladi.

Mayet – Anderssen. A

Bu partiya rokirovka qilinmagan shohga hujum qilishning yorqin namunasidir: shohning xavfsizligi moddiy ustunlikdan ko'ra ancha muhimroqdir.

1.d4 d5 2.c4 e6 3.a3?



156-diagramma.

Oqlar 3-yurishdayoq keraksiz yurishni amalga oshirib, temp yo'qotmoqda. Sipohlar rivojlanmasdan oldin piyodalar bilan qanotdan hujum uyushtirish strategik xato hisoblanadi.

3...c5

Qoralar dastlanki yurishlardanoq markaz uchun kurashga kirishmoqda.

4.dxc5 Fxc5 5.Of3

Agar oqlar 3.a3 harakatini oqlamoqchi bo'lib 5.b4 o'ynaydigan bo'lsa, 5...Fxf2+ 6.Shxf2 Fzf6+ 7.She1 Fzxa1 dan keyin oqlar ruxsiz qolishi mumkin edi.

5...a5 6.e3 Oc6 7.cxd5 exd5 8.Fb5 Of6 9.Oe5?



157-diagramma.

Oqlarning yana bir pozitsiyon xatosi. Hamma sipohlarni rivojlantirib va rokirovka qilinmaguncha ikkita yingel sipoh bilan hujumga o'tish strategik xatodir.

9...0-0!

Qoralar strategik tamoyillarga amal qilgan holda o'yinni to'g'ri tashkil qilmoqda. Qoralar sipohlarining tezlik bilan rivojlantirgan holda raqib shohini markazda ushlab turish uchun moddiy qurbonliklar ham berishga tayyor.

10.Oxc6 bxc6 11.Fxc6 Fa6!



158-diagramma.

Endi oq shoh markazda qolishga majbur.

12.Fxa8 Fzxa8

Qoralar raqib shohini markazda saqlab qolish uchun piyoda va sifat qurbonini amalga oshirdi. Qoralar shunga yarasha qanday kompensatsiyalarga ega? Birinchidan qoralar rivojlanishda raqibidan ancha oldinda. Oqlarning sipohlari hali hech biri rivojlantirilmagan. Qoralarining deyarli barcha sipohlari rivojlantirilgan hamda raqib shohiga hujum qilishga tayyor. Ikkinchidan qora va oq qshohning pozitsiyasi sezilarli darajada farq qiladi: qoralarining shohi xavsiz joyda joylashgan, oqlarning shohi esa markazda ancha xavfli joyda joylashgan.

13.Fzf3



159-diagramma.

Oqlar d5-d4 yurishing oldini olmoqda, lekin endi qora otning d3-xonasiga temp bilan yetib borishi raqib shohiga hujum qilish uchun yaxshi imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

13...Od7 14.Oc3 Oe5 15.Fzxd5



160-diagramma.

Oqlar hali ham xavfni sezmagani holda piyodalarni yutib olishda davom etayapti. d5 xonasidagi piyodaning urib olinishi qoralar uchun d vertikalini ochilishiga olib kelmoqda.

15...Od3+ 16.Shd1 Shc8

Farzin shohga hujumni boshlamoqda. Endi 17...Fzg4+ tahdidi mavjud. Bu pozitsiyada 16...Oxf2+ dan ko'ra kuchliroq hujum bor.

17.Shc2 Rd8



161-diagramma.

18.Fzh5 Of4

Oqlar taslim bo'ldi chunki 19.exf4 yurishi qilinadigan bo'lsa qoralar hujumni shubday davom ettiradi. Fd3+ 20.Ob3 Fze6+ 21.Sha4 Fzc4+ 22.b4 Fc2+ 23.Shxa5 Ra8#

Nazorat savollari:

1. Raqib shohi markazda qolganda qanday hujum uyushtirish kerak?
2. Debyutda raqib hujumiga uchramaslik uchun nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Alyoxin – Vasich partiyasida Vasich qanday xatolarga yo'l qo'ydi?

XVII BOB: MITTELSHPIL - ROKIROVKA QILINGAN SHOHGA HUJUM USULLARI.

17.1 Rokirovka qilingan shohga hujum qilish usullari.

Har qanday hujumning rejasi bo'lishi kerak. Shaxmatda quyidagilardan biriga erishish uchun hujum qilinadi. Maqsadlar: moddiy ustunlikka erishish, pozitsiyon ustunlikni qo'lga kiritish yoki raqibning shohiga hujum uyushtirish.

Shaxmatdagi eng muhim sipoh shoh hisoblangani uchun ko'pincha hujum rokirovka qilingan shohga qarshi amalga oshiriladi. Agar shoh markazda qolib ketsa unda hujum ancha xavfli tus olishi mumkun.

Shohga hujumni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shohning joylashuvidagi kuchsiz omillariga e'tibor qaratish kerak. Quyida shohga hujum uyushtirishning asosiy tamoyillarini ko'rib chiqamiz:

1. Raqib shohining pozitsiyasidagi zaif tomonlari.

Raqib shohining himoyasida zaif xonalar yaratishning turli xil usullari mavjud. Bunday zaifliklarni majburan yaratish. Masalan piyoda va sipohlar bilan hujum uyushtirish mumkin. Raqibning shohi himoyasidagi piyodalarni harakatlantirish yoki piyodalarni buzgan holda zaif xonalar yaratish.

Sipohlarning shoh himoyasidagi piyodalarga hujum uyushtirib zaif xonalar yaratish. Agar shohlar ikki hil qanotlarga rokirovka qilinganda piyodalar oqimi bilan hujum uyushtirish amalga oshiriladi. Quyida ikkita misolni ko'ramiz:



162-diagramma.



163-diagramma.

162-diagrammadagi pozitsiyada sipohlarning hujum uyushtirish misoli ko'rsatilgan. shohning himoyasidagi piyodalarni majburiy harakatlantirgan holda g piyodasi zaiflashtirilmoqda. Quyidagi pozitsiyada esa g7 xonasining zaifligidan foydalanish misoli keltirilgan.



164-diagramma.

Yuqoridagi pozitsiyada oqlar g7 xonasidan mot qilish xavfini solmoqda.

2. Raqib shohining himoyachisining yo'qligidan foydalanish yoki himoyachilarni yo'q qilish.

Agar shohning piyodalari sipohlar bilan himoyalanmagan bo'lsa, unda ularni osolik bilan zaiflashtirish yoki yo'q qilish mumkun. Ussshbu rejani amalga oshirish uchun hujum uyushtirayotgan tomon ba'zan sipoh yoki piyoda qurbonini amalga oshirishi mumkun. Quyidagi pozitsiyada qoralar oq

shohning himoyachi piyodalarini yo'q qilish uchun ikkita filini qurbon qilib, raqib shohiga mot qilishi keltirilgan.



165-diagramma.

1...Fhx2+ !!

Bunday qurbonlarni amalga oshirish uchun oldindan sipohlarni rivojlantirgan holda tayyorlash zarur. Barcha sipohlarni shoh qanotidagi xonalarga hujum uyushtirish uchun qulay joylashtirish muhim hisoblanadi. Qanchalik ko'proq sipohlar raqib shohi qo'rg'oniga yo'naltirilgan bo'lsa hujum imkoniyatlari shunchalik ko'proq muvaffaqiyatga erishiladi.

Agar raqibning shohi himoyalangan bo'lsa, unda birinchi himoyachilarni yo'q qilgan holda hujum davom ettiriladi. Hujumdan oldin himoyachi sipohlarni qanday yo'q qilish haqida reja tuzish kerak.

3. Hujumga og'ir sipohlarni qo'shish.

Agar shoh qanotida yarim ochiq yoki ochiq vertikkallar bo'lmasa, unda og'ir sipohlarni olib o'tish texnikasi orqali hujumga qo'shish juda muhimdir. Quyidagi misolda bir tomonga rokirovka qilingan pozitsiyalarda rux bilan 3-gorizontali orqali hujumni kuchaytirish ko'rsatilgan:



166-diagramma.

Qarama qarshi ikki tomonga rokirovka qilingan pozitsiyalarda ruxlar asosan piyodalarning ortidan hujumga qo'shiladi.

4. Piyodalar bilan hujumni tashkil etish.

Piyodalar hujum bosqichining samarali vositasidir. Hujumkor piyodalar hujumda quyidagi imkoniyatlarni beradi:

1. Raqib shohining himoyachilarini himoyadan uzoqlash-tirish.

2. Raqib shohing himoyachi piyodalarini yo'q qilish.

3. Og'ir sipohlar va fillar uchun vertikkallar va diagonallarni ochish.

Quyidagi pozitsiyada misol keltirilgan:



167-diagramma.

Ushbu 167-diagrammada oqlar shoh qanotidan piyodalar bilan hujum uyshtirmoqda. Asosiy reja raqib sipohlarini haydash va shohni himoya qilib tutagn piyodalarni almashtirib, vertikkallarni ochish. Hujum so'ngida esa og'ir sipohlar bilan hal qiluvchi zarba berish.



168-diagramma.

Ushbu 168-diagrammada fil va farzin uchun kerakli bo'lgan diagonalni ochish uchun h piyodasining hujumi ko'rsatilgan. Ko'rib turganingizdek faqat piyodalar bilan hujum emas balki yagona piyoda bilan ham hujum uyushtirish usullari ham samarali bo'lishi mumkin. Piyondalar bilan hujumlar odatda ikki tomonga rokirovka qilingan pozitsiyalarda amalga oshiriladi. Bunday pozitsiyalarda ko'pincha f va h piyodalari buzuvchi piyoda sifatida hujumni tashkil etadi.



169-diagramma.

Endi kuchli grossmeysterlar partiyalari misolida ko'rib chiqamiz. O'rganish davomida tempga va hujumning tezkor tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Hujum tezkorlik va aniq rejalar asosida amalga oshirilishi kerak. Har qanday kechikish raqibning qarshi hujumi bilan tugashi ehtimoli mavjud. Ayniqsa ikki tomonga rokirovka qilngan pozitsiyalarda qarshi hujumlar ancha xavfli tus oladi.

17.2 Rokirovka qilingan shohga hujum qilish usullariga oid partiyalar tahlili.

Polugevskiy Lev – Antoshin Vladimir

Lenengrad 1956-yil.

1.d4 Of6 2.c4 e6 3.Of3 d5 4.e3 Fe7 5.Oc3 0-0 6.Fd3 dxc4
7.Fxc4 c5 8.0-0 a6 9.a3 b5 10.Fa2 Fb7 11.Fze2 Obd7 12.Rd1
cxd4 13.exd4



170-diagramma.

Oqlarda markaziy yakkalangan piyodali pozitsiya vujudga keldi.

13...Ob6 14.Oe5 Obd5



171-diagramma.

Qoralar d4 piyodasiga forpost qo'ygan holda d5 xonasini sipohlari bilan nazorat qilmoqda. Oqlar uchun esa e5 xonasi sipohalari uchun juda kerakli xona bo'lib hujumga o'tish uchun ko'priq vazifasini bajaradi. Oqlar e5 xonasi orqali hujumlarni

tashkil etadi. Markazlashgan sipohlarning shoh qanotidan hujumini uyushtirish uchun reja tuzish kerak. Bundan tashqari oqlarda maydon ustunligi bor lekin qoralarda zaif xonalarning yo'qligi sababli imkoniyatlar har ikki tomon uchun ham tengdir.

15.Rd3



172-diagramma.

Bunday pozitsiyalar uchun odatiy manyovr ruxni shoh qanotiga olib o'tish va hujumni kuchatirish.

15...Rc8 16.Rh3 Fzb6

Qoralar f6 xonasidagi otni harakatlanishiga yo'l qo'ymaslik kerak edi. Chunki ot harakatlangandan so'ng oqlarning h vertikasi yanada kuchayib ketadi. Qoralarda o'yinni davom ettirish uchun yaxshi variant bor edi: 16...Oxc3 17.bxc3



173-diagramma.

Bu almashinuv ko'pincha yakkalangan piyodali markazlarda ko'p uchraydi. Endi d4 piyodasi yolg'iz emas lekin c3 piyodasi zaiflikka aylandi. Qoralar c4 xonasini o'z sipohlari bilan

eggallaydi. Oqlar 17...Fe4 yurishidan so'ng qanday qilib hujum uyushtirishi mumkinligiga e'tibor qaratamiz. Oqlarning farzin qanotida zaifilari ancha ko'pligi sababli qoralar farzin qanotidan bosimni kuchaytirishi mumkun. 18.Fb1 yurishiga javoban qoralar 18...Fg6



174-diagramma.

yurishidan so'ng qoralar shoh qanotida kuchli himoyaga erishadi.

17.Oxd5 Fxd5 18.Fxd5 Oxd5 19.Fzh5



175-diagramma

Oqlar f6 xonasidagi otning yo'qligidan foydalangan holda h vertikasi bo'ylab og'ir sipohlar bilan hujumni boshladi.

19...Of6 20.Fzh4 Rfd8 21.Fe3 Fzc7



176-diagramma.

Qoralar 22.Og4 xavfini oldini olish uchun farzin bilan c vertikal orqali himoyaga yetib bormoqchi. 22 ...Fzc2 yurishi orqali h7 xonasini himoya qiladi.

22.Rg3



177-diagramma.

Oqlar g7 xonasidan ruxni qurbon qilish xavfini solmoqda.

22...Oe8 23.Fzh5



178-diagramma.

23...Ff8 24.Re1 Rd5

Bu pozitsiyada 24...f6 himoya yo'li ham bor edi.

25.Rh3



179-diagramma.

25...Of6 26.Fzh4 Fzc2

Oqlarning hujumini qaytarish uchun qoralar sifatni qurbon qilishi kerak edi: 26...Rxe5 27.dxe5 Fzxe5

27.g4



180-diagramma.

27...Rcd8

Xato yurish lekin bu pozitsiyada qoralar uchun biron bir yaxshi yurishni maslahat berish qiyin.

28.g5 Rxe5

Agar qoralar otni chekinadigan bo'lsa oqlar hujumni 29.g6 yurishi bilan davom ettiradi.

29.dxe5 Oe8 30.g6!



181-diagramma.

30...Fzxc6+ 31.Rg3



182-diagramma.

31...Fzd3 32.Fg5



183-diagramma.

Qoralar taslim bo'ldi.

Oqlar qoralarning otini f6 xonasidan chalg'itgandan so'ng, rux va farin bilan shoh qanotida hujumni kuchaytirdi. So'ngra g piyodasi oldinga harakatlantirib himoyani buzishga erishdi. Himoyada qoralar ko'plab xatolarga yo'l qo'yib, mag'lubiyatini tezlashtirdi.

Nimsovich Aron – Tarrash Siegbert

St.Peterburg 1914-yil.

**1.d4 d5 2.Of3 c5 3.c4 e6 4.e3 Of6 5.Fd3 Oc6 6.0-0 Fd6 7.b3
0-0 8.Fb2 b6 9.Obd2 Fb7 10.Rc1 Fze7 11.cxd5 exd5 12.Oh4
g6 13.Ohf3 Rad8 14.dxc5 bxc5**



184-diagramma.

15.Fb5 Oe4 16.Fxc6 Fxc6 17.Fzc2 Oxd2 18.Oxd2

Ikki qora fil raqibning shoh qanotiga hujumga tayyor
jylashgan va himoyachilarning yo'qligi sababli tezroq hujumni
uyushtirishga imkon beradi.

18...d4!



185-diagramma.

Kuchli yurish c6 xonasidagi fil uchun a8-h1 diagonali
ochilishi qoralarning hujumini yanada kuchaytiradi.

19.exd4?

Oqlar 19.e4 yurishini qilishi zarur edi. Chunki qoralarning c6
xonasidagi filni yo'lini yopish kerak edi.

19...Fxb2+!



186-diagramma.

Mana o'sha paytda butun dunyo bo'ylab shaxmat nashrlarida keltirilgan eng chiroyli kombinatsiyaning boshlanishi. Bu pozitsiyada qoralarning g'alabaga qisqaroq yo'li ham bor edi 19...Fxf2 20.Shxf2 (20.dxc5 dan keyin 20...Fzg5 bo'lardi) 20...Fzg5+ 21.Shf3 (yoki 21.Shh3 Fzh5+ 22.Shg2 Fzxf2+ 23. Shf3 Rfe8 24. Rh1 Fzf4+ 25.Shg2 Re2) 21...Rfe8! 22.Rg1 Shf4+ 23.Shg2 Re2 va Oqlar taslim bo'lar edi.

20.Shxf2 Fzh4+ 21.Shg1 Fxf2!



187-diagramma.

Yana bir fil jangga kiradi!

22.f3

Agar 22.Shxf2 Fzg4+ 23.Shh1 Rd5



188-diagramma.

24.Fzxc5 Rh5+ 25.Fzxh5 Fzxh5+ 26.Shg1 Fzg5+



189-diagramma.

qoralarining g'alabasi.

22...Rfe8!



190-diagramma.

23.Oe4 (Agar 23.Shxg2 ga 23...Re2+ 24.Shg1 Fzh2#)

23...Fzh1+ 24.Shf2 Fxf1

Qoralar moddiy ustunlikka erishdi.

25.d5



191-diagramma.

Oqlar a1-h8 diagonali bo'ylab qarshi hujum tashkil qilmoqchi. (25.Rxf1 yurib bo'lmaydi chunki 25...Fzh2+ 26.She1 Fzxc2 tufayli farzin ketadi.

25...f5! 26.Fzc3



192-diagramma.

26...Fzg2+ 27.She3 Rxe4+!



193-diagramma.

28.fxe4 f4+

Oq shoh raqib hududiga quvib borilmoqda. Qoralarda uch yurishda mot qilish imkoniyati bor edi. 28...Fzg3+! 29.Shd2 Fzf2+ 30. Shd1 Fze2#

29. Shxf4 Rf8+ 30.She5 Fzh2+ 31.She6 Re8+ 32.Shd7 Fb5# 0-1



194-diagramma.

Oq shoh raqib hududa mot bo'ldi. Qoralarning muvaffaqiyatli hujumining siri oqlarning shoh qanotida himoya qiluvchi sipohlarining yo'qligi va bu qanotga ikkita qora fillarning kuchli hujumi sabab bo'ldi.

Paulsen Louis - Winawer Szymon

Leipzig 1877-yil

1.e4 e5 2.Of3 Oc6 3.Oc3 Fc5



195-diagramma.

Ushbu debют oqlar uchun ustunlik beradi.

4.Oxe5 Fxf2+



196-diagramma.

Agar 4...Oxe5 yurulsa 5.d4 yurishidan so'ng oqlar rivojlanishdan ustunlikka erishadi.

5.Shxf2 Oxe5 6.d4 Og6 7.Fc4 d6 8.Rf1

Oq rux yarim ochiq vertikalni egallaydi va shu bilan birga sun'iy rokirovka tayyorlanmoqda.

8...Fe6 9.d5?



197-diagramma.

Pozitsiyon xato yurish oqlar d5 yurishidan so'ng kerakli bo'lgan e5 xonasini qoralarga topshirib qo'yimoqda.

9...Fd7 10.Shg1 Oe5



198-diagramma.

E5 xonasidagi qora otga oq piyodalar hujum qila olmaydi. Qora ot raqibning sipohlarini rivojlanishiga qarshilik ko'rsatadi va shohga hujum qilishda yordam berishi mumkun.

11.Fb3 Oe7 12.Ff4 O7g6



199-diagramma.

Qoralar strategik jihatdan muhim bo'lgan e5 xonnasini mustahkamlab ikkinchi otni tayyorlamoqda.

13.Fg3 Fzg5 14.Fzd4 0-0 15.Oe2 h5



200-diagramma.

Qoralar rivojlanishni yakunlab, e5 xonasidagi kuchli ot bilan oqlarning shohga hujum qilishga tayyor.

16.Ff4 Oxf4 17.Oxf4 Fzh6



201-diagramma.

Qoralar g piyodasini hujumga qo'shish uchun yo'lni tozalamoqda.

18.Rae1 a6 19.h3 Rae8 20.c4 g5 21.Od3 g4 22.Re3 Oxd3

Qora ot o'z vazifasini bajarib oqlarning shoh qanotidagi piyodaning harakatlanishiga va shoh qanotida zaiflikni vujudga kelishida yordam berdi. Qoralar oq shohning himoyasini yo'q qilish arafasida. Endi ruxlar o'yinga qo'shilishi zarur. Lekin buning uchun vertikalarni ochish kerak.

23.Rxd3 f5!



202-diagramma.

24.exf5 Fxf5 25.Rc3 Re2



203-diagramma.

Nega ruxlar uchun ochiq vertikkallar kerak? Chunki vertikkallar orqali ruxlar raqib gorizontallariga kirib borishi mumkun.

26.Rf2 Rxf2 27.Fzxf2 gxh3 28.Fzh4 Fg4 29.gxh3 Fzf4



204-diagramma.

Endi ochiq f vertikal o'yin natijasini hal qiladi.

30.Fze1

Agar 30.hxg4 bo'lsa, 30...Fzf1+ 31.Shh2 Rf2+ va oqlar farzinsiz qoladi.

30...Ff3 31.Rc2 Rf7 32.Fze6 Shh7 33.Rg2 Fxg2 34.Fc2+ Shg7 35.Fzg6+ Shf8



205-diagramma.

Oqlar taslim bo'ldi. Chunki 35...Shf8 36.Fzxc2 Rg7 37.Fg6 Fzf6
Qoralar bitta rux ustunligiga erishadi.

Polugevskiy Lev – Lutikov Anatoliy

Sverdlovsk 1958-yil.

1.d4 Of6 2.c4 e6 3.Of3 c5 4.e3 Fe7 5.Oc3 0-0 6.Fd3 d5 7.0-0
dxc4 8.Fxc4 Obd7 9.Fze2 a6 10.a4 cxd4 11.exd4



206-diagramma.

11...Ob6 12.Fb3 Fd7



207-diagramma.

Strategik ahamiyatga ega bo'lgan e5 xonasi nazorat ostida emas va Oqlar e5 xonasini egallashga harakat qiladi.

13.Oe5! Fe8?

Qoralar xatoga yo'l qo'ymoqda. Chunki bu yurishdan so'ng ruxlar ajralib qolishiga sabab bo'ladi. Qoralar uchun 13...Fc6 yurishi yaxshiroq edi 14.a5 Obd5 15.Oxc6 bxc6 16.Fc4 Ob4 17.Rd1 Fzc7 yurishlaridan so'ng qoralar uchun xavfsiz pozitsiya vujudga kelar edi.

14.Rd1



208-diagramma.

14...Obd5 15.Rd3



209-diagramma.

Qoralarning sipohlari passiv joylashganidan foydalangan holda oqlar ruxni g3 yoki h3 xonasiga ko'chirish orqali shoh qanotdan sipohlar bilan hujumni boshlamoqda.

15...Rc8 16.Rg3 Shh8 17.Fg5 Ob4 18.Rd1 Rc7 19.Rh3



Qoralarning 19...0fd5 yurishiga 20.Fzh5 yurishi tayyorlangan.

19...g6?

Qoralar yana bir bor xato yurish qildi. Uning o'rniga 19...Fc6 20.Fze3 Og8 21.Ff4 yurishlarini amalga oshirish yaxshiroq edi.

20.Fzf3 Rg8 21.Oe4 Oh5 22.Fzf7!



211-diagramma.

Juda kuchli yurish g'alabaga yetkazuvchi eng to'g'ri yo'l.

22...Fc6

22...Fxf7 23. Oxf7+ Shg7 24.Oxd8 tufayli qoralar uchun yomon yoki 22...Fxc5 23.Oxc5 Fzxc5 24.Fzxc7 +-

23.Fzxe6 Rg7 24. d5 Fd7 25.Fxe7 Rxe7 26.Fzd6 Fze8
27.Of6 Oxf6 28.Fzxf6+ Rg7 29.d6



212-diagramma.

Qoralar taslim bo'ldi. Bu partiya markaziy piyodaga ega bo'lgan tomon raqib shohiga qanday qilib sipohlar bilan hujum uyushtirishning misolidir. Bu partiyada e5 va e4 xonalarini otlar bilan nazorat qilgan holda ruxning shoh qanotiga olib o'tish orqali amalga oshirildi.

Nazorat savollari:

1. Raqib shohiga hujum uyushtirishda og'ir sipohlarni hujumga qo'shish qoidalari qanday?
2. Raqib shohiga hujum qilishda piyodalar bilan hujum tashkil etish qoidalari qanday?
3. Raqib shohini zaif tomonlaridan foydalanish qanday usullar bilan amalga oshiriladi?

XVIII BOB: HAR XIL TOMONGA ROKIROVKA QILINGANDA HUJUM.

18.1 Har xil tomonga rokirovka qilinganda shohga hujum tashkil etish usullari.

Har xil tomonga rokirovka qilingan pozitsiyalarda qanday jihatlariga e'tibor berish kerakligini ko'rib chiqamiz:

1. Yodda tutish kerakki raqib shoh joylashgan qanotga tezroq hujum uyturish rejasini tuzadi. Qaysi tomon tezroq hujum uyushtirgan holda raqibni himoyalanihga majbur etsa o'sha tomonda ustunlikka erishadi.

2. Raqibning sizdan tezroq hujum qilishiga yo'l qo'ymaslik va buni nazoratga olish zarur. Raqibni himoyaga o'tishga majbur qilish kerak. Hujumning sustlashishi faqatgina pozitsiyaning yomonlashishga olib keladi.

3. Rokirovka qilinishidan oldin hujum rejasini tuzgan holda piyodalar hujumini boshlash biz uchun juda qimmatli bo'lgan templarni yutishga yordam beradi.

4. Hujum vaqtida raqibning hujum qilayotgan qanotni nazorat qilishga harakat qiling. Raqib hujumini kechiktirishga va siohlarini cheklashga urining.

5. Piyodalarning harakati va hujumini to'liq hisoblagan holda hujumni tashkil etish zarur. Chunki piyodalar hujumni amalga oshirish vertikallarni ochish uchun beshdan yettigacha harakatni talab qiladi. Shuni yodda saqlash kerakki har xil tomonga rokirovka qilinganda orqaga chekinishning yo'llari yo'q. Bu pozitsiyalarda boshqa faqat to'g'ri va aniq hujum uyushtirgan tomon g'alaba qozonadi.

Kuchli grossmeysterlar partiyalari orqali misollarni ko'rib chiqamiz.

Hulak Krunoslav (2495) – Spasskiy Boris (2610)

Toluza 1982-yil.

**1.d4 Of6 2.c4 e6 3.Oc3 d5 4.Fg5 Fe7 5.cxd5 exd5 6.e3 0-0
7.Fd3 Obd7 8.Fzc2 Re8 9.Oge2 c6 10.h3 Of8 11.0-0-0 a5!**



213-diagramma.

Qoralar vaqt yo'qotmagan holda piyodalar bilan farzin qanotidan shohga hujumni boshladi.

12.Shb1 b5!



214-diagramma.

Piyoda qurbonligi 12...a4?! yurishi ham e'tiborga loyiq yurish edi. Lekin 13. Oxa4 Fza5 14.Oac3 b5 15.Oc1 yurishlaridan so'ng a2 xonasini ishonchli himoya qilganligi sababli samarali emas edi.

13.g4 a4 14. Og3 a3



215-diagramma.

14...Fza5 yurishi ham e'tiborga loyiq edi.



216-diagramma.

15.b3 Fza5

Qoralar oqlarning farzin qanotini sezilarli darajada zaiflashtirdi.

16.Rhg1 Shh8 17. Oce2 Fd7 18.Of5 Fxf5 19.gxf5



217-diagramma.

Shunday qilib oqlar hujum uchun muhim g vertikal orqali hujumni tashkil qilayapti. Biroq bu pozitsiyada oqlar o'zining shohiga himoyani kuchaytirishi va c6-c5 yurishini oldini olish uchun 19.Fxf5 Ra6 20.Fxf6 Fxf6 21.g5 Fe7 22.h4



218-diagramma.

Yurishlarini amalga oshirish yaxshiroq edi. Keyingi reja Oe2-f4-d3 orqali c5 xonasini nazorat qilish kerak edi.

19...Rac8

Endi qoralar tashabbusni qo'lga kiritmoqda.

20.Of4 O8d7 21.Fze2 c5!



219-diagramma

22.dxc5

22.Fxb5? Oe4!



220-diagramma.

23. Oxd5 Ob6 24. Fze1 Fzxe1 25. Rdx1 Oxd5 26. Fxe8 Oxc5 va qoralarda yutuq bo'lar edi.

22...Oxc5 23.Fxf6

Piyoda qurbonini oqlar rad eta olmaydi. 23.Fze1 yurishiga qoralar 23...Oxb3 24.axb3 a2+ 25.Sha1 Fb4 26.Fze2 Fc3+dan keyin ajoyib tarzda g'alaba qozongan bo'lardi!

23...Fxf6



221-diagramma.

24.Oxd5 Oa4!



222-diagramma.

Juda yaxshi zarba - qoralar a1-h8 diagonalini to'liq nazorat qilish imkoniyatini beradi. Ot qurbonini qabul qilinish mumkin emas, chunki 25.bxa4 bxa4 dan keyin oqlarning shohi himoyasiz bo'lib qoladi.

25.Rc1 Oc3+ 26.Oxc3

Sifat qurbonligidan keyin oqlar uchun bir nechta qarshi hujum imkoniyatlari paydo bo'lar edi: 26.Rxc3 Fxc3 27.f6

26...Rxc3 27.Rgd1 Fzb4 28.Fc2 Rcx3!



223-diagramma.

29.Fzd2

29.fxe3 yurishiga 29...Fzc3 yurishi masalani hal qilar edi.

29...Rc3 30.Re1 Rxe1 31.Fzxe1 h6 32.Rd1 Shh7 33.Fze2 Rxh3 34.Fze1 Fzc5 35.Shc1 Rxb3 36.axb3 a2

Oqlar taslim bo'ldi. Bu partiya qoralarning farzin qanotidan muvaffaqiyatli qarshi hujum qilishga misol bo'la oladi.

18.2 Har xil tomonga rokirovka qilinganda shohga hujum tashkil etish usullariga oid partiyalar tahlili.

Vladimirov Yevgeniy (2565) – Van der Sterren Paul (2515)
Ostend 1990-yil.

1.d4 Of6 2.c4 e6 3.Oc3 d5 4.cxd5 exd5 5.Fg5 Fe7 6.e3 0-0 7.Fd3 c6 8.Oge2 Obd7 9.Fzc2 Re8 10.0-0-0 Of8 11.h3 a5 12.g4 b5



224-diagramma.

Qoralar oq shoh tomon piyodalar bilan hujumni boshladi.

13.Shb1 a4 14.Og3 Fza5 15.Oce2 b4

Qoralar g'alaba qozonish uchun c6 piyodasini qurbon qilmoqda.

16.Fzxc6 Fd7 17.Fzc1 Oe6 18.Fxf6 Fxf6 19.Fzd2 g6 20.h4



225-diagramma.

Oqlar ham xuddi shu hujum usulini qo'llamoqda.

20...Fg7 21.g5 Fzb6

Agar oqlar hozir tezroq hujum uyushtirmasa, qoralarning hujumi xavfli ko'rinish oladi.

22.f4!



226-diagramma.

F piyodaning tezlik bilan oldinga siljishi oqlarga tashabbusni saqlab qolish imkonini beradi.

22...Oc7 23.f5 Ob5 24.Fxb5

Qora otning almashinuvi oqlarga yana bir necha yurishlar davomida raqib hujumlaridan himoya qilishga imkon beradi.

24...Fxb5 25.f6 Ff8 26.h5

Endi h vertikalini ochish vaqti keldi. 26.Of4 va keyin h4-h5 ham yaxshi edi.



227-diagramma.

26...Ra7 27.Of4

27.hxg6 fxg6 28.Of4 ham yaxshi yurish edi.



228-diagramma.

27...Rd8 28.hxg6 fxg6 29.Oxg6!

Qora shohning himoyasini buzadigan hal qiluvchi zarba.

29...hxg6 30.Fzc2!



229-diagramma.

30.Fzh2 Shf7 31.Fzh7+ She8 32.Fzxc6+ Rf7 noaniq o'yinga olib keladi.

30...Fe8 31.Fzh2



230-diagramma.

31...Shf7 32.Fzh7+ She6 33.f7! Fc6

33...Fxf7 dan keyin 34.Rdf1 Fd6 35.Rf6+ Shd7 36.Rxf7+ va oqlar yutadi.

34.Fzxc6+ Shd7 35.Rh8

Qora sipohlar ilojsiz qolmoqda.

35...Ra6 36.Fzf5+ Shc7 37.Fze5+ Shc8

(37...Fd6 38.Rxd8 Fxe5 39.f8Fz Shb7 40.dxe5+-)

38.Rc1 Fzb5 39.Rxf8! Rxf8 40.Fze8+!



231-diagramma.

40...Shc7 41.Fze7+ Shb6 42.Fzxf8

Qoralar taslim bo'ldi. O'yindagi eng muhim vaziyatlar:

1. Piyodalar bilan ikki qanotdan hujum uyishtirildi.
2. Oqlarning og'ir sipohlari uchun h vertikalini ochilishi.

3. Qoralarning himoyachi piyodalarini yo'q qilish uchun oqlar filini qurbon qildi.

4. h vertikalidan oqlarning farzin va ruxining kirib borishi.

**Istratestku Andrei – Buturin Vladimir
Bucharest 1992-yil.**



232-diagramma.

232-diagrammada har xil tomonga rokirovka qilingan va ikki xil filli pozitsiya vujudga kelgan. Qoralarning og'ir sipohlari yarim ochiq vertikallarni egallagan holda raqib shohini nishonga olmoqda. Lekin oqlar ishonchli qo'rg'on o'rnatishga qodir va qarshi hujumga o'tishga tayyor. Oqlar qarshi hujumni kuchaytirish uchun filning diagonali va rux uchun vertikallarni ochishi kerak.

1.g4! Rbc8 2.f5!



233-diagramma.

Oqlar raqib shohining himoyasini buzish rajasini amalga oshirmoqda. Birinchi reja a2-g8 diagonalini ochishgan holda filni hujumga qo'shishdir.

2...exf5 3.gxf5 Shg7

3...Fzxf5 4.Fza4 dan keyin vertikal f bo'ylab oqlar hujumni kuchaytiradi.

4.fxg6 hxg6 5.Rf3



234-diagramma.

5...Rc5 6.Rg1



235-diagramma.

Oq rux yarim ochiq vertikalni egallab 7.Fxf7 xavfini solmoqda! 7...Shxf7 8.Fzxc6+ va 9.Fzxc6+.

6...Fzb6

Qoralar f6 xonasidagi filni himoya qilish va g1 xonasidagi ruxga hujum qilmoqda.

7.Rgf1!



236-diagramma.

Oqlar raqibning f7 piyodasiga bosimni kuchaytirmoqda.

7...Fg5+ 8.Shb1 f5

Oqlar h vertikalida piyodasi bilan raqimning himoyasini buzib kirmoqchi yo'q qilmoqchi.

9.h4!



237-diagramma.

9...Ff6 10.Sha1

Oq shoh raqib farzinining hujum vertikalidan qochgan holda c3 piyodasining ketishini oldini olmoqda.

10...Fzb5 11.Rg1!



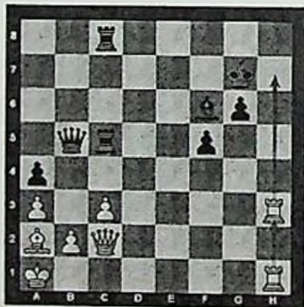
238-diagramma.

Oqlar h4-h5 yurishini tayyorlamoqda.

11...Fxb4 12.Rh3

Oqlar uchun h vertikalni ochildi. Endi h vertikalni bo'ylab hujum xavfli tus oladi.

12...Ff6 13.Rgh1



239-diagramma.

13...Shf8 14.Fzd2



240-diagramma.

Oqlar d vertikalini nazorat qilgan holda raqib shohining farzin qanotiga qochish yo'lini yopmoqda.

14...Fzc6 15.Rh7



241-diagramma.

16.Rf7 xavf solmoqda.

15...Fg7 16.Rh8+! Fxh8

(16...She7 17.Re1+ Re5 18.Rxe5+ Fxe5 19.Rh7+ Shf8
(19...She8 20.Ff7+ Shf8 21.Fzh6+ She7 22.Fd5+) 20.Fzh6+ She8
21.Ff7+ Shd8 22.Fzf8+ Shc7 23.Fd5+ Shb6 (23...Shb8 24.Fzb4+-
) 24.Fzb4+ Fzb5 25.Rb7+)

17.Rxh8+ She7 18.Rh7+

Qoralar taslim bo'ldi. Ushbu partiyani o'rganayotganda oqlarning f piyodasi va g piyodasi hujumiga alohida e'tibor bering. Bu hujum a2-g8 diagonali va f, g, h vertikallarining ochilishiga olib keldi.

Tal Mihail – Smyslov Vassiliy

Belgrad 1959-yil.

**1.e4 c6 2.d3 d5 3.Od2 e5 4.Ogf3 Od7 5.d4 dxe4 6.Oxe4
exd4 7.Fzxd4**



242-diagramma.

Piyodalarning almashinuvi natijasida taxtada ochiq markazga ega pozitsiya paydo bo'ldi. Oqlarning sipohlari markaziy xonalarni egallab olgan, shuning uchun oqlarning pozitsiyasi yaxshiroq.

7...Ogf6 8.Fg5 Fe7 9.0-0-0 9...0-0 10.Od6 Fza5 11.Fc4



243-diagramma.

Oqlar manyovrlar orqali raqibining sipohlarini imkoniyatlarini cheklaydi.

11...b5 12.Fd2!

Oqlar o'z vaqtida shoh qanotidan hujum tashkil etish uchun g5 xonasini ot va farzin uchun bo'shatmoqda.

12...Fza6

12...Fza4 yaxshiroq edi 13.Nxc8 Raxc8 14.Bb3 Qxd4 15.Nxd4 yurishlaridan so'ng biroz yomonroq bo'lgan endshpilga o'tilardi.

13.Of5!! Fd8 14.Fzh4!

Oqlar hujumni iloji boricha tezroq amalga oshirish uchun bir sipoh qurbon qilmoqda.

14...bxc4 15.Fzg5



244-diagramma.

15...Oh5

(15...Oe8 16.Fzxd8 Fzxa2 17.Fc3 Oef6 18.Rxd7 Fxd7 (18...Rxd8 19.Rxd8+ Oe8 20.Rxe8#) 19.Oh6+ Shh8 20.Fzxf6 gxf6 21.Fxf6#)

16.Oh6+ Shh8 17.Fzxxh5 Fzxa2?

Qoralar shoh qanotini himoya qilishi kerak edi 17...Ff6
18.Oxf7+ Shg8 19.Og5 h6 20.Oe4 Fzxa2 21.Oxf6+ Oxf6
22.Fza5+/- Oqlarda biroz yaxshiroq (M.Tal).

18.Fc3



245-diagramma.

18...Of6 19.Fzxf7!



246-diagramma.

G'alaba sari eng qisqa yo'li!

19...Fza1+

(19...Rxf7 20.Rxd8)

**20.Shd2 Rxf7 21.Oxf7+ Shg8 22.Rxa1 Shxf7 23.Oe5+ She6
24.Oxc6 Oe4+ 25.She3 Fb6+ 26.Fd4**

Qoralar taslim bo'ldi. Ochiq markazni egallagan tomon
sipohlar bilan juda tez raqib shohiga hujum uyushtirishi
mumkun.

Nazorat savollari:

1. Har xil tomonga rokirovka qilingan pozitsiyalarda qanday jihatlariga e'tibor berish kerak?
2. Hulak – Spasskiy partiyasida Spasskiy qanday usullar bilan hujummni tashkil etdi?
3. Istratestku – Buturin partiyasida oqlar filni hujumga qo'shish uchun qanday rejalarni amalga oshirdi?

GLOSSARIY

Hujum	Атака	Attack	Tomonlardan birining ikkinchi tomonga hujum qilishi
Hujumchi	Атакёр	Attacker	Hujumkor o'yin uslubini afzal ko'radigan shaxmatchi
Quturgan rux	Бешеная ладья	Crazy Rook	Ruxni cheksiz qurbon berish orqali pot holatiga erishish
Blitz	Блиц	Blitz	Har bir o'yinchi uchun 5 daqiqadan oshmagan holdagi vaqt nazorati qo'yiladi
Strategiya	Стратегия	Strategy	Tamoyillar, usullar va ma'lum bir raqibga qarshi o'yin rejasi
Durang	Ничья	Draw	O'yinchilarning hech biri g'alaba qozonmagan o'yin natijasi. Tomonlar yarim ochkodan oladi
Taktika	Тактика	Tactics	Kombinatsiyalangan texnikalar to'plami. Ikki yoqlama zarba, chalg'itish, jalb qilish va boshqalar
Kombinatsiya	Комбинация	Combination	Sipohlarni qurbon qilish bilan bog'liq bo'lgan yurishlarning majburiy ketma-ketligi
Gambit	Гамбит	Gambit	Debyut turlaridan biri, bunda tomonlardan biri o'z maqsadlariga erishish uchun sipoh qurbon qilinadi. Masalan, rivojlanish ustunligi, tashabbus uchun
Kontrgambit	Контргамбит	Countergambit	Gambitga qarshi gambit bilan javob beriladigan debyut turi

Sugsvang	Цугцванг	Zugzwang	Har qanday yurish o'z pozitsiyaning yomonlashishiga olib keladigan vaziyat
Markaz	Центр	Center	e4, e5, d4 va d5 markaziy xonalari
Seytnot	Цейтнот	Time trouble	O'ylash uchun vaqtning ozligi
Etyud	Этюд	Etude	shaxmat kompozitsiyasining elementi. Tomonlarning biri yagona yechim bilan g'alaba yoki durangga erishish kerak bo'lgan yaratilgan pozitsiya.
Sur'at	Темп	Tempo	Shaxmatdagi vaqt birligi (keraksiz va foydasiz yurish qilish)
Qarshi o'yin	Контригра	Counterplay	Raqib faoliyatiga qarshi o'yin
Vaziyat	Позиция	Position	Taxtadagi sipohlarning joylashuvi
Debyut	Дебют	Opening	Shaxmat o'yining boshi
Mittelshpil	Миттельшпиль	Middlegame	Shaxmat o'yining o'rtasi
Endshpil	Эндшпиль	Endgame	Shaxmat o'yininig ohiri

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xaylayev. M. "Shaxmat alifbosi", Uslubiy qo'llanma "Tafakkur" 2015.
2. Xaylayev. M. "Shaxmat" O'quv-uslubiy qo'llanma Toshkent "Ilmiy-Texnika axboroti – press nashriyoti 2017.
3. Голенищев. В. "Программа подготовки шахматистов II Разряда" "Russian chess house" 2016.
4. Голенищев. В. "Программа подготовки шахматистов I Разряда" "Russian chess house" 2016.
5. Нейштадт. Я. "Ваш решающий ход" Учебник шахматной комбинации 2009.
6. Нимцович. А. "Моя система" 2003.
7. Авербах. Ю. "Шахматная школа" "Феникс" 2005.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. "SHAXMAT" O'YINI TARIXI. CHATURANGA. SHATRANJ TARIXI.	6
1.1 Shaxmatning kelib chiqishi va shakllanish tarixi haqida.....	6
1.2 Hindistonda to'rt kishi o'ynaydigan chaturanganing kelib chiqishi. O'rta Osiyoda shatranjning rivojlanishi haqida ma'lumotlar.	13
II BOB. SHAXMATNING YANADA TARAQQIY ETISHI. SHAXMATDA ZAMONAVIY O'YIN QOIDALARINING SHAKLLANISHI.....	17
2.1 O'rta osiyoda va yevropa davlatlarida shatranjning zamonaviy o'yin qoidalari bo'yicha o'ynalishi. Shaxmatning shakllanishi va ommalashuvi. Hozirgi shaxmat qoidalarining qo'llanilishi.....	17
III BOB. AMIR TEMUR DAVRIDA SHAXMATNING TARAQQIYOTI.....	22
3.1 Amir Temur saroyida shatranjning rivojlanishi. oliyalar - shatranj ustalari. Tarixiy ma'lumotlar va rivoyatlar. Amir Temurning yurtimizda shaxmatni rivojiga qo'shgan hissasi.	22
IV BOB. SHAXMAT TARAQQIYOTIDA CEMPIONLARNING O'RNI. NAZARIY BILIMLARNING SHAKLLANISHI.....	27
4.1 Yevropada chempionlarning paydo bo'lishi. moddiy ustunlik, pozitsion ustunlik va shaxmat qonuniyatlarini shakllanishi.	27
4.2 Jahon chempionlarining nazariyani shakllanishidagi hissasi.	31
V BOB. YEVROPADA SHAXMATNING TARAQQIYOT. JAHON CEMPIONLARI.....	39
5.1 Yevropada shaxmatning taraqqiyoti. Jahon chempionlari. Nazariyadagi moddiy ustunlik, pozitsion ustunlik va shaxmat qonuniyatlaridagi qarashlarning o'zgarib borishi va shakllanishi...	39
5.2 Staunton, A.Andersen, P.Morfi kabi birinchi chempionlarining paydo bo'lishi va ularning ijodi.....	42
VI BOB. O'ZBEKISTONDA SHAXMATNING RIVOJLANISHI. XALQ HAYOTIDA SHAXMATNING TUTGAN O'RNI. ILK CEMPIONATLAR.....	48

6.1 O'zbekistonda shaxmatning xalq orasida ommaviylashuvi. Ommaviy musobaqalar o'tkazilishi.....	48
6.2 O'rta Osiyo shaxmatchilari ishtirokida birinchi xalqaro turnirning o'tkazilishi.....	51
VII BOB. DEBYUTDA STRATEGIK G'OYALARNING SHAKLLANISHI. RIVOJLANISH VA TASHABBUS TUSHUNCHASI.	55
7.1 Shaxmat nazariyasi: O'yinning fan sifatida rivojlanishi.....	55
7.2 O'yinning boshlang'ich qismida donalarni rivojlantirish va shaxmatda markazning ahamiyati, markaz uchun kurash.....	57
VII BOB. DEBYUTDAGI STRATEGIK G'OYALAR.	60
8.1. Debyutdagi beshta strategik g'oyalar: donalarni rivojlantirish, markaz uchun kurash, temp yutish, reja tuzish.....	60
IX BOB. OCHIQ DEBYUTLAR.	64
9.1 Ochiq debyutlar: Italyancha, Ispancha, Ruscha partiyalar..	64
X BOB. YARIM OCHIQ DEBYUTLAR.	74
10.1 Yarim ochiq debyutlar: Fransuzcha, Karo-Kann himoyasi, Sitsiliyanча himoya, Alyohin himoyasi, Skandinaviaча himoya, Pirtsa-Ufimseva himoyasi debyutlarining asosiy g'oyalari.	74
XI BOB. YOPIQ DEBYUTLAR. STRATEGIK G'OYALAR, REJA TUZISH.	80
11.1 Yopiq debyutlar. strategik g'oyalar, reja tuzish. yopiq debyutlar: Farzin gambiti, Nimsovich himoyasi, Eski hind himoyasi. ularda markaz uchun kurash va rivojlanishning o'ziga xos g'oyalari.	80
XII BOB. MITTELSHPIL - SHAXMAT O'YINIDA HUJUM.	87
12.1 MittelsHPil –shaxmat o'yinida hujumni tashkil etish.....	87
12.2 MittelsHPil –shaxmat o'yinida hujumni tashkil etishga doir partiya tahlili.	95
XIII BOB. MITTELSHPIL - HUJUMDA TASHABBUS VA SUR'ATNING AHAMIYATI.	100
13.1 MittelsHPil – Farzin qanotidan hujum tashkil etish.....	100
13.2 MittelsHPil – Farzin qanotidan hujum tashkil etishga doir partiya tahlili.	106
XIV BOB. MITTELSHPIL - HUJUM VA HIMOYA USULLARI.	116
14.1 MittelsHPil – hujum va himoya usullarining turlari.	116
14.2 MittelsHPil – hujum va himoya usullariga doir partiya tahlili.	119

XV BOB: KUCHLI GROSSMEYSTERLARNING PARTIYALARI	
TAHLILI.....	127
15.1 Kuchli grossmeysterlarning partiyalari tahlil qilish usullari.	127
15.2 Jahon chempioni Boris Spasskiy partiyasi tahlili.	132
XVI BOB: MITTELSHPIL - ROKIROVKA QILINMAGAN SHOHGA	
HUJUM USULLARI.	138
16.1 Mittelshpil - markazdagi shohga hujum usullari.	138
16.2 Mittelshpil - markazdagi shohga hujum usullariga doir partiyalar tahlili.	143
XVII BOB: MITTELSHPIL - ROKIROVKA QILINGAN SHOHGA	
HUJUM USULLARI.	150
17.1 Rokirovka qilingan shohga hujum qilish usullari.	150
17.2 Rokirovka qilingan shohga hujum qilish usullariga oid partiyalar tahlili.	155
XVIII BOB: HAR XIL TOMONGA ROKIROVKA QILINGANDA	
HUJUM.	174
18.1 Har xil tomonga rokirovka qilinganda shohga hujum tashkil etish usullari.	174
18.2 Har xil tomonga rokirovka qilinganda shohga hujum tashkil etish usullariga oid partiyalar tahlili.	179
Glossariy	191
Adabiyotlar ro'yxati	193
MUNDARIJA.....	194

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	3
ГЛАВА 1. ИСТОРИЯ ШАХМАТ. ЧАТУРАНГА. ИСТОРИЯ ШАХМАТ	6
1.1 О происхождении и истории шахмат.....	6
1.2 Происхождение чатуранги. Игра из четырех человек в Индии. информация о развитии шахмат в Центральной Азии. 13	
ГЛАВА 2. ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ ШАХМАТ. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРАВИЛ ИГРЫ В ШАХМАТЫ	17
2.1 Игра в шахматы в Центральной Азии и Европе по современным правилам игры. Становление и популярность шахмат. Применение современных шахматных правил	17
ГЛАВА 3. РАЗВИТИЕ ШАХМАТ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ АМИРА ТЕМУРА	22
3.1 Развитие шахмат во дворце Амира Темура. святые мастера шахмат. Исторические данные и легенды. Вклад Амира Темура в развитие шахмат в нашей стране	22
ГЛАВА 4. РОЛЬ ЧЕМПИОНОВ В РАЗВИТИИ ШАХМАТ. ФОРМИРОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ	27
4.1 Появление чемпионов Европы. формирование законов материального превосходства, позиционного превосходства и шахмат	27
4.2 Вклад чемпионов мира в формирование теории.....	31
ГЛАВА 5. РАЗВИТИЕ ШАХМАТ В ЕВРОПЕ. ЧЕМПИОНЫ МИРА.	39
5.1 Развитие шахмат в Европе. Чемпионы мира. Изменение и формирование взглядов на законы материального превосходства, позиционного превосходства и шахмат в теории	39
5.2 Возникновение и создание первых чемпионов, таких как Стонтон, А. Андерсен, П. Морфи.....	42
ГЛАВА 6: РАЗВИТИЕ ШАХМАТ В УЗБЕКИСТАНЕ. РОЛЬ ШАХМАТ В ЖИЗНИ ЛЮДЕЙ. ПЕРВЫЕ ЧЕМПИОНАТЫ.....	48
6.1 Популяризация шахмат в Узбекистане. проведение публичных конкурсов	48

6.2 Проведение первого международного турнира с участием шахматистов Центральной Азии.....	51
ГЛАВА 7. ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ ИДЕИ В ДЕБЮТЕ. КОНЦЕПЦИЯ РАЗВИТИЯ И ИНИЦИАТИВЫ	55
7.1 Теория шахмат: развитие игры как науки	55
7.2 Развитие фигур в начале игры и роль центра в шахматах, борьба за центр.....	57
ГЛАВА 8. ДЕБЮТНЫЕ СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ИДЕИ.	60
8.1 Дебют пяти стратегических идей: развитие фигур, борьба за центр, временные рамки, планирование	60
ГЛАВА 9. ОТКРЫТЫЕ ДЕБЮТЫ.....	64
9.1 Открытые дебюты: Итальянская, Испанская, Русская партия	64
ГЛАВА 10. ПОЛУОТКРЫТЫЕ ДЕБЮТЫ	74
10.1 Полуоткрытые дебюты: Французская защита, Каро-Канн и Сицилианский защита	74
ГЛАВА 11. ЗАКРЫТЫЕ ДЕБЮТЫ. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ИДЕИ, ПЛАНИРОВАНИЕ.....	80
11.1 Закрытые дебюты. Стратегические идеи, планирование. Закрытые дебюты: ферзевый гамбит, защита нимцовича, старая индийская защита. Представления о борьбе и развитии за центр	80
ГЛАВА 12: МИТТЕЛЬШПИЛЬ - АТАКА В ШАХМАТАХ	87
12.1 Миттельшпиль – организация атаки в шахматной партии.....	87
12.2 Миттельшпиль – анализ организации атаки в игре в шахматы.....	95
ГЛАВА 13: МИТТЕЛЬШПИЛЬ - ЗНАЧЕНИЕ ИНИЦИАТИВЫ В АТАКЕ	100
13.1 Миттельшпиль – организация атаки с ферзевый фланга	100
13.2 Миттельшпиль - анализ партии по организации атаки с ферзевый фланга	106
ГЛАВА 14: МИТТЕЛЬШПИЛЬ - МЕТОДЫ НАПАДЕНИЯ И ЗАЩИТЫ.....	116
14.1 Миттельшпиль – виды атаки и способы защиты	116
14.2 Миттельшпиль - партийный анализ методов нападения и защиты.....	1119

ГЛАВА 15: АНАЛИЗ ПАРТИЙ ВЫДАЮЩИХСЯ ГРОССМЕЙСТЕРОВ	127
15.1 Методы анализа партий сильных гроссмейстеров.....	127
15.2 Анализ партии чемпиона мира Бориса Спасского.....	132
ГЛАВА 16: МИТТЕЛЬШПИЛЬ - СПОСОБЫ АТАКИ НА КОРОЛЯ БЕЗ РОКИРОВКИ	138
16.1 Миттельшпиль – способы атаки короля в центре.....	138
16.2 Миттельшпиль - анализ партий по методам атаки на короля в центре	143
ГЛАВА 17: МИТТЕЛЬШПИЛЬ - СПОСОБЫ АТАКИ НА КОРОЛЯ С РОКИРОВКОЙ	150
17.1 Способы атаки на короля с рокировкой.....	150
17.2 Партийный анализ способы атаки на короля с рокировкой.....	155
ГЛАВА 18: АТАКА ПРИ РАЗНОСТОРОННИХ РОКИРОВКАХ	174
18.1 Способы организации атаки на разносторонних рокировках	174
18.2 Партийный анализ способы организации атаки на разносторонних рокировках	179
ГЛОССАРИЙ	191
ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.....	193

CONTENT

INTRODUCTION	3
CHAPTER 1. HISTORY OF CHESS. CHATURANGA. HISTORY OF CHESS.....	6
1.1 About the origin and history of chess	6
1.2 The origin of chaturanga. A four-person game in India. information on the development of chess in Central Asia	13
CHAPTER 2. FURTHER DEVELOPMENT OF CHESS. FORMATION OF MODERN RULES OF THE GAME OF CHESS.....	17
2.1 Playing chess in Central Asia and Europe according to modern rules of the game. the formation and popularity of chess. Application of modern chess rules	17
CHAPTER 3. DEVELOPMENT OF CHESS DURING THE REIGN OF AMIR TEMUR.....	22
3.1 Development of chess in the palace of Amir Temur. holy chess masters. Historical data and legends. Amir Temur's contribution to the development of chess in our country	22
CHAPTER 4. THE ROLE OF CHAMPIONS IN THE DEVELOPMENT OF CHESS. FORMATION OF THEORETICAL KNOWLEDGE	27
4.1 The emergence of European champions. formation of the laws of material superiority, positional superiority and chess	27
4.2 Contribution of world champions to the formation of theory	31
CHAPTER 5. DEVELOPMENT OF CHESS IN EUROPE. WORLD CHAMPIONS.....	39
5.1 Development of chess in Europe. world champions. Changing and shaping views on the laws of material superiority, positional superiority and chess in theory	39
4.4 The emergence and creation of the first champions such as Staunton, A. Andersen, P. Morphy	42
CHAPTER 6: DEVELOPMENT OF CHESS IN UZBEKISTAN. THE ROLE OF CHESS IN PEOPLE'S LIVES. FIRST CHAMPIONSHIPS ...	48
6.1 Popularization of chess in Uzbekistan. holding public competitions.....	48
6.2 Holding the first international tournament with the participation of Central Asian chess players	51

CHAPTER 7. FORMATION OF A STRATEGIC IDEA IN THE OPENING. DEVELOPMENT CONCEPT AND INITIATIVES.....	55
7.1 Chess theory: development of the game as a science.....	55
7.2 The development of pieces at the beginning of the game and the role of the center in chess, the struggle for the center.....	57
CHAPTER 8. OPENING STRATEGIC IDEAS.	60
8.1 Opening of five strategic ideas: development of pieces, struggle for the center, time frame, planning. name of openings and historical development	60
CHAPTER 9. OPEN OPENINGS.....	64
9.1 Open openings: Italian, Spanish, Russian sides.	64
CHAPTER 10. HALF-OPEN OPENINGS.....	74
10.1 Half -open openings: French Defense, Caro-Kann and Sicilian Defense.....	74
CHAPTER 11. CLOSED OPENINGS. STRATEGIC IDEAS, PLANNING.....	80
11.1 Closed openings. strategic ideas, planning. Closed Openings: Queen's Gambit, Nimzowicz Defense, Old Indian Defense. Ideas about the struggle and development for the center	80
CHAPTER 12: MIDDLEGAME: ATTACK IN CHESS	87
12.1 Middlegame - organizing an attack in a chess game	87
12.2 Middlegame-analysis of the organization of an attack in a game of chess	95
CHAPTER 13: MIDDLEGAME: THE IMPORTANCE OF INITIATIVE IN ATTACK.....	100
13.1 Middlegame - organizing an attack from the queenside..	100
13.2 Middlegame - analysis of the game for organizing an attack from the queenside	106
CHAPTER 14: MIDDLEGAME: METHODS OF ATTACK AND DEFENSE	116
14.1 Middlegame - types of attack and methods of defense.....	116
14.2 Middlegame - party analysis of methods of attack and defense	119
CHAPTER 15: ANALYSIS OF GAMES OF OUTSTANDING GRANDMASTERS.....	127
15.1 Methods for analyzing games of strong grandmasters.....	127
15.2 Analysis of the game of world champion Boris Spassky..	132

CHAPTER 16: MIDDLEGAME: WAYS TO ATTACK THE KING WITHOUT CASTLING	138
16.1 Middlegame - ways to attack the king in the center.....	138
16.2 Middlegame - analysis of games based on methods of attacking the king in the center	143
CHAPTER 17: MIDDLEGAME: WAYS TO ATTACK THE KING WITH CASTLING	150
17.1 Methods of attacking a castled king	150
17.2 Party analysis of ways to attack the king with castling	155
CHAPTER 18: ATTACK WITH VERSATILE CASTLINGS.	174
18.1 Methods of organizing an attack on versatile castlings....	174
18.2 Party analysis of ways to organize an attack on versatile castlings	179
GLOSSARY	191
REFERENCES	193

QAYDLAR UCHUN

1. Qaydlar uchun

2. Qaydlar uchun

3. Qaydlar uchun

4. Qaydlar uchun

5. Qaydlar uchun

6. Qaydlar uchun

7. Qaydlar uchun

8. Qaydlar uchun

9. Qaydlar uchun

10. Qaydlar uchun

11. Qaydlar uchun

12. Qaydlar uchun

13. Qaydlar uchun

14. Qaydlar uchun

15. Qaydlar uchun

16. Qaydlar uchun

17. Qaydlar uchun

18. Qaydlar uchun

E.M. Jumanov

SHAXMAT NAZARIYASI VA MITTELSHPIL

O'quv qo'llanma

Muharrir: N.A. Erhanova

Musahhih: Z. Ro'ziyeva

Kompyuterda sahifalovchi: B. Muxtorov

shr. List. AA № 1006-9260-a51a-410a-4237-1355-6372

Bosishga ruxsat etildi: 16.08.2024-yil.

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi.

"Times New Roman" garniturasini.

Nashr hisob t 12.75.

Adadi 20 dona. 12-buyurtma.

"EVRIKA NASHRIYOT-MATBAA UYI" MChJ.

nashriyotida tayyorlandi.

Toshkent shahri, Mirobod tumani, Qo'yliq-4, 3-uy,

«DAVR MATBUOT SAVDO» bosmaxonasida chop etildi.

100198, Toshkent, Qoyliq 4 mavze, 46

ISBN 978-9910-8854-3-3



9 789910 885433